

సంపుటము 24
సంచిక 4

భారతి

ఏప్రెల్ 1947
సర్వజిత్తు, చైత్రము

ఉగాది తలపోత *

సిరులున్ సంపదలున్ సమస్తసుఖముల్ సిద్ధింప నాశాస్యముల్
పరిపూర్ణస్థితి నంద శోభనతతుల్ ప్రాప్తింపఁగా సర్వజి
ద్వరవర్షంబున దైవసత్కృప ననంతంబైన సంతోషసం
భరితాత్మస్థితి మీకుఁ గల్గుత మపూర్వం బీయుగాదిస్మృతిన్.

* రచయిత : బులుసు వెంకటేశ్వర్లు గారు.

'స్వాగతము'

— శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి —

నామనో వేదిపై నాట్యమాడిన దేవి
నవ్యశోభల నెవరు అనుకరించగలేరు !

ఆ మహోదయవేళ నానంద మొలికించ
నింబతరుతల్పమున నే జూడ నాజాడ
ఎగిరి గంతును వైచి ఈక్షించినది నన్ను !

ఆ శిల్పసౌందర్య మవతరించగ నపుడు
నాహృదయలగ్నమై నాటె ప్రేమాంకురము,

ఏభావ ముబికెనో ఎదలోన నాక్షణము ?
ఆ నేత్రకాంతిలో ఆ నీలవేణిలో
జననాంతరాగతము సౌహృదము దాగెనా ?

ఎప్పు డాదర్శనము లేలగలవో నన్ను ?
భావస్థిరము హృదయభాసురం బాయెనా ?

ఏ లోకమార్గాల నీనడించుచు నేడు
భువిలోన జన్మించి పూజాప్రసూనముల
నాదరించగ కలిసినార మొ ప్రేయసీ ?

స్వప్నకన్యకరీతి చరియించినావుగా !
ఆత్మరాగము పరాగాశ్రితము ప్రేయసీ !
అమలరాగహృదయహారతుల నర్పింప
నరుగుదెంచిన దివ్యహాసశ్రీకవదనము
నీపవిత్రప్రేమ నీరీతి చూపగా,

మాధురీలతల నిర్మలసౌఖ్యమే లేని
బ్రతుకులో నేరీతి వర్తింతుమో సఖ !

అర్ధనారీశ్వరుని అనురాగమాలనే
ఆదర్శముగ నెంచి ఆనందనిష్యంద
నాస్వాదనము నంద నరుగుదె మ్మోసఖ !
అరుగుదెమ్ము !

—

శిష్టప్రయోగము

•

= శ్రీ గరికిపాటి కృష్ణమూర్తి =

మన పూర్వులకు అపశబ్దము అంటే మహాభయం. 'మ్లేచ్ఛోవా ఏష యదపశబ్దః, మ్లేచ్ఛా మాభూమ ఇత్యధ్యేయం వ్యాకరణమ్' అన్నాడు పతంజలి. (మ్లేచ్ఛము అంటే అపశబ్దమే. మ్లేచ్ఛులు కాకుండా ఉండేటందుకే వ్యాకరణం చదవాలి.) ఎన్ని కట్టుబాట్లు చేసినా కొన్ని అపశబ్దాలు దొర్లినై. పైగా అవి పెద్దవాళ్ళకే వచ్చినై. ఇక తప్పనిసరిగా 'శిష్టప్రయోగం అంగీకర్తవ్యం' అని చెప్పవలసివచ్చింది. 'పృషోదరాదీని యథోపదిష్టమ్' అని సూత్రం వ్రాసుకున్నాడు పాణిని. 'పృషోదరమ్' మొదలైన శబ్దాలు ఎలాగు ఉపదేశింపబడినవో అలాగు సాధువులు. ఎవరి చేత ఉపదేశింపబడినవి అంటే 'శిష్టైఃచేత' అని పతంజలి సమాధానం చెప్పుకున్నాడు. ఈ శిష్టులు పలికిన అపశబ్దంవంటిదే ఇంకొకటి నేను పలుకుతాను అని అనటానికి వీలు లేదు. ఉపదేశించినది అంటే ప్రత్యక్షంగా పలికినదే. ఆవు సంగతి తెలియనివాడికి, ఒక ఆవును చెవిపట్టుకొని తీసికొ వచ్చి 'ఇది ఆవు' అని చెప్పటం ఉపదేశం. ఉద్దేశం వేరు. గుణాలు వర్ణించి చెప్పటం ఉద్దేశం. ఇక్కడ ఉండి, ఎక్కడో పాటలీపుత్రంలో ఉన్న దేవదత్తుడిని ఇంకొకడికి తెలిసేలాగున 'అంగదీ, కుండలీ, వ్యూఢోరస్కః, వృత్తబాహుః, లోహితాక్షః, తుంగనాసః, విచిత్రాభరణః' అని వర్ణిస్తే ఈ పగటివేషంవాడిలక్షణాలతో దేవదత్తుడు ఉద్దిష్టుడౌతాడు. ఇక్కడ మనకు శిష్టులచేత ఉపదిష్టమైనదే, ప్రత్యక్షముగా పలుకబడిందే గ్రాహ్యం.

ఈ శిష్టులు ఎవరు? వైయాకరణులా? శిష్టులే వైయాకరణులైతే శిష్టప్రయోగమంతా వ్యాకరణవిహితమైనదిగానే ఉండేది. శిష్టప్రయోగం అని వేరుగా చెప్పవలసిన పని ఉండేదికాదు. ఈ శిష్టులకు 'వైయాకరణీకం' చెయ్యటం చేతగాక వ్యాకరణ విరుద్ధంగా ప్రయోగించారు. వారు శిష్టులు కాబట్టి ఆప్రయోగాన్నే లోకంలో అందరూ శిరసావహించారు.

'గూఢాత్మా' అనటానికి 'గూఢోత్మా' అన్నాడు ఒక శిష్టుడు. 'పృషదుదర' అనవలసినది 'పృషోదరమ్' (లేడి) అని ఇంకొకరు. 'వారివాహకమ్' అని పూర్తిగా సరిగా అనలేక 'బలాహకమ్' (మేఘం) అని ఒకరు. దక్షిణతీరమ్, ఉత్తరతీరమ్ అని కొంతమంది శిష్టులు అన్నారు. అది చేతకాక 'దక్షిణతారమ్' 'ఉత్తరతారమ్' అని అన్నవాళ్లు ఉన్నారు. 'దుర్నాశమ్' అనటానికి 'దూణాశమ్' అన్నాడు మరియొక ఆయన. 'దుఃఖంతో ఇవ్వబడుతున్నది' అన్నప్పుడు 'దుర్దాశమ్' అనవలసినది 'దూడాశమ్' అని ఒక శిష్టుడు దూడవేశాడు!*

ఈ రూపాలు ఏ వ్యాకరణంచేతా సాధువులు కావు. వ్యాకరణం రాకనే ఇలాగు ఈ శిష్టులు అన్నారు. శిష్టుడి మొదటిలక్షణం వ్యాకరణం చదవక పోవటం. అయితే చదువుకొననివాళ్లను అందరినీ శిష్టులనరు. ఇంకా కొన్ని లక్షణాలు ఉన్నై. నివాసంచేత, ఆచారంచేతా శిష్టపద వ్యవహారాన్ని కొంతమంది పొందుతారు.

నివాసం ఆర్యావర్తంలో ఉండాలి. ఆర్యావర్తం పరిహద్దులు పతంజలి ఈ విధంగా నిర్ణయిం

---

* దూడేశాడు అని తెలుగులో ఉన్న అశిష్ట ప్రయోగం 'దూడాశం' అన్న శిష్టప్రయోగానుకరణం కాదుగదా!

చాడు.* హిమవత్పారియాత్రములకు, ఆదర్శకాలకవనములకు మధ్యన ఉన్న దేశం ఆర్యావర్తం అన్నాడు. వశిష్ఠధర్మసూత్రాలలోకూడా ఇలాగే ఆర్యావర్తం నిర్ణయించారు.† శంఖస్మృతిలో హిమవత్పారియాత్రములకు, సింధు, సౌవీర, కాంపిల్యములకు మధ్యన ఉన్న దేశం ఆర్యావర్తం అని ఉన్నది. పూర్వపశ్చిమసముద్రములకు, వింధ్యహిమాచలములకు మధ్య నున్న దేశం ఆర్యావర్తము అని మనువు. ఇదిగాక వింధ్యహిమాచలములకు వినశన‡ ప్రయాగములకు మధ్యన ఉన్న దేశము ఒకటి 'మధ్యదేశము'అని కూడా మనువు నిర్ణయించాడు. పతంజలి చెప్పిన ఆర్యావర్తము, మనువుచెప్పిన మధ్యదేశము ఒకటే అని కొందరు పెద్దలు. భూమికి జఘన స్థానీయమైన దేశము మధ్యదేశము అని వ్యాఖ్యాతలు చెప్పినారు.

ఈ ఆర్యావర్తమనేది నిలకడగా ఒక చోటున ఉన్నట్టు లేదు. గైరుమోరుబరికేవంకొలది పొలంకాడి గట్టులు పక్కపొలంలోనికి జరుగుతూవచ్చినట్టు ఆర్యావర్తం పరిహద్దులు జరుగుతూవచ్చినై. వేదకాలంలో కురుపాంచాలదేశాలు స్వర్గమే అన్నారు. అవి దాటి తూర్పుదేశానికి పోగూడదు అన్నారు. తరువాత ఈ తూర్పుదేశాలు (గంగాయమునా తీరాలు) పుణ్యభూములు అయినై. ఇవి దాటి సింధు, సౌవీర, అంగ, వంగ, కళింగ, ఆంధ్రదేశాలు వెళ్ళినట్లయితే మళ్ళీ ఉపనయనసంస్కారము చేసుకోవాలి అని దేవల, బోధాయన ధర్మసూత్రాలలో ఉన్నది. కొంతకాలానికి ఇవన్నీ కూడా పుణ్యభూములు అగుటయేగాక, పూర్వము పుణ్యభూములు అనుకున్నవి తల్లక్రిందులు అయినై.

'పంచానాం సింధుషష్ఠానాం
నదీనాం యేఽంతరాశ్రితాః
తాన్ ధర్మబాహ్యాన్ అశుచీన్
బాహీకానపి వర్జయేత్.'

పంచనద, సింధు, బాహీక దేశాలు అశుచి అయినవి, ధర్మబాహ్యములు అయిపోగూడదు అని భారతంలో ఉన్నది. చివరకు దేశమంతా పుణ్యభూమి చేశారు. ఎక్కడ ఎక్కడ కృష్ణసారం (నల్లని చారలు ఉన్న లేడి) ఉన్నదో అది అంతా యజ్ఞీయమైన పుణ్యదేశము అని మనువు. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ ఎక్కడ లేదో ఆ దేశం మ్లేచ్ఛదేశమని, ఎక్కడ ఉన్నదో ఆ దేశము అంతా ఆర్యావర్తము అని విష్ణుధర్మసూత్రాలలో ఉన్నది. ఈ విధంగా ఆర్యావర్తం పెరిగి పెరిగి భారతవర్షమంతా ఆక్రమించుకున్నది. ఈ భారతవర్షమును పూర్వము అజనాభవర్షం అనే పేరుతో వ్యవహరించేవారు.§ భరతుడు రాజ్యానికి వచ్చిన తరువాత భరతవర్షం అయినది. ఈ భరతవర్షము ఆసేతుహిమాచలము పుణ్యభూమి అని మార్కండేయవాయు పురాణాలలో ఉన్నది.

ఇక్కడ మనకు కావలసినది పతంజలిమతము కాబట్టి వింధ్యహిమాచలములకు, ఆదర్శకాలకములకు మధ్య ఉన్న దేశం ఆర్యావర్తం అని చెప్పాలి. 'పృషోదరాదీని యథోపదిష్టమ్'అనే సూత్రంలో ఆర్యావర్తం ఈవిధంగా నిర్ణయించి 'ఏతస్మిన్ ఆర్యావర్తే, ఆర్యనివాసే'—ఈఆర్యావర్తంలో, ఆర్యనివాసంలో అని ఇంకొకమాట అన్నాడు. ఆర్యనివాస మనేది ఇక్కడ చెప్పలేదుగాని 'శూద్రాణా మనిరవసితానామ్' అనే సూత్రంలో చెప్పినాడు. బహిష్కరింపబడని శూద్రసంఘాలకు సమాహారద్వంద్వసమాసం వస్తుంది అని పాణిని సూత్రించాడు. ఎక్కడనుంచి బహిష్కరింపబడనివాళ్ళు అంటే 'ఆర్యావర్తము నుంచి' అని పతంజలిచెప్పి పైన చెప్పిన పరిహద్దుకే ఇచ్చాడు. శకయవనమ్, కిష్కింధగంధికమ్, శౌర్యక్రౌంచకమ్ అనే సమాసాలు రావాలి. ఈ శకులు (Scythians), యవనులు (Ioniens) మొదలైన వారు ఈ సరిహద్దులో లేరు. వీరు శూద్రులలో లెక్క. వీరు బహిష్కరింపబడలేదు. ఇక్కడ సమాసం ఇష్టం

* పారియాత్రము = వింధ్య, ఆదర్శము = కురుక్షేత్రంలో ఒకపర్వతం, కాలకవనం = ప్రయాగ అని నాగోజీభట్టు.

† Kane's History of Dharmasastra.

‡ ఇది సరస్వతీనది నష్టమైనచోటు.

§ మహాభాగవతము. పంచమస్కంధము. ౪ అధ్యాయం.

అని ఆక్షేపం వచ్చింది. అయితే ఆర్యనివాసంనుంచి బహిష్కరింపబడినవాళ్లు అని చెప్తాను అని, ఆర్యనివాసము అంటే ఆర్యులు నివసించే గ్రామము, ఘోషము (గోమహిష్యాదినివాసం), నగరము, సంవాహము (వణిక్ప్రధానమైన నగరము) అని పతంజలి చెప్పినమీదట ఎక్కడ ఎక్కడ ఆర్యులు ఉన్నారో అది అంతా ఆర్యనివాసము అయి భారతవర్షమంతా ఆర్యనివాసం అయిపోయింది. ఆర్యావర్తానికీ, ఆర్యనివాసానికీ తేడా పతంజలి చెప్పినందున, ఆర్యావర్తము అంటే ఆర్యులు పుట్టి పెరిగిన చోటు, ఇక్కడికి ఆర్యులు ఏ ఉత్తరధ్రువంనుంచో రాలేదు. ఈ ఆర్యావర్తం భూమికి అంతకూ మధ్యప్రదేశం కాబట్టి ఇది పుణ్యభూమి అని చెప్పేవారు ఉన్నారు. ఈ ఆర్యావర్తంలో నివాసం శిష్టలక్షణాలలో ఒకటి.

ఇక ఆచారం. "ఏతస్మిన్ ఆర్యావర్తే ఆర్యనివాసే యే బ్రాహ్మణాఃకుంభీధాన్యా అలోలుపా అగృహ్యమాణకారణాః కించిదంతరేణ కస్యాశ్చి ద్విద్యాయాః పారంగతాః తత్రభవంతః శిష్టాః" అని పతంజలి. ఈ ఆర్యావర్తంలో, ఆర్యనివాసంలో ఉన్న బ్రాహ్మణుడై ఉండాలి. ఈబ్రాహ్మణుడు నల్లగా 'మినుముల రాశి' వలె ఉంటే పతంజలి ఒప్పుకోడు. 'శుచిగా, ఆచారవంతుడై, గౌరవర్ణంతో, కపిలకేశములతో, జవపవారవంటి జుట్టు,జొన్నలరాశివలె మనిషి ఉండాలి. కుంభీధాన్యుడై ఉండాలి. కుండలో ఆరురోజులకు సరిపడే ధాన్యం ఉన్నవాడు కుంభీధాన్యుడు. కుండలో ఆరురోజుల కేమను, పాతరలో సంవత్సరగ్రాసము కల శ్రోత్రియుడు శిష్టుడు కాడు. ఆరురోజులకు సరిపడే కేమను ఉన్న బ్రాహ్మణుడు శిష్టుడుఅని ఊరుకుంటే ఇప్పుడు చాలామంది శిష్టులైపోతారు. కాని ఇంకా చాలాఇబ్బంది కలిగించే విశేషణాలు కొన్ని చెప్పినాడు. అలోలుపుడై ఉండాలి. లోభమనేది ఉండకూడదు. 'అగృహ్యమాణ కారణాః'—ఫలమేమీ అపేక్షించక సదాచారం అవలంబించాలి. యజ్ఞయాగాదులు చేసేవాళ్లు కోరికతోనే చేస్తారు. 'అప్సరా ఏన ముపశేరతే'—అప్సరసలు సెజ్జన చేరుతారు అని ఆశతో చేస్తారు. ఇటువంటి కాంక్షలు లేకుండా సదాచారం అవలంబించినవాళ్లు శిష్టులు. 'కించిదంతరేణ కస్యాశ్చిద్ విద్యాయాః పారంగతాః' — గురూపదేశము లేకుండా విద్యాపారంగతులైనవాళ్లు శిష్టులు.

బోధాయనుడు శిష్టులను ఇలాగ వర్ణించాడు: "శిష్టాః ఖలు విగతమత్సరాః, కుంభీధాన్యాః, అలోలుపాః, దంభదర్పమోహక్రోధ వర్జితాః, ధర్మేణాధిగతో యేషాం వేదః సపరిబృంహణః, శిష్టా స్తదనుమానజ్ఞాః శ్రుతిప్రత్యక్షహేతవః"- విగతమత్సరులై, కుంభీధాన్యులై, అలోలుపులై, దంభదర్పమోహక్రోధ వర్జితులై, ధర్మముచేతనే అధిగతమైన వేదము కలవారై, వేదముచేత అనుమితమైనదానిని తెలుసుకొని శ్రుతి ప్రత్యక్షమునకు కారణభూతములైనవారు శిష్టులు. ఆపస్తంబుడుకూడా ఈ విధంగానే శిష్టస్వరూపాన్ని నిరూపించాడు. సప్తర్షులు, మనువు మొదలైన ధర్మస్థాపకులు శిష్టులు అని మాత్స్యవాయుపురాణాలలో ఉన్నది.

శిష్టులు చాలా గొప్పవారేకాని శైష్ట్యోపాధ్యాయికఅంటే ఏమిటో ఎఱుకలేదు కాబట్టి తప్పులు వచ్చినై. ఇలాగ శిష్టులు పలికిన తప్పులే ప్రమాణం అయితే వ్యాకరణం ఎందుకు, 'దర్భపవిత్రపాణియై, ప్రాఙ్ముఖుడై, పాణిన్యాచార్యుడు ఎంతో కష్టపడి' అష్టాధ్యాయి వ్రాయడం ఎందుకు అని ఆక్షేపిస్తే పతంజలి ఈ విధంగా సమాధానం చెప్తాడు. శిష్టపరిజ్ఞాన ఫలమే అష్టాధ్యాయి. అష్టాధ్యాయి చదువుకున్నవాడు ఒకడు అది చదవకుండానే సంస్కృతం మాట్లాడే వాడిని ఇంకొకడిని చూస్తాడు. చదవనివాడు తప్పులు పలుకవలసినది పోయి, అష్టాధ్యాయిచేత సాధ్యమైన శబ్దాలనే ప్రయోగిస్తాడు. అప్పుడు చదువుకున్నవాడు ముక్కుమీద వేలు వేసుకొని 'మన మిన్నాళ్లు చదివి కూడా ఇలాగే ఉన్నాము. ఈయన చదవలేదు. అష్టాధ్యాయీవిహితమైన రూపాన్నే ప్రయోగిస్తున్నాడు. ఇది దైవానుగ్రహమో స్వభావమో' అని ఆశ్చర్యపడి, ఆయన అపశబ్దం పలికినపుడు 'ఈయనకు మనకు తెలిసిన సంగతులూ, ప్రయోగాలే కాక ఇంకా కొన్ని తెలుసును. ఇది తప్పు అనకూడదు. శిరసా వహించవలసినదే' అని ఆ వైయాకరణుడు ఒక నిర్ణ

యానికి వచ్చి, శిష్టప్రయోగానికి ఒక విశిష్టత కలుగ చేశాడు.

శిష్టప్రయోగం ఇష్టమైనవాళ్లకు అశిష్టప్రయోగం అనిష్టంగా ఉంటుందిగదా! 'భూవాదయో ధాతవః' అనే సూత్రంలో 'భూ' మొదలైనవి ధాతువులు అని పాణిని చెప్పినప్పుడు * ఆణపయతి, వంథయతి, వట్టతి అనే రూపాలు ఈ ధాతుగణంలోనికి రాకుండా సూత్రం చెప్పాలి అని ఆక్షేపం వచ్చినప్పుడు 'అక్కఱ లేదు. ఇవి శిష్టప్రయోగంలో లేవు' అని పతంజలి ఆక్షేపాన్ని పరిహరించాడు. లోకంలో 'కృషి' అర్థంలో 'కసి' అని, 'దృశి' అర్థంలో 'దిసి' అని వాడుతారు. శిష్టప్రయోగమే ఉపాదేయము కాబట్టి ఇవన్నీ లెక్కలోకి రావు.

మీమాంసకులుకూడా శిష్టప్రయోగానికి ఎక్కువ గౌరవం ఇస్తారు. 'శాస్త్రస్థాః' అనే మీమాంసాసూత్రంలో ఎవరు ఈ శాస్త్రస్థులు అని ప్రశ్న వేసికొని 'వీరు శిష్టులు. వీరికి వేదమందు, శాస్త్రమందు అవిచ్ఛిన్నమైన స్మృతి ఉన్నది. శ్రుతిస్మృతుల అర్థనిర్ణయంలో వీరు నిమిత్తం' అని శాబరభాష్యంలో సమాధానం చెప్పుతున్నారు.

శిష్టప్రయోగమే కాకుండా ఆర్షప్రయోగం కూడా ఒకటి ఒప్పుకొంటూవచ్చారు. రామాయణమహాభారతాదిగ్రంథములలో అపాణినీయాలు కొన్ని ఉన్నై. కొన్నిచోట్ల ఛందోభంగం ఉంటుంది. ఇవేవీ ఎవరూ దిద్దరు. ఆర్షప్రయోగం కాబట్టి వెక్కిరించటానికి వీలు లేదు. ఇక కవులు. వీరు నిరంకుశులు. కాళిదాసు కొన్ని అపాణినీయమైన శబ్దాలు ప్రయోగించాడు. అది వైయాకరణులు పట్టుకొని చూపించారు. కాని అపశబ్దము అక్కడక్కడ దొర్లినంతమాత్రాన నిజంగా కవియైనవాడికి ఎప్పుడూ గౌరవం తగ్గలేదు.

ఈవిధంగా భాష అపభ్రంశం చెందకుండా ఉండేటందుకు పూర్వులు అనేకప్రయత్నాలు చేశారు. బుద్ధిబలము అందరికీ ఒకేమాదిరిగా ఉండదు కాబట్టి అపభ్రంశం రానే వచ్చింది. అది ఒక భాషగా తయారు అయింది. ఇప్పుడు ప్రచారంలో ఉన్న దేశభాషలన్నీ అపభ్రంశంనుంచి పుట్టినవే అని వ్యాడి చెప్పినందున అపభ్రంశమనే స్వతంత్రమైన భాష ఏదీ లేదు అని పుణ్యరాజు † అన్నాడు. ఒక్కొక్క శబ్దానికి అనేక అపభ్రంశాలు— గోశబ్దానికి గావీ, గోణీ, గోతా, గోపోతలికా మొదలైనవి ఉన్నై అని పతంజలి. మన పూర్వులందరూ సంస్కృతం ప్రకృతి, తెలుగుకర్ణాటభాషలు వికృతులు అని ఘోషించినప్పటికీ తెల్లవారు ఆసంగతి ఒప్పుకోలేదు (ఒక్క గ్రియర్సన్ గారు తప్ప). రాజకీయాలలో వివిధసంఘాలకు భేదదృష్టిని కల్పించి దానికి దోహదం చేశారు. అలాగే తెల్లవారు భాషావైషమ్యం కల్పించి ఉత్తర, దక్షిణాలని వేఱుచేశారు.

అక్షరసమామ్నాయము సంస్కృతంతో సమానంగాఉన్న భాషలకు అన్యభాషత్వం కల్పించటం సమంజసంగా కనుపించదు. ద్రవిడుడు అనేవాడు కృష్ణుని కొడుకులలో ఒకడు. ఈయన ఆర్యుడో, ద్రావిడుడో. సరస్వతి అనే పుణ్యనది ఎప్పుడో ఉండేదిట. అది వినశనం అనేచోట వినష్టమై అంతర్వాహినిగా భారతవర్షంపైనుంచి కిందదాకా ప్రవహిస్తున్నది అని ఒక కథ ఉన్నది. ఆకథ ఏలాగున్నా ఇప్పటికీ సంస్కృతభాషాసరస్వతీనది భారతవర్షంలో అంతర్వాహినిగా ప్రవహిస్తూ దేశభాషాసరస్సులకు జీవనము కల్పిస్తున్నది.

శిష్టులు పైన వర్ణించినట్టుగా ఎప్పుడైనా ఉన్నారా? వారు నిజంగా చదువుతో అక్కఱలేకుండానే అధిగతయాథాతథ్యులు, విదితవేదితవ్యులు, పరావరజ్ఞులు అయినారా?

---

* ఇవి క్రమంగా ఆజ్ఞాపయతి, వర్ధయతే, వర్తతే అనే సంస్కృతరూపాల నుంచి వచ్చిన ప్రాకృతరూపాలు అని **P. Chakravarthi Linguistic Speculations of the Hindus.**

† శబ్దప్రకృతి రపభ్రంశ ఇతి సంగ్రహకారోక్తః అపభ్రంశో నామ నస్వతంత్రః కశ్చన విద్యతే.

"ప్రకాశస్వరూపము గుర్తెరిగి, స్థిరచేతస్కులై ప్రత్యక్షమైన అతీతానాగతజ్ఞానం కలిగి అతీంద్రియగుణలను, అనిర్వాచ్యములను ఆర్షమైన చక్షుస్సుతో గ్రహించినవారు శిష్టులు. వారి వాక్కు అనుమానాది ప్రమాణంచేత నిర్బాధకం అయి ఉంటుంది" అని వాక్యపదీయకర్త భర్తృహరి నిర్వచించాడు. ఇవన్నీ ఎలాగు జరుగుతై? ఇవన్నీ మనకు ప్రత్యక్షంలో ఉన్న సంగతులు గావు. అనాదినిధనమైన ఈ శబ్దతత్త్వం శిష్టులకు సాక్షాత్కారం అయింది అని భాష్యకైయటాలలో స్పష్టం. శబ్దాత్మకుడైన మహాదేవుడు మరణధర్ములైన మర్త్యులను ఆవేశించాడు; ఆమహాదేవునితో మనకు సామ్యము కలుగుటకు వ్యాకరణం చదవాలి అని ఋగ్వేదానుశాసనంగా పతంజలి చెప్పినాడు. అఆలను, కఖాలను గురించి చెప్తూ పతంజలి అన్నాడు—'సోఽయ మక్షరసమామ్నాయో వాక్ సమామ్నాయః పుష్పితః ఫలితః చంద్రతారకావత్ ప్రతిమండితో వేదితవ్యో బ్రహ్మరాశిః. అస్య జ్ఞానే సర్వవేదపుణ్యఫలావాప్తిశ్చ భవతి'—పుష్పించి ఫలించి చంద్రతారకలవలె విరాజిల్లుచున్న బ్రహ్మరాశిగా ఈ అక్షరసమామ్నాయమును తెలుసుకోవలెను. అక్షరసమామ్నాయజ్ఞానములో సర్వవేదపుణ్యఫలము ఉన్నది. చిన్నతనంలో నేర్చుకొని మఱచిపోయిన అఆలను ఇలాగ రోమహర్షణంగా జ్ఞాపకంచేస్తాడు పతంజలి. అఆలు బ్రహ్మరాశి అయినట్టయితే, ఈ శిష్టులకు బ్రహ్మరాశి తెలిసినట్టయితే అక్షరతత్త్వం వారికి తెలియకుండా ఎలాగు ఉంటుంది? వారికే తెలుస్తుంది. మామూలు మనుష్యులు 'తురీయం వాచో మనుష్యా వదంతి' నాలుగవ అవస్థలో ఉన్న వైఖరీ వాక్కునే మాట్లాడుతారు. అది ఒకటే వాళ్లకు తెలుస్తుంది. 'గుహా త్రీణి నిహితా నేంగయంతి'—గుహాశయమై లోపల శబ్దం పడుకున్న మూడు అవస్థలు-పరా, పశ్యంతీ, మధ్యమలు అందఱికీ తెలియవు. 'తాని విదు ర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః' ఈ శిష్టులకు ఇవికూడా తెలుసును అని ఋగ్వేదములో ఉన్నది. కాబట్టి వారు చదవకపోయినా విజ్ఞులై ఉంటారు అని సమాధానం చెప్పుకోవచ్చును.

మంత్రశాస్త్రానికీ, వ్యాకరణశాస్త్రానికీ చాలా దగ్గరసంబంధం ఉన్నదని అది తెలిసినవారు అంటారు. స్వరవ్యంజన అంతస్థఊష్మలకు, సుషుప్తిజాగ్రత్స్వప్నతురీయావస్థలకు సంబంధం ఉన్నదంటారు. బిందువునుంచి అహంకారం పుట్టిందని, ఈ అహంకారంనుంచి సృష్టి యావత్తూ వచ్చినదని పూర్వుల సంప్రదాయం ఉన్నది. అక్షరసమామ్నాయములో మొదటి అక్షరము అ-మొదలు చివర అక్షరము హ-వరకు బిందువుతో కలిసి అహంకారమైనదని, ఇది శివశక్త్యాత్మకమైనదని, సర్వసృష్టికి బీజభూతమని విజ్ఞులు చెప్తారు. ఇవన్నీ అలౌకికమైన విషయాలు. తెలియని వాళ్లు వ్రాయడం మంచిదిగాదు కాబట్టి, ఈ అక్షరసమామ్నాయము బ్రహ్మరాశి అని పతంజలి చెప్పిన మాట శాస్త్రాంతరంలో కూడా ఉన్నది అని చెప్పి ఊరుకుంటే మంచిది. ఇంతకూ శిష్టుడనేవాడు మచ్చుకి ఒకడైనా కనబడితే అంతా నమ్ముతారు. అంతవరకూ ఎన్ని చెప్పినా లాభంలేదు.

స్మృతిపాళి*

— శ్రీ భట్టిప్రోలు కృష్ణమూర్తి —

స్మృతు లన మార్గశీర్షమున శ్వేతగులాబు లటంచు నెవ్వడో
వెతలె యెఱుంగబోవని కవిప్రవరుం డనినాడు—నిక్కువ
మ్మ తదమృతోక్తి, ఒంటిదనపుం బరువెక్కు ఎడందలో సుధా
భృతసుమ సౌరభాలు గురిపించు నెడన్ స్మృతిపాళి తీయగా!

కాని స్మృతుల్ సమస్తమును కావలిలోక మనోహరమ్ము: చిం
తానికృతంబు కొన్ని, భయదంబగు కొన్ని, మనస్సు నిండుగా
మానని గాయముల్ సలిపి మారణవేదన నింపు కొన్ని, క్రూ
రానలభీకరార్చుల హృదంతర మెల్ల రగుల్చు నీస్మృతుల్.

తీయగ స్వప్నలోకముగతిం జను కాలము కొంత; దివ్యశో
భాయుత పూర్ణచంద్రికల బండిన కాలము కొంత; పూవులన్
సోయగముల్ వెలార్చెడు వినూత్నవసంతపువేళ కొంత; కా
నీ, యివె జీవితాధ్వమున నెల్లపు డట్టులె నిల్చిపోవునా;

భ్రాజదనంతకాంతిమయ భాస్కరబింబము శ్యామనీరము
గ్రాజపరీతమైనపుడు, కాళతమస్సులు కప్పినప్పుడున్,
రోజులు కొన్ని దుఃఖమయలోకములన్ బరువౌ పదాలతో
బూజులు నిండి జారిపడు పోడిమితో గదలాడు భీదమై!

జీవితమెల్ల శూన్యమయి, శీర్ణమహాశల నిండుకొన్నదై
తావులు లేనిదై, హృదయ దారకమై చను ఆ దినాల దుః
ఖావిలమౌ స్మృతుల్ హృదయమం దెపుడే గదలాడబోవ? శో
భావృత మార్గశీర్షకుసుమావళులా అవి, కంటకమ్ములా?

అది కుహూతమిస్రావేళ యైనగాని- అమృతచాంద్రీ విలసితత్రియామగాని,
మిగులనేబోదు! హృదిని తత్స్మృతియె- మిగులు! నీలినీడలో-పండువెన్నెలల చలువౌ?
ఇంతకును, వసంతమ్మొ, హేమంతమొ, శిశిరమొ, శరత్తొ, గ్రీష్మమ్మొ, వర్షమొ, నితాంత
మేదయిన నిల్చునేమి? తత్స్మృతులు మటుకె-హృదయ వీథుల సారెసారెకు కదలును.

---

* శ్రీమతి కృష్ణహఠీసింగ్ రచించిన 'With no Regrets' లో 'Memories' అను ప్రకరణము చదివి.

కళాపూర్ణోదయము - దాని మూలములు

*

= శ్రీ మల్లంపల్లి వీరేశ్వరశర్మ =

కళాపూర్ణోదయము సూరన యుపజ్ఞ కాదని యెవరందురు? అది ముమ్మాటికి సత్యము. బాలవ్యాకరణము సూరి యుపజ్ఞ కాదా! కాని దానికిఁ జింతామణీ వికృతివివేకములు మూలములు కావచ్చునా? అంతమాత్రమున దాని గౌరవము తొలఁగునా! తగ్గునా! ప్రభుసమ్మితములగు వేదములలోని గాథలు మిత్రసమ్మితములగు పురాణములనుండి కాంతాసమ్మితములగు కావ్యరూపములలో వెలసినవి. ఇందలి కల్పనములు కవి ప్రతిభకుఁ దార్కాణములు. ఆ ప్రతిభాముద్రికమగు కావ్య మాతని యుపజ్ఞ యగుట నిర్వివాదము. కాని దానికి మూలమే లేదనుట సమంజసము కానేరదు. భాగీరథీయుల చరిత్రములు వేదములై పురాణములై యితిహాసములై చివరకుఁ బ్రబంధములైనవి. అభిజ్ఞానము కాళిదాసుని యుపజ్ఞయైనను శాకుంతలము మాత్రము కాదు. ఋగ్వేద దేవీభాగవత భాగవత మార్కండేయపురాణ *కేదారఖండములందున్న హరిశ్చంద్రకథ తెనుఁగున గౌరన మున్నగువారిచే నెట్లు సముచితకల్పనములతో రసవత్తరముగ వెలసినదో హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానపీఠికఁ జూచినవారెఱుఁగుదురు.

పురాణకథలను, ప్రబంధములను బరిశీలించి కవులు దమ ప్రతిభావిశేషమున నవ్యకల్పనములతోఁ గావ్యములు నిర్మించిరి. గరుడపురాణమును దెనిఁగించిన సూరన పురాణజ్ఞానమును శంకించుట కాని పని. పెద్దన మనుచరిత్ర యెక్కడిది? దానిని, దాని మూలమును లెస్సగాఁ బరిశీలించి సవరించుటయే కాక పెక్కుతావుల పెక్కువిధముల నన్ని గాథల చేర్చికూర్చి వాని నైక్యమును సమకూర్చు నూతనమార్గమున వెలవడిన యీ కావ్య మపూర్వముకాక మఱేమగును? మూలమున్నప్పుడు కథ యంతయు నందుండనక్కఱలేదు. ఒక చిన్న విషయమునే ప్రతిభాశాలి మహాకావ్యముగ నిర్మింపగలడు. కువకు పాఠకులను దీనికి మూలమే లేదనిపింపఁగలఁడు. సూక్ష్మ పరిశీలనమునఁగాని యది తెలియదు. అట్లు నిర్మింపఁగలవాఁడే మహాకవి. అతనిసృష్టియే యీ కళాపూర్ణోదయము. అట్టియెడ నిందలి నారదగానవిద్యాభ్యాసకథ లింగపురాణమునఁగల మూలమును ప్రకటించి సూరనకథారహస్యము నొకదానిని మాసుర వృష ౧౯౪౯ డిసెంబరు భారతిలోఁ బ్రకటించితి. అది భ్రాంతిమూలకమని శ్రీమల్లాదివా రనుచున్నారు. ఇట్లనుట సరిగాదని చెప్పుటయేగాక యింకను మూలములు గలవని సూచించుటయు నీవ్యాససారాంశము.

ఈ కథ నారదుఁడు నాలుగేండ్లు శ్రమపడి గానవిద్య నేర్చుకొన్నట్లతనిని ద్వారకకు చేర్చుటకును, అసమయమున కలభాషిణీమణికంధరులు శ్రమలేకుండగా సంగీతములో సంపూర్ణజ్ఞాన మార్జించిరనుటకు నుపయోగపడుచున్నది. ఇందు కలభాషిణి గానవిద్యావిశారద యను నంశము మూలకథతో సంబంధించియు

---

* దీని ప్రసంగ మందు లేదు.

న్నను (ఆ గానమునకై యీకథ కల్పించనక్కర లేదు. అది లోలితనే యావిద్యలో ప్రవీణురాలని యెక్కడ చెప్పినా చెప్పవచ్చును.) ఈ ౩౯ పద్యములను పుస్తకములోనుండి తీసివేసి పూర్వోత్తర సందర్భమున నొక్క వాక్యము వ్రాసి విడిచినా కళాపూర్ణోదయ మూలకథకు లేశమైనా లోపము రాదు. లేశమైనా హాని కలుగదు.

ఇవి భావప్రకాశికా కర్త వాక్యములు. వీ రిట్లు వ్రాయుట వింత యనిపించకపోదు. కాని వారన్నట్లు తమ పరిష్కరణమునమాత్ర మీమార్పులు చేయకుండుటచే నింతవఱకు సూరనతోపాటు పాఠకులును ధన్యులు. ఒకవేళ వారు వ్యాఖ్యానములో శంకించుకొనుటకు ముందే దువ్వూరివారి వ్యాసము వెలువడినచో నట్లు చేసి యుందురేమో. కలభాషిణి గానవిశారద యని చెప్పుటకే యీకథ కల్పింపఁబడె ననుచున్నారు. సరియే. ఈకథ యనగా నేది? నారదతుంబురుల కలహ కథయా! నారదుని గానవిద్యాభ్యాస కథయా! ౩౯ పద్యములలో నున్న దేది? కలభాషిణి గానవిశారద. నారదుఁడు నాలుగేండ్లు శ్రమపడెనని తెలుపుటకుఁ దోడ్పడున దేది?

ఇట్లు నారదుని గానమాత్సర్యవృత్తాంత మెంతయు సహజముగా వెలసి ప్రధానకథకుఁ బ్రధానాంగ మగుట కథారచనయందలి చమత్కృతి విశేషము. శ్రీ విష్ణువు గానలోలుఁడగుట తెలిసి సర్వదా యతని సన్నిధిని బాడుచుండు భాగ్యమును మణికంధరుఁ డపేక్షించుట పూర్వోక్తకథకు ఫలము............ఇదంతయు భావికథాకల్పనకుఁ బరమసాధనము. ఇవి కళాపూర్ణోదయము. ౧౦౯, ౧౧౧ పుటలలోని భావప్రకాశికా కర్తవాక్యములు. వీనికి, నేఁటి వ్యాసమునకుఁ గల విరోధమును జదువరులు గ్రహింతురుగాక.

ఈ కలహకథ గాన విద్యకయి నారదుఁడు నాలుగేండ్లుకాదు, యుగములుకూడ శ్రమపడె ననుటకు మణికంధరునకు నిత్యవిష్ణుసాన్నిధ్యాభిలాష కలుగుటకు నది కారణముగఁ దపముచేయుటకు దాని భంగింప రంభవచ్చుటకు నప్పుడు కలభాషిణి నలకూబరుని జేరుటకును బరంపరగా గారణమగుచున్నది. దీని ప్రధాన ప్రయోజనమును ౨ ఆ ౧౦౫ వ పద్యమునఁ గవియే సూచించినాఁడు.

కలభాషిణి రంభారూపము ధరించుటకు మాయారూపము వీడినపిదప వారి ప్రేమ సత్యమును నిర్ణయమునకు మూలమగు నారదగాన విద్యాభ్యాసకథ యెట్లు పరిత్యజింపనగున? ప్రధానకథకుఁ బీఠికయై చిలుక తొలిపుట్టువును దెలుపునది కలభాషిణి చరిత. దానికి జీవగఱ్ఱ యిది. దీనిని దీసివేయుట మూలమును ఛేదించుట యని తెలియవలెను. ఇందలి యేకల్పనముగాని, కథగాని తొలఁగినఁ బ్రధానకథ కుంటువడును. అట్టిపని నెవ్వరు చేయరు.

పయినిఁ జూపిన యుపాఖ్యానభాగమే కలభాషిణీ చరితమునకు మూలముగా సంఘటించుకొనఁబడినది......లేనేలే దనుకొన్న మూల మించుకేని లభించినపుడు ప్రకటించుట యావశ్యకమని యీ ప్రసంగము కావించితిని. ఇవి కలభాషిణీకర్త వాక్యములు. ఇందు భ్రాంతిని కలిగించున దేమున్నది? ఎవరు భ్రాంతిపడిరి? "కళాపూర్ణోదయము, మూలము లింగపురాణము" అను వారి వ్యాసశీర్షికయే వీరి యీ వ్యాసమునకు మూల మగుచున్నదా! ఇందుకు "వెనుక నెపుడో భారతిలో నొక వ్యాసము ప్రకటించియున్నా"రని దీని నిపుడారంభించిరే కాని వ్రాయుటకు మున్నొకసారియైన నా వ్యాసమును గాని, కడకు వారి భావప్రకాశికనుగాని ఆద్యంతము తిలకించినచో నీ వ్యాసము వెలువడియుండదు.

ఇందలి కథయే లింగపురాణమునఁ జేరినదని వీరి యూహ. వసుచరిత్రము సంస్కృతములోనికి వచ్చుట దానికిఁ బ్రమాణము. రెండును బ్రమాదములే. కళాపూర్ణోదయమును సంస్కృతీకరించువాఁడు కేవలనారదగానవిద్యాభ్యాసకథనే కైకొనె ననుటకంటెఁ బరిహాస్యము కలుగదు. బసవపురాణముగాని, వసుచరిత్రగాని సమగ్రముగా సంస్కృతములోనికి వచ్చినవేగాని యందుండి కొన్ని భాగములుమాత్రమే రాలేదు. పోనీ, మతాభినివేశము గల పండితులు దీనిని బురాణమున నెక్కించి రందమన్న, నీకథలో నట్టి మతపక్షపాత శంక లేశమును లేదు. నిష్పక్షపాతముగా సంస్కృ

శాంగ్రములలోని యీకథలనుజూచువారికది మూలము, నిది పరివర్తనము నని గోచరింపకతప్పదు. సూరనకు సహజమగు కథాకథనవైచిత్రియు విశదమగును. అది ప్రకటితమగుటచే నిట విస్తరింపనక్కరలేదు. శివపురాణము వాయవీయఖండమున నారదతుంబురుకలహప్రసంగము శివప్రసాదమున గానవిద్యావిశారదుఁడై నారదుఁడు తుంబురుని బ్రహ్మసభలో జయించుటయుఁ గలదు. తుంబురుప్రసంగము లేదుగాని శివుఁడు గానవిద్యతోఁ బాటు నారదునకు వీణకూడ నిచ్చినట్లు కేదారఖండము ౮౮ వ అధ్యాయమునఁ గలదు. ఇవి యన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము లనఁగలమా! నారదతుంబురులను, వారి గానమహిమను, స్పర్ధను మనకుఁ దెలిపినవి పురాణములే. అట్టియెడ నిది ప్రక్షిప్తమనుట యుక్తిసహము కాదు. అందలి కథకే సూరన వన్నెచిన్నెలు దిద్దె ననుట సముచితము, సత్యము నగును. ఇంతేగాకున్నఁ గొంతవఱకైన నిందలి కథలకుఁ, గల్పనములకు మూలము లనఁదగినవానిని సాధ్యమగునంత సంగ్రహముగఁ జూపెదను. విశేషములు వలయువారి నాయాతావులఁ బరిశీలింపఁగోరెదను.

౧. శక్తిభద్రకవి రచించిన యాశ్చర్యచూడామణి యందు సీతాపహరణమునకై శూర్పణఖారావణులు సీతారామరూపముల ధరించి వారిని వంచించిరి. రంభానలకూబరుల రూపములు ధరించిన కలభాషిణీమణికంధరులు బరస్పరము వంచితులే. కాని యీవంచనము గూడ నానందకరమగుటయేగాక చిరవాంఛితసిద్ధిదాయకమగుట యిందు విశేషము. ఇందలి చూడామణియు నంగుళీయకమును మునిదత్తములై విలక్షణమహిమమును గలిగినవి. పరికింపఁగా నీమణియే మణిహారములోని మణికిని బీజమని తోఁచును. ఇది ధరించి మాయారూపుల స్పృశించిన వారి స్వరూపము వెలువడును. దానిని హృదయమున ధరించి స్మరించినమాత్రమున సకల విషయములు విదితములగును. కాఁగా సూరనకల్పనము దానిని ననుసరించుచున్నదనుట విమర్శకులకు విశదము. ఈతఁడు మలబారుప్రాంతమువాఁ డనియు, శంకరాచార్యుల శిష్యుఁ డనియుఁ జెప్పుచు నీకృతి పదవశతాబ్ది ప్రారంభమునకుముందే వెలువడెనని శ్రీ కుప్పుస్వామి శాస్త్రిగారు పీఠికలో నిర్ణయించిరి.

౨. సేతుఖండము చక్రతీర్థమాహాత్మ్యమున నీకథ గలదు. ఉదంకుని శిష్యుఁడు కక్షీవంతుఁ డనువాఁడు గురూక్తమంత్రమును జపించుచు మూఁడేండ్లు నియమవర్తియై యగస్త్యతీర్థమున నుండి తుద కందుండి వెడలిన చతుర్దంతగజము నెక్కి దేశములు చరించి తద్విషయాధిపుఁడగు స్వనాభభూమీశ్వరునిచేఁ బూజితుఁడై యా రాజకూఁతుం బెండ్లియాడి చిరకాలము సుఖముగ రాజ్యమేలెను. ఉదంకుఁడు గౌతముని శిష్యుఁడు. అల్లుఁడు. విప్రుఁడు. ఇతని చరిత్రను నన్నయ తిక్కన లిరువురును వ్రాసిరి. ఇతని శిష్యుఁడగు కక్షీవంతుఁడు రాజయ్యెను. మణిస్తంభుఁడు స్వభావుని యల్లుఁడు. శిష్యుఁడు. ఇతనికి రాజును గావలె నను కోరిక పుట్టినది. కాని యిది యతనికి సిద్ధింపక యతని కొడుకగు కళాపూర్ణునకు సిద్ధించినది. ఆతనికి గురుప్రసాదమున సేనఁగు వచ్చినది. ఇతనికి సింహము వచ్చినది. స్వభావుఁడు తన గురుని దత్తాత్రేయుని ఖడ్గ మడుగఁగా నతఁడు "నీవంశ మిఁకఁ గ్రమముగా క్షత్రవంశమగు" ననెను. ఇందు క్షత్రియుఁడుగా విప్రుఁడు మారుటకు హేతువును, గ్రమమును గలదు. కక్షీవంతుఁడు రాజగుట కిట్టి హేతువు లేదు. మఱియు మణిస్తంభుఁడు హ్రదమునుండి సింహముతో వచ్చునపుడు ౪ ఆ ౧౫౬ ప. "గంభీరహ్రదము న్వెడలి స్వేతపీ యాకాశంబు నన్ బాఱు నాకుంభిద్వేషిని మెచ్చి......నానోప్పచుక్" అని చెప్పిన యిందలి కుంభిద్వేషిపదము అగస్త్యతీర్థమున వెలువడిన కక్షీవంతుని చతుర్దంతకుంభిని స్మరింపఁజేయుచున్నది.

౩. ప్రసిద్ధమగు నిలమహారాజు చరిత్రను బరిశీలించినచో నిందు మణిస్తంభుఁడు వనితయై కొడుకుఁ గనుట వింత గాదు. అతఁడు స్త్రీయై బుధునివలన పురూరవశ్చక్రవర్తిని గనెను. ఇతఁడు పురుషుఁడైన తన భార్యవలననే కళాపూర్ణ చక్రవర్తిం గనెను. పురుషుఁడు స్త్రీ యగుటయేగాక స్త్రీకూడ పురుషుఁడగుటయు వారంతకు ముందును దంపతులై యుండుటయు నిందు విశేషము. ఇలుఁడు వనితయై పుట్టి కొడుకును గన్న పిదపఁ బురుషుఁడైనట్లు గొన్నింటను, పురుషుఁడుగనే జన్మించి పార్వతీశాపమువలన స్త్రీయై కొడుకును గని యాగ

విశేషమున మరలఁ బురుషుఁడైనట్లు గొన్నింటను గలదు. పురుషులు స్త్రీలై సంతానము గన్న కథలు మన పురాణములఁ జెప్పఁగలవు. విష్ణువు మోహినియవతారమున శివునివలన శైవునిఁ గనెను. విష్ణుమాయవలన నారదుఁడు వనితయై పుత్రులం గాంచెను. సీమంతిని సోమవారవ్రతతో ద్యాపనమున దంపతివేషముల ధరించిన విప్రకుమారులు నిజముగ నట్టివారైరి. ఆనుశాసనిక పర్వము ౨వ యాశ్వాసములో ధర్మజునకు భీష్ముఁడు సంగమదశయందు స్త్రీపురుషులలో నెవరి కెక్కువ సుఖమని యడుగఁగా నతఁ డాతనికి భంగాస్వనుఁ డను రాజుచరిత చెప్పెను. సారాంశము స్త్రీలకే సుఖ మెక్కుడ యని. దానిని బరామర్శించుచున్నట్లు కళా. ౫ ఆ ౧౦౬ ప "అది యునుగాక యంగనల కంగజసంగరకేళికావిశేషదశల యందు నెక్కుడట సౌఖ్యగతుల్" అను పద్యము కల్పించుచున్నది.

౪. కాళహస్తిమాహాత్మ్యము ౨ ఆ. ౧-౨౨ పద్యములలో వాణీచతుర్ముఖుల శృంగార గాథ కలదు. (౧౩ వ పద్యము) "వాచాగోచర మప్రతర్క్యము నిర్ద్వంద్వం బసాధారణం, బాచోద్యం బతిలోక మప్రతిమ పర్యాయంబు వర్ణింపఁగా నీ చెల్వం బిది నిక్కమిట్లయినగానీ నాకు నీవంక వాంఛాచాపల్యము తీర నేరదు మనోజక్రీడలం గోమలీ" (౧౪ ప) "నాకోరిక తీర్చఁగఁ గైకొనవలె నీవు ప్రమదగౌరవకృత భాషాకృతులు నాటినటువలెఁ గైకొంటివయేనిఁ జెప్పఁగలదే మనినన్" ఇది బ్రహ్మవాక్యములు. ఆమె యట్లు సేయుటయు నట్లొదవిన వాణీరతిరూపములవలని సౌఖ్యమున నతఁడు శతానందుఁడై, (౧౬ ప) "ఆరామంబులఁ గేళిశైలముల సౌధాగ్రమ్ములన్ స్వర్ణదీ, తీరోపాంతనికుంజపుంజములలో దేశంబు కాలంబు నాచారంబు న్విచరింపఁగా మఱచి హృజ్జాతాంధకారాంధుఁడై నీరేజాసనుఁ డిచ్చనుండె రతివాణీభోగ నిర్మగ్నతన్" (౧౯ ప) "తరుణీశారికమబింబాధరమాధుర్యంబు లాను తతిఁ దమలోనన్ బరమేష్ఠి నాల్గుమోములు వరుసలు బెట్టుకొనుఁ జెప్పశకమే వూర్మిన్" "బహుబంధరతికి లోబడి చొక్కి గౌరవశ్రవణంబుచేత నెచ్చరిక నొందు."

౧౩,౧౪. పద్యములు పరికించినచో నెంత సరసముగ సూరన తన వాణిని నూరురూపములఁగాఁ జేసెనో తెలియఁగలదు. వాంఛాచాపల్యము తీరనేర దనుదాని వాక్యచమత్కృతి యయోగపద్యముం బనముగఁ జిత్రించుట ఎంత సుకుమారముగ, నెంత మనోహరముగ నున్నదో తిలకింపుఁడు. ప్రమద గౌరవ భాషాకృతులు వాణి ధరించె ననుటను చిత్రశ్లేషకథారూపమున దిద్దితీర్చెనా యని పింపుచున్నది. ౧౬వ పద్యమున వాణీసంభోగమగ్నుఁడై విధిదేశకాలాచారములు మఱచె నని కలదు. ఇది యిందలి వాణీచతుర్ముఖుల దివాసంగమ కథనమునకు మూలమని చెప్పక చెప్పుచున్నది. ౧౯వ పద్యమందలి పరమేష్ఠి నాల్గుమోములు వరుసలు పెట్టుకొను ననుదాని కించుక మార్పుతోఁ బ్రణయకలహబీజము గావించుట యెంత మనోహరము! ౨౦వ పద్యమునఁ గల గౌరవశ్రవణంబుచేత నెచ్చరిక నొందు ననునది ప్రణయకలహము నెచ్చరించి ప్రధాన కథను చెప్పించినది. ఇందు సూరన బ్రహ్మ సరస్వతిని నాలుగుమోములతో ముద్దుపెట్టుకొనుటను రెండుమాఱులు వర్ణించినాఁడు. మొదటిది ౫-౧౮ పద్యమునఁ గలదు. అది మణితమునకు హేతువైనది. రెండవది (౩౦ ప) "వదనములు నాలుగింటికి వరుసగలియ, మెలపుతో దన కంకణంబు మలఁచి మలఁచి, యొసఁగె దధరపానమహోత్సవంబు, గళము కౌగిలితోన చెక్కులు నిమురుచు." ఇది యారాజు తల్లి మగడి, తండ్రి యాడువాఁడు నని వాణియొనర్చిన నర్మలీలకు దరువాత ఘటిల్లినది. "నాల్గుమోములు వరుసలు బెట్టుకొను జెప్పశకమే వూర్మిన్" అనుదాని కిది వివరణమనుట సాహసము కాదు. ధూర్జటి చెప్పిన వాణీచతుర్ముఖవిలాసమును, దీనిని బరికించినచో దాని కిది వివరణమని తోఁపకమానదు. విస్తరభీతిచే విడిచితినిగాన యాఘట్టమునందుఁ జూడఁగోరెదను. ౧౬ వ పద్యమునందు "సూర్యాకంబొంది సుధాధరగ్రహణధూరిసుఖంబుల నొందుచున్ శతానందుఁడు" న బరగువానిరిందు. (౫ఆ ౨౯ ప) "ఆనర్మలీలచేత శతానందుం డధికసంభ్రమానందుండై" అని చెప్పుట స్పష్టముగా దాని బరామర్శించుటను దెలుపుచున్నది. కాంచీ మాహాత్మ్యము ౧౫-౨౨ అధ్యాయములలో సరస్వతీ బ్రహ్మల సంవాదము కలదుగాని యది యిట్టిది గాదు.

౫. మార్కండేయపురాణము ౨-౩ అధ్యాయములలో మదాలసచరిత్ర గలదు. ఇది ప్రసిద్ధము. దీనిని పవరము నారాయణ ప్రబంధమొనర్చెను. మదాలస పోలిక లభినవ కౌముదీకలభాషిణీ మధురలాలసలయందు గలవు. ఈమె విశ్వావసు వను గంధర్వరాజు కూఁతురు. పాతాళకేతువను రాక్షసుఁ డీమెం గామించి యెత్తుకొనిపోయి వివాహకాలము నిర్ణయముచేసి పాతాళమున డాచెను. ఆమె వాని నొల్లక మరణింప నుద్యోగించుటయు సురభి "యీరక్కసుఁడు భూలోకమున కేగినవాఁడు వీని జేసినవాఁడు నీకుఁ బతియగు"నని చెప్పి యామె నా ప్రయత్నమునుండి మరల్చెను. ఆశ్రమరక్షణనియుక్తుఁడగు కువలయాశ్వుండు సూకరరూపమున నటకు వచ్చిన యారక్కసుని జేసి వాఁడు పరుగిడఁగా వెంబడి పాతాళముం జేరి వానిం గానక చివఱకు మదాలసం జూచెను. ఆతఁ డామెను జేరుటకు నిమిత్తమగు కుండల యను మదాలసచెలికత్తెవలన వారు పరస్పరవృత్తముల నెఱింగికొనిరి. అంత మదాలస కులగురువగు తుంబురుఁ డటకు వచ్చి వారికిం బెండ్లిసేసెను. ఆరాజా మెం దీసికొనిపోవుచు నడ్డపడు రక్కసుల పాతాళకేతు సహితముగ వధించి సుఖముగా నిలుసేరెను. అభినవ కౌముది దివ్యవనిత. తుంబురుశిష్యురాలు. ఆమెను శిలలాసురుఁడు కామించి వెన్నంటెను. ఆమె "నిన్ను జంపినవానిగాని వరింప"నని శపథముచేసి చివఱకు మృగేంద్రవాహనయుపదేశమున మణికంధరుఁ డను గంధర్వనందనునిచే వానిం జంపించి యనంతరజన్మమునఁ గళాపూర్ణమహారాజైన యతని వరించెను. తుంబురుశిష్యురాండ్రగు దివ్యవనితలు దమ్ముఁ గామించి బలాత్కరింపనెంచు రక్కసులఁ జంపిన రాకుమారుల వరించుట రెంటను సమానము. ఇది మదాలస పూర్వకథాభాగమునవచ్చును. ఇంతవఱకే యభినవకౌముదికి సామ్యము గలదు.

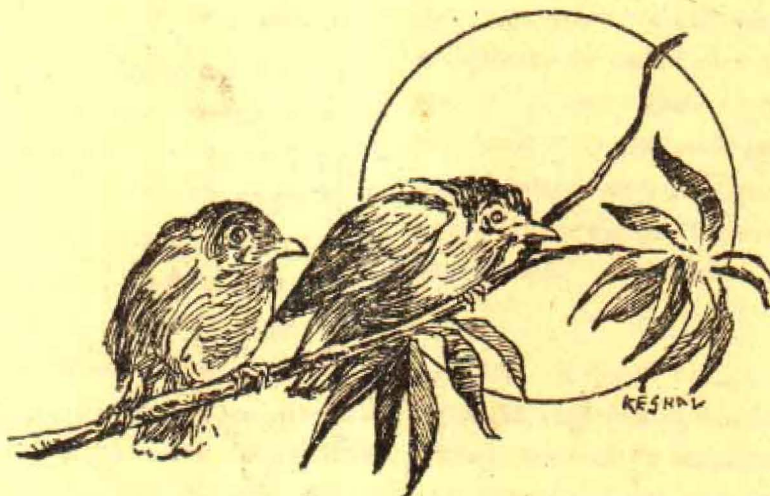
పిదప నారక్కసుని తమ్ముఁడు తాళకేతువు పగదీర్చికొన వేచియుండి కువలయాశ్వము నెక్కివచ్చిన యారాజును మునివేషమున నర్థించి వాని కంఠహారముగొని యతనిఁ దన యాశ్రమరక్షణమున నిలిపి యతఁడు మరణించెనని మదాలసకా హారము నిచ్చి వచ్చెను. ఆమాట వినఁగనే యామహాపతివ్రతశ్వరణించెను. కువలయాశ్వుఁ డిలుజేరి జరిగిన వృత్తము నెఱింగి మదాలసయందలి ప్రేమమున దిరిగి పెండ్లిచేసికొనలేదు. అపు డాతనికిఁ గొందఱు నాగకుమారులు మిత్రులైరి. నాగరాజగు నశ్వతరుఁడు తన కుమారులవలన నారాజుకథ విని గానమున శివుని మెప్పించి యతని వరమున జాతిస్మర పరమయోగిని యయి పూర్వవయోరూపకాంతి విలసనమ్ములతో మదాలసం బుత్త్రికగాఁ గాంచి కువలయాశ్వు రప్పించి యతని కర్పించెను. పిదప నామె తన పుత్రుల కుగ్గుపాలతోఁ దత్త్వము నుపదేశించి పతి నిరోధమునఁ జివరివాఁడగు నలర్కునకు క్షాత్రధర్మము నుపదేశించి చివఱకు వాఁడును దత్తాత్రేయశిష్యుఁడగు నట్లు సంఘటించి పతితో నరణ్యముల కేగి పరమపద మందె. ఇది యుత్తరకథాభాగము. పతికంఠమణిహారము జూపి యతని మరణము దెలుపఁగనే మరణించిన మహాపతివ్రత మదాలస. ప్రియుని యాసన్నమరణము నెఱింగి తాన ముందుగ శక్తికి బలియైనది కలభాషిణి. రెండవ జన్మమున జాతిస్మరపరమయోగిని యైనది మదాలస. మణిహారవిశేషమున జాతిస్మరయై యద్భుతకథలను వివరించి మహాయోగములను, పుట్టి రెండు నెలలైన కాకముందే, యుపన్యసించినది కలభాషిణి. రెండు కథలను దత్తాత్రేయప్రసంగము, మణిహారసంబంధము కలదు. ఈ పోలికలను, విశేషములను సహృదయులు పరిశీలింతురుగాక.

౬. వరూథిని దేవలోకభోగిని. మానవుని ప్రేమించినది. తాను ప్రేమించినవానిని గలియలేదు. కాని వాఁడు తన్నుఁ గామించినవాఁడు. కన్నులు కప్పి కోరిక నెఱవేర్చికొన్నాఁడు. కలభాషిణి భూలోకవేశ్య. దివ్యపురుషుని ప్రేమించినది. తాను గలిసిన దప్పుడు దాఁ బ్రేమించినవాఁడు గాకున్నను దుర్లభుఁడనుకొన్నవాఁడును బూర్వము దాను గాఢముగాఁ బ్రేమించినవాఁడును దన్నునటుల ప్రేమించినవాఁడు నగుట విశేషము. కన్నులు తెఱచికొన్నను గలభాషిణి యప్పుడు తెలిసికొనలేదు. వాని నిజస్వరూపము దెలియుట మిక్కిలి యానందదాయకమగుట యింకొక విశేషము. ఇట్లు వరూథిని యెఱింగినఁ జచ్చు

టక్కైన వీలులేదని యింకొకసారి విచారించుటకన్న మార్గము లేదు. రసాభాస మక్కడవలె నిక్కడ నున్న దన్నను ఇందు శ్లేషభంగము లేదు. ఆ కొలఁది పొరపాటును సరస్వతీశాపహేతుకము. అందు నాయిక యొక్కతెయే మోసపోయినది. ఇందిరు వురును మోసగింపఁదలఁచి మోసపోయిరి. ఈ సంఘటనము నిజముగా సూరన పెద్దన మనుమరాలి పెనిమిటియే యనిపించుచున్నది. మాయాప్రవరుఁడు తన రూపము బయటపడుననియే కదా యాపెను దేశాచారమని కన్నులు మూసికొమ్మనెను. కలభాషిణీమణికంధరులు కన్నులు తెఱచుకొనియే యున్నను, వారి మాయా రూపము లేల బయలుపడలేదో. ఇరువురు కామరూపు లయిన బయల్పడ నవసరము కలుగదా. సూరనకే ధర్మము తెలియదా! అమంగళము శాంతించుఁగాక. ఆతఁడు బహుపురాణమర్మవిదుఁడు. కొందఱు దీనికిఁ దపమును, నారదుని వరమును గారణము లందురు. కాని వేఱొకటియు కలదు. భారతమునఁ బాండురాజు వధించిన మృగములు మునిదంపతులే కదా. వారి మృగ రూపములు బయల్పడకుండుట చేతనే కదా యాతఁడు భ్రాంతిచే వాని జేసినది.

ఇట్లు బహుపురాణకావ్యసముద్రముల మథించి గుణదోషము లేర్పరించి తా నీప్రబంధరత్నమును వెల యించెనో యన సూరన దీనికిఁ గళాపూర్ణోదయ మను పేరు గల్పించినాఁడు. కృష్ణుఁడు రుక్మిణికిఁ బారిజాత కుసుమము నిచ్చినందులకు గోపించిన సత్యకుఁ బారిజాతమునే తెచ్చి సమర్పించినాఁడు. వాని శిష్యుఁడు కళాపూర్ణుఁడు. మధురలాలస కిన్నెరదనన్న వీణె నభినవ కౌముదికి వాగ్దానముచేసి యది తెలిసి కోపగించిన మధురలాలసకు నృపాలశిరోరత్నముల నందియలుగాఁ గూర్చెను.

ఈ కథాకల్పనముల సామ్యములు సూరనబహు పురాణకావ్యపరిశీలనావిశేషము, సత్యదృష్టి సంఘటనము, నమేయవిజ్ఞానమును జాటునే కాని యాతని ప్రతిభకు లోటు రానీయవు. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్న మునఁగూడ నితఁ డీమార్గము ననుసరించెను. కాని యింతగా లేదు. అందుఁ బ్రధానముగా శ్రీనా థుని సంబంధము గాన్పించును. ఇట్టి యపూర్వపద్ధతిని వెలసిన కావ్య మిదితక్క యింకొకటి వెలువడలేదనుట నిర్వివాదము.

తిక్కనకావ్య నిర్మాణ వైభవము

✵

= శ్రీ గడియారము వెంకటశేషశాస్త్రి =

తిక్కన కావ్యనిర్మాణ వైభవ మనఁగా నది యొక అఖండశబ్దప్రపంచసృష్టి — ఊహాతీత భావ ప్రపంచ చైతన్యము — హృదయోన్నిద్రకళానుభూతి పరమార్థము. కొందఱు దాని బాహ్యసౌందర్య ముగ్ధులై విస్మయ వికచ నేత్రములతో దూరదూరాన నిల్చినవారు పోఁగాఁ, గొందఱు లోనికిఁ జొచ్చి పదపదార్థనిర్వచనములతో, భావతాత్పర్య ప్రవచనములతో ధన్యులైన వారును గలరు. కాని, దాని ఆంతరికసౌందర్య సాక్షాత్కారముఁ బొంది యానందానుభూతి నందినవారెవరో — మహానుభావులు! ఎందుకనఁగా: ఆ యానందానుభూతి వాక్కుల కందరానిది. ఆ కావ్య దివ్యజ్యోతి బ్రహ్మసాక్షాత్కార సదృశమైనది. సాధకులు — ఉపాసకులు తమతమ యనుభూతి విశేషములను దెలిపినట్లే నేనును ఒక కోణమునుండి చేఁగన్న విశేషములు మనవిచేయుదును.

లోకవ్యవహారమునఁ దిక్కన సాంగవేదాధ్యయనముఁ జేసినవాఁడు. తూర్ణముగా శాస్త్రములు చదివినవాఁడు. మనుమసిద్ధి యాస్థానమునఁ బండితుఁడు. మహామంత్రి. ఇంతే కాదు — అవసర మైనచోఁ గవచఖడ్గధారియై రణరంగముల వీరవిహారముఁ జేసిన సేనాపతి యనియుఁ గొందఱందురు. ఒకప్పుడు మనుమసిద్ధి రాజ్యముఁ గోల్పోవఁగా కాకతిగణపతిరాజుసాయముచే ఆతనిని రాజ్యపునఃప్రతిష్ఠితునిఁ జేసిన రాజనీతి కోవిదుఁడు. కవియై నిర్వచనోత్తర రామాయణము రచించి, కృతికన్యను మనుమసిద్ధి కొసఁగి, ఆ మహారాజుచే వియ్యపుమర్యాదలందుకొన్న మామ. శిష్యుఁడై మార్కండేయ పురాణము రచించిన మారనతో గురువిద్యావంశమునకు ఆనృణ్యము సంపాదించుకొన్న దొడ్డ గృహస్థు. సారస్వత ప్రాణధారము వహించిన యా నాఁటి భూనాయకుల భుజస్కంధములకు విశ్రాంతి నొసఁగుచుఁ, దాను కృతికర్త యగుటయే కాక కేతన దశకుమార చరిత్రమునకుఁ గృతిభర్తయై మారనాదిశిష్య ప్రశిష్యులద్వారా సారస్వతాభివృద్ధి సేయుచున్న కులపతి. ఇంతమాత్రమే కాక యజ్ఞముఁ జేసి సోమయాజియై భారతామ్నాయము నాంధ్రీకరించిన వైదికకవి.

కొందఱు సంస్కృతాంధ్రమహాకవుల ఇయత్త కొలిచి చెప్పుటలో "నన్నయ లేకఁ బుట్టఁగ-తిక్కనలు మరలఁ బుట్టవచ్చు"నన్నారు. మఱికొందఱు "కాళిదాసే భారత మాంధ్రీకరించియున్నచోఁ దిక్కన స్థానమేది?" అని పరీక్షించుచున్నారు. ఇఁకఁ గొందఱు "వాల్మీకి రామాయణరచనము చేతఁబట్టుటతో వ్యాసునకు- తదనుయాయి తిక్కనకు ఊరుపేరులు దక్కెన" నందురు. కొందఱు "అసలు వ్యాసుని పెట్టుబడి లేనిచోఁ దిక్కన బండారాల మెంతటి"దని పెదవిఱుచువారును గలరు. వారివారి యూహలలో నేదో యొక కొలతబద్ద—ఒక మానపాత్ర యుండక పోదు. కాని ఇదంతయు అభిరుచిభేద మనుట యుక్తము. కావున ఎవరెవ రేమి తక్కువవారు! మన కందఱును బూజ్యులే. తీరికయు, నోపికయుఁ గలవారు తారతమ్యపరీక్ష చేయుచుందురుగాక. మనము తిక్కన కావ్యానందానుభూతి నందుకొందము. అయినను ఇక్కడ నొక్కమాట చెప్పకతప్పదు. కావ్యనిర్మాణము నెవరెవ రెట్టి సామగ్రితో, నెట్టి విలక్షణసరణితో, నెట్టి ప్రత్యేకశక్తులతోఁ దీర్చినను, దత్కావ్యపరమప్రయోజనము ప్రజాహృదయములందే ఫలింపవలె ననుటలో నెవరికి నభిప్రాయభేద ముండదనుకొందును. ఆ దృష్టితోఁ జూచినచో సంస్కృతకావ్యముల నట్లుంచి తెనుఁగు పాత్రములలోఁ, దిక్కనభారతమువలెఁ దలఁపువారి డెంద

ములలో ఇంత సుస్థిరముగ, నింత సుప్రతిష్ఠితముగఁ బీఠము వేసికొన్నది మఱొకటి యుండదని అనుభవ పూర్వకముగఁ జెప్పవచ్చును. ఎందుకనఁగా: ఇన్ని శతాబ్దములతరబడి యెన్నో ఒడుదుడుకులలోఁ గడచిన యీ కాలములో నేటికిని ప్రజాహృదయములలో నేనో యొక మెత్తనిచోటఁ జల్లఁగఁ దావుచేసికొనికూర్చుండి వారి నూరడించుచు, ఉత్సాహపఱచుచు, దారి చూపుచు, ధార్మికనిష్ఠఁ గఱపుచుఁ, జెదరక నిలఁబడి యున్నదికదా తిక్కనభారతము! "వింటే భారతము వినవలె-తింటే గారెలు తినవలె"అను నీ సామాన్య లోకోక్తిగూడ నీ విషయము నెంత విస్పష్టముగనో చాటుచున్నది. ఇంతకుఁ దేలిన సార మేమనఁగా—! లోకశాస్త్రకళాజీవనరహస్యములను విజ్ఞానవివేకమందరముతో మథించి, ప్రజాభద్రజీవితమునకు శాశ్వతముగా నమృతకలశము నందించిన ఆ మహాకవి మనకుఁద్రికాలములయందు నారాధ్యమూర్తి. ఈ మహత్త్వము ఆయనలో-ఆయన యుభయకవిమిత్రతలో-ఆయన హరిహరోపాసనాతాత్పర్యములో - "ఆంధ్రావళి మోదమున్ బొరయ" కావ్యనిర్మాణము చేయుటలో నిమిడి యున్నది.

ప్రకృతము కావ్యమునుగూర్చి కొంత ముచ్చటింతును. నేఁడు మన నిత్యజీవితావసరవస్తువులలోఁ గావ్యమున కేసామాన్యస్థానముగాని, అవశ్యకతగాని యున్నట్లు కనఁబడదు. ఎందుకనఁగా, అది లేకున్న మన ఆహారవిహారాదు లేవియుఁ గుంటుపడుటలేదు. కనుకనే వాని ఉత్పత్తి వినిమయములగూర్చియు, ఎగుమతి దిగుమతులఁగూర్చియు, ధరలు నియమించి యందించుటఁగూర్చియు ఏ ప్రభుత్వముగాని యెట్టి చర్యయుఁ దీసికొనుటలేదు. ఉప్పుతో ముప్పదిమూడు వస్తువులకు నింతగా ధరలు పెరిగిన యీ రోజులలో మన కావ్యపు సరకునకు చిగురు కదలినంత చలనముగాని, జీవముగాని యున్నట్టులేదు. కనుకఁ దెల్లకాగితము కావ్యముద్ర పడుటతోఁ గరుడుకాగితమై పాతికపఱకబేరాలకుఁ జాల్పడుచున్నది. కాని, యిప్పుడిప్పుడు కొందఱు పెద్దలు ఈ కావ్యపుసరకును అక్కఱవస్తువుగాఁ దయారుచేయుటకును, దానికి ఒకపాటిగానైన బజారువిలువ కట్టించుటకును పాటుపడుచుఁ బ్రజాభ్యుదయమున ముందడుగు వేయుచున్నారు. ఇది సంతోషింపఁదగిన విషయము. కాలధర్మముకూడ! "రాజా కాలస్య కారణం" కదా!

మన కీనాఁడు ఒంటఁబట్టిన విజ్ఞానమును జూడఁగా అన్నవస్త్రములు కొఱతపడకుండ ఆహారవిహారాదు లనుభవించుటే యానంద మనుకొన్నట్లు తోఁచును. కాని, ఇదే సర్వమార్గ మనలేము. ఈ మాత్రపు జీవనము ప్రాణిసామాన్యమైనది. మానవుఁడు తక్కినప్రాణులవంటివాఁడు—ఉత్తముఁడు. ఆ యుత్తమత్వమాతని యవయవనిర్మాణమునందే గోచరించుచున్నది. అతని కార్యములయందుఁ బరిస్ఫుట మగుచున్నది కూడ. కనుకనే అతనిది ప్రాణులలో నుత్తమశ్రేణి. ఆ శ్రేణిలో సైత మాతని యుత్తమస్థానము దైవత్వమునకుఁ బ్రతినిధి. ప్రతినిధి యేమి-అగోచరమగు దైవత్వమును గూడ నచ్చటనే చూడఁగలము. అట్టి మానవుని జీవిత విహారపరిధి అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయ కోశముల వఱకే నిలిచియుండదు. కనుకనే అతనికిబాహ్యజగత్తుతోఁ బాటు ఆంతరికజగత్తేదో యొకటి ముఖ్యనివాసముగ—ఉచితకార్యస్థానముగ - నిత్యవిహారభూమిగ నుండక తప్పదు. ఈ బాహ్యాభ్యంతర జగత్తుల కేదో యొక రాచబాట వేసి పూలపాన్పు పఱచి, ఉచితసంవిధానములతో సంధానములతో రెండు జగత్తులను భాగ్యవంతములఁ జేసి, అచ్చటఁ బరిపూర్ణమానవత్వమునో-దైవప్రాతినిధ్యమునో-దైవత్వమునో సుకుమారముగఁ బ్రతిష్ఠింపఁగలదేదో అది కావ్యజగత్తు. ఆ కావ్యజగన్నిర్మాతలే కవిబ్రహ్మలు.

ఈ కావ్యజగత్తున భౌతికప్రపంచమందువలెనే యెన్నో పట్టణములు, పల్లెలు కలవు. మహారణ్యములు, దివ్యోద్యానములుఁ గలవు. మహోన్నత పర్వతశ్రేణులు-చిన్నగుట్టలు, దివ్యవాహినులు, అల్పసరస్సులు, రాలగనులు-రత్నాలగనులు—ఇట్లే ప్రకృతిసంభారసర్వస్వమంతయుఁ గలదు. వీనిని వేదవేదాంతములు మొదలు పీఠిభాగవతములవఱకుఁ బోల్చుకొనవచ్చును. భేదమొక్కటియే. అది తైజసప్రకృతి-ఇది భౌతికప్రకృతి. మానవజీవితసౌభాగ్యమునకు వలయు పదార్థజాతము

నంతయు రెండు జగత్తులలోని ప్రతియొక మూర్తియు యథాసంభవముగఁ దయారుచేయుచున్నది - యథార్థముగ నందించుచున్నది. శివుని జటాజూటమునుండి దిగజారిన భాగీరథీప్రవాహమువలె వేదశిరస్సులనుండి జాలువారిన విజ్ఞానరసతరంగిణి స్వర్గమర్త్య పాతాళముల నాక్రమించి, తాను మెట్టినచోటు పునీతముగఁ బుష్కలజీవనసంపన్నముగఁ జేయుచున్నది. కాని, యీ రెండుజగత్తులయందును, ముతికిగుంటలను, మఱుగు దొడ్లను గట్టినవా రుండకపోరు-ముండ్లపొదలును, ముష్టి పండ్లును లేకపోవు. వానివాని యౌచిత్య మెఱిఁగి వాడుకొనుటే మనము చేయవలసిన పని.

ఇట్టి కావ్యజగన్నిర్మాణమునుగూర్చి మన ప్రాచీను లిట్లు పలికియున్నారు: "నియతికృతనియమరహితాం హ్లాదైకమయీ మనన్యపరతంత్రాం, నవరసరుచిరాం నిర్మితి మాదధతీ భారతీకవే ర్జయతి"-ఇందులోని "నియతికృతనియమరహితాం-హ్లాదైకమయీం" అను పదములఁబట్టి కొందఱు 'కావ్యరచనఁగూర్చి నియమమక్కఱలేదనియు, 'ఆ కావ్య మానందైకప్రయోజన' మనియుఁ బలుకుట వినుచున్నాము. కాని "దీనియర్థమిదేనా? ఇది యనుభవమునఁ గుదురునా" యని నా సందేహము. నియమము-తాను గల్పించుకొన్నదో, యితరులు కల్పించినదో, యేదైనఁగావచ్చు-అట్టి దేదియు లేక తాను నడుచుకొనుచున్నాఁడా? తనయింటిలోనైనఁ-గేవలము తన్నుఁగూర్చినదైన నియమము లేక నడువఁగలఁడా? కడకు 'నియమ మక్కఱలేదను నియమమైన నతని నంటుకొని యుండలేదా? "ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతి" అన్న గీతావాక్యమున కర్థమేమి? ఈవాక్యమును బలికిన గీతాచార్యునివలెఁ దాను ప్రకృతివిజేత యైనపుడుకూడఁ బరహితము సాధించుకొఱకైనఁ బ్రకృతినియమ మంగీకరింపక తప్పదుకదా! కావ్య మానందైకప్రయోజన మనుటలో సత్యమున్నది. కాని, ఆ యానంద మేది? ఎవరికి?-శ్రేయఃప్రాప్తి ఆనందము. అది విశ్వప్రజకు. అందులో నొకఁడైన తనకుఁగూడ నని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. 'కావ్యము నాయానందమునకే-ఇతరులతోఁ బనిలేదని యెవరైన ననవచ్చును. కాని, అది భారతీయసంప్రదాయము కాదు. ఏ సత్కావ్యపఠనము-ఏ సారస్వతగోష్ఠి జరిగినను ముగింపునందు "స్వస్తి ప్రజాభ్యః...లోకా స్సమస్తా స్సుఖినో భవంతు" అని ఫలశ్రుతి చెప్పుట నేఁటికిని ఖిలము గాని యాచారము. "విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్", "కావ్యం యశసేర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే, సద్యః పరనిర్వృతయే కాంతాసమ్మిత తయోపదేశయుజే"-ఇత్యాదిగఁ బెద్దల సూక్తులు ఈ విశిష్ట ధర్మమునే బోధించుచున్నవి. "కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేత్"-ఈ నిషేధవాక్యము సంప్రదాయవిరుద్ధమైన యసత్కావ్యవిషయమని వ్యాఖ్యాతలు వివరించియున్నారు. ఈ విధమున మానవజీవిత వివిధమార్గములలో దివ్యజ్యోతులు వెలిఁగించి, వారికిఁ దుష్టిపుష్టి నిర్మాణముల సమకూర్చు నుత్తమకావ్యములు సముద్రప్రయాణమున దిక్సూచకదీపస్తంభములవలె నక్కడక్కడ నొక్కొక్కటియైన స్థిరముగ నిలిచియుండుట యెంతయేని యావశ్యకము. ఈ పరమార్థమును భావించియే మన తిక్కన భారతాంధ్రీకరణమునకు గంటముఁబట్టినాఁడు.

"భారతము కావ్యమా? ఇతిహాసముగదా! అందులోని బంగారము వ్యాసమహర్షిది కదా—తిక్కన దేమున్నది?" అని కొందఱనవచ్చును. దీనిని విమర్శించుకొందము. ఒకవిధముగ వేదములు మొదలుకొని సారస్వతభాగము లన్నియు కావ్యములే. దాని వ్యుత్పత్తియే యీ భావమును దెల్పుచున్నది. అధికారమునుబట్టియు, సంస్కారమునుబట్టియుఁ, ప్రవచనపద్ధతినిబట్టియు వేదములనియు, శాస్త్రములనియుఁ, బురాణములనియుఁ, గావ్యములనియుఁ బలురకములుగఁ బెద్దలు ప్రత్యేక నిర్వచనముఁ జేసియున్నారు.

"యద్వేదా త్ప్రభుసమ్మితా దధిగతం
శబ్దప్రధానా చ్చిరం
యచ్చార్థప్రవణాత్ పురాణవచనా
దిష్టం సుహృత్సమ్మితాత్
కాంతాసమ్మితయా యయా సరసతా
మాపాద్య కావ్యశ్రియా
కర్తవ్యేకుతుకీ బుధో విరచిత
స్తస్మై నమస్కుర్మహే"

వేదము శబ్దప్రధానమై ప్రభుసమ్మిత మైనది. పురాణము అర్థప్రధానమై సుహృత్సమ్మిత మైనది. కావ్యము భావ ప్రధానమై కాంతాసమ్మిత మైనది. ప్రభువువలె శాసింపక, మిత్రునివలె సలహానిచ్చి యూరకుండక, కాంతవలె సుకుమారముగ మనసు గరగించి, మానవుఁడు తనకుఁ దానే కర్తవ్యమునకుఁ గడంగునట్లు ప్రేరేచునది కావునఁ గావ్యమే యుత్తమమని పెద్దల యాశయము. భారతము వ్యాసుని తిక్కన యష్టాదశ పురాణములవలెఁగాక విశిష్టమైన యితిహాసమై యతని రచనయందే కొంత కావ్యత్వమును దక్కించుకొన్నది. "మహత్త్వాత్ భారవత్త్వాచ్చ" మహాభారత మైనది భారతమును గూర్చి నన్నయభట్టారకుఁడు "ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని, యధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు, నీతివిచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని, కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు, లాక్షణికులు సర్వ లక్ష్యసంగ్రహమని, ఐతిహాసికు లితిహాసమనియు, పరమపౌరాణికుల్ బహు పురాణ సముచ్చయం బని"......కొనియాడిన భారతమును బరాశరాత్మజుండు విశ్వజనీనమై పరగునట్లు చేసినాఁ డని ప్రశంసించినాఁడు. ఇంతటి యుత్తమ సాహిత్యమును నా తెలుఁగువారికి తంగేటిజున్ను చేసి బంతివిందులు పెట్టెదనని నడుముగట్టి, సముద్రమున కేతము నెత్తిన ఆ వాగనుశాసనుఁడు మనకుఁ బ్రథమారాధ్యుఁడు. ఆ మహాభాగుని శుభారంభము చేతనే తెనుఁగునకు భారతీయ భాషలలో భారతమును ప్రథమముగా నవతరింపఁజేసికొన్న గౌరవము దక్కినది. రాజరాజనరేంద్రుని కులబ్రాహ్మణుఁడును, అవిరళజపహోమతత్పరుఁడును, సంహితాభ్యాసుఁడును, నానాపురాణవిజ్ఞాననిరతుఁడును అయిన ఆ ప్రథమాచార్యుఁడు తన సహజకంకేర గీర్వాణ శైలీపరిణతమైన రచనతో వ్యాసభారతమును తెనుఁగున మనకు నితిహాసముగానే ప్రసాదించినాఁడు. మూఁడుపర్వములతో ముగియక ఆ గంటమే అష్టాదశపర్వములను నిర్వహించియుండినచో నెట్లుండెడిదో! కాని, భారతమును గావ్యముగాఁ జదువు భాగ్యము తెలుఁగునాడు నోచినది. దానికై కవిబ్రహ్మ యవతరించినాఁడు. అప్పటి తెనుఁగుబాస అమృతసేచనమునఁగాని నన లు కొనలు సాగుచుఁ దెలుఁగుఁదనము నలువైపుల గుబాళింపఁ జేయఁజాలినది కాకుండెను. ఆ నాఁడు ఊరి కొక దొరయై గడియకొక గండమై యుసికిపోవు ప్రజాహృదయముల నారార్చుటకును, ఉత్సాహపఱచుటకును, భవిష్యన్మార్గము భాగ్యవంతము చేయుటకును చక్కని చిక్కని తెనుఁగుఁదనముతోడి జాతీయరచన ఎంతయేని అవసరమై యుండెను. ఇంతయుఁ దనవికొనుచుఁ దహతహపడుచుఁ, దీవ్ర తపస్సులోఁ దెలుఁగు నుడికారములఁ గరగిపోసికొనుచు, భావనాదృష్టితోఁ బ్రజాహృదయముల నంతరాంతరముల సాక్షీంచుకొనుచున్న తిక్కన సోమయాజియై, అవభృథస్నానమున శుద్ధుఁడై బుద్ధుఁడై హరిహరోపాసనమున ఆర్షవర్చస్వియై, సంస్కృతిమున ఇతిహాసమైన భారతమును తెనుఁగునఁ బోతపోసి మహాకావ్యముగా మనకుఁ బ్రసాదించినాఁడు. "నానృషిః కురుతే కావ్యం" అను సూక్తిఁ దార్కాణగా నిలిచినాఁడు. అదియే మనతిక్కన మహాకావ్యము. అదియే ఆంధ్ర మహాభారతము.

ఇఁకఁ దిక్కన కావ్యనిర్మాణమును బ్రశంసింతును. "తఏవ పదసంఘాతా స్తాఏవ వార్థనిగ్రహతయః, తథాపి నుఖశ్చేదేవ కాపికాపి సరస్వతీ" అన్నట్లు భారతములోని యితివృత్తమంతయు వ్యాసుని బంగారమేకాని అది తిక్కనచేతి శిల్పమున నమూల్యాభరణ మైనది. కావ్యనిర్మాణమునకు కలయు సామగ్రి కవులకందఱికి నొకటే. దానిని విపులముగా లాక్షణికులు వర్ణించియే యున్నారు. అందచందములు తీర్చుటకై ఆలంకారికులు రకరకములైన సొమ్ములు తయారుచేసి జాబితాలు ప్రకటించియున్నారు. కాని వాని చేర్చి కూర్చుటలోఁ దీర్చి దిద్దుటలో మాత్రము లోనివెలుఁగు చేతిపనితనము ప్రత్యేకవ్యక్తి భిన్నమై కావ్యము దేనియంతకది ప్రత్యేకమై విలక్షణముగాఁ దయారగుచుండును. ఒక పద్యము కావ్య మన్నాఁడు ఒకాయన. రసాత్మకమైన వాక్యమే కావ్యమన్నారు మఱియొకరు. వాక్యముగానీ, పద్యముగానీ వ్రాయునపుడు సాధారణముగా నేమేమి కావలెనో మనకే తెలియును. ఏదో యొక విషయము—దాని కొక భావన—దానికిఁ దగిన శబ్దార్థములు— అవి నడుచుట కొక ఛందస్సు—(లాక్షణి

కులు చెప్పినది కాకపోయినను మన మనుకొన్న ఛందస్సు—అది కాకున్నను దానికి సహజముగా నున్న దేదో(యొక నడక) అనుకొన్న భావము సరిగా నున్నదా లేదా—దాని నీ పదార్థాలు సరిగాఁ జెప్పుచున్నవా లేదా— అని తెలిసికొనుట కేకొంత లోకశాస్త్రజ్ఞానము — ఇంతమాత్రపు సరకుతో రచన సాగింపవచ్చు. దీనికిఁ గొన్నాళ్లు కొంత గరిడీసాము చేసిన సరిపోవును. దీనితోఁ బ్రతియొకఁడు వాక్యకర్తయుఁ, బద్యకర్తయుఁ గావచ్చును. కాని, ఒక పద్యముగాని ఒక వాక్యమే గాని విశ్వశ్రేయము సాధింపవలసి వచ్చినప్పుడు దాని పరిణాహము-పరిణతి-పరికరము కొంత విస్తృతము కావలసియుండును. "నేను రసము-నేను ఆనందము" ఈ వాక్యమే కావ్యమై విశ్వశ్రేయమును సాధింపలేదు. దానికి వ్యాఖ్యాన ప్రాయము గానైనఁ గొంత ప్రపంచము కావలయును. కనుకనే పెద్దలు కవితాబీజములుగ "శక్తిర్నిపుణతా లోకశాస్త్రాద్యవేక్షణాత్, కావ్యజ్ఞశిక్షయా చేతి ఇతి హేతు స్తదుద్భవే" 'అని సూత్రించుచు, ప్రతిభ-వ్యుత్పత్తి-ఉపజ్ఞ-సంస్కారము-ఇట్టి మరికొంత సామగ్రి కావలెననియు, వీనిలోఁ గొన్ని మనము తెచ్చికొన్నవి, మరికొన్ని పుట్టుకతోనే రావలసినవి కలవనియు నుపదేశించియున్నారు. దీనినిఁ బట్టి ఈ జన్మలోఁ గాక జన్మాంతరమునఁ గూడ గూడఁ బెట్టిన కొంత సామగ్రి యున్నపుడే కావ్యనిర్మాణదక్షత యేర్పడునని తెలియుచున్నది. కొందఱు "శాస్త్రము పదపదార్థములను భేదించునది-దాని సంస్కారము కావ్యరచనకుఁ బ్రతిబంధక"మని యందురు. నిజమే! శాస్త్రము వేఱు-కావ్యము వేఱు. కాని కళావేత్తయైన కవిని శాస్త్ర మరికట్టలేదు. శాస్త్రసంస్కారమును కావ్యమునం దంతర్వాహిని చేయునది కళ. ఒక శాస్త్రసంస్కారమునే కాదు-ప్రకృతిలోని భౌతికాంశము నంతయు విడఁగొట్టి, అందులో సారభూతమైన సౌందర్యమును రసమయముఁ జేసి కావ్యమున మెదుపునది కళ. ఈ కళాప్రభుత్వమునఁ గళోపాసనమున నాలుగు పురుషార్థములుకూడఁ దమతమ సాధనామార్గములందుఁ గటుత్వముఁ దొలఁగించుకొని సుందరములై సుఖసంసేవ్యములగుచున్నవి. వివిధజలాశయములనుండియు, విభిన్న భూములనుండియు సూర్యకిరణములచేఁ బొంగిన యావిరి ఆకాశమున వాయుసంపర్కముచే ఘనీభవించి విద్యుత్కాంతులతో విహరించుచు, వాయుసంచాలనముచేఁ గరఁగి వర్షబిందువులుగా కురిసి భూమినిఁ దనిపి సముద్రమునఁ జేరుచున్నది. ఇట్లే వివిధమానవసంఘ సంప్రదాయ వ్యవహారములనుండి వివేచనాబలముచే సంగ్రహింపఁబడిన విజ్ఞానము సుకవిభావనాపథమున రసమయమై కరుడుగట్టి కళాదీప్తుల విలసిల్లుచు కవితామార్గమునఁ గావ్యమై యమృతము కురిసి ప్రజాహృదయములఁ దనుపుచు విశ్వసాహిత్యమున విశ్రాంతి నగుచున్నది. ఇన్ని తెఱఁగుల సామగ్రి సంపన్నముగ నిలువచేసికొన్న సుకవి సత్యస్థుఁడై, సమాధిస్థుఁడై కావ్యరచనమునకుఁ గలము బట్టుచున్నాఁడు. ఉత్తరరామాయణ రచననాఁటికి మన తిక్కనయు నిట్టివాఁడు. ఇంతే కాదు. ఆయనభాండాగారము పుష్కలమైనది. భావసంస్కారము పారావారమువలె నగాధమైనది.

తిక్కన "అమలోదాత్తమనీష నే నుభయకావ్యప్రౌఢిఁ బాటించు శిల్పమునఁ బారగుఁడఁ గళావిదుఁడ"నని చెప్పికొనుచు నిర్వచనోత్తర రామాయణరచన నారంభించినాఁడు. "ధీరోదాత్తనృపోత్తముఁడు రామధరణీపతి సద్వృత్తము సంభావ్య"మగుటచేఁ దన ధర్మోపదేశము ఫలించుననియుఁ, దనకుభయలోకప్రతిష్ఠ సిద్ధించుననియు నాతని యాశయము. శ్రీరాముని ఉదాత్తనాయకునిఁగా, ధర్మ్యమైన సాంసారికసౌఖ్యము ననుభవించువానిఁగా, "ఉదాత్తవృత్తితో మహి నేలెడువానిఁగా, ఎట్టి కష్టములందును నిర్లిప్తుఁడై "ఎక్కుడు దిగ్గను"లేనివానిగా, ధర్మానుష్ఠానమునకొఱకు, ధర్మపాలనమునకొఱకుఁ బుట్టిన రాజుఁగా నెంతో చక్కఁగాఁ దీర్చిదిద్దినాఁడు. పదబంధముకూడ సుందరమై "లలితపదహృద్యపద్యంబులన కథార్థంబు ఘటితపూర్వాపరమై, అలతియలతితునియలు గాఁ బంధించిన విధంబున" నమరినది. కాని, తా ననుకొన్నంతగా నా రామాయణము ప్రజాహృదయమునకుఁ బట్టినట్లు లేదు. అందలి రాముఁ డలౌకికుఁడైన దేవుఁడును గాదు-ప్రాకృతసముఁడై ప్రజలలోఁ దిరుగు మానవుఁడును గాకపోయినాఁడు. తన ధర్మోపదేశ మా రచనలో నదుకలేదని కనుఁగొన్నాఁడు. అతర్వాత

జరిగిన పారస్వతంత్రతపన్నే, భావసంస్కారమే, లోకధర్మ సమన్వయమే భారతాంధ్రీకరణమునకుఁ బాదులు గట్టినవి. నన్నయ భారతమును జదువుకొన్నాఁడు. అప్పటి తెలుఁగుదేశమును—భావను - బరిస్థితులను బరిశీలించినాఁడు. ఎక్కువ తక్కువలను సవరించుకొన్నాఁడు. "జనాభ్యర్చితమైన భారతము—నా నేర్చు కొలంది చెప్పి వరణీయుఁడ నయ్యెద భక్తకోటికిన్" అని సంకల్పించి భారతమును జేతఁబట్టి "శ్రీయన గౌరినాఁ బరగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భద్రాయితమూర్తియై హరిహరంబగు రూపముఁ దాల్చి 'విష్ణురూపాయ నమశ్శివాయ' యని పల్కెడు భక్తజనంబు వైదికధ్యాయిత కిచ్చు మెచ్చు పరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్" అను నాందీపద్యముతోఁ దెనుఁగుసేఁత కుపక్రమించినాఁడు. ఈ నాందీపద్యమే ఆయనరచనలో స్వతంత్రతను, విశిష్టతను, ఔచిత్యమును జాటుచున్నది. తిక్కన తన యిష్టదైవమునకు హరిహరనాథ రూపకల్పన చేయుటయంటే ఆయన హృదయపాకము, సర్వసమభావము, భారతరచనోద్దేశము తెల్లమగుచున్నది. చూడుఁడు: ఆయనదేవుఁడు హరియు—హరుఁడును గాఁడు; శూన్యము గాదు; వ్యక్తము గాదు-అవ్యక్తమును గాదు—అన్నియుఁ గావచ్చును. ఈ సమన్వయము చాల గొప్పది. ఆధ్యాత్మికమునఁ గూడ నెంత రాజనీతిచతురత! వైదికధర్మనిష్ఠ కెట్టి పునాది! మతవివాదముల కెంత చక్కని 'రాజీ' పద్ధతి! కర్మభక్తిజ్ఞానముల కెట్టి సమన్వయము! ఇది సమభావమో! అద్వైతభావమో! ఏదైన నేమి, మొదటి నుండి తుదివరకు దీనిని తిక్కన చక్కఁగ నిర్వహించినాఁడు. ఈ భావమును బాఠకులకు బోధించుటే కాదు, ప్రతి ఆశ్వాసాద్యంతములయందును జక్కని వృత్తములతోఁ, గమ్మని పలుకులతో హృదయములోఁ దూఁటిపై సమభావమునే తట్టి జ్ఞప్తిచేయుచుండును. తిక్కన హరిహరనాథుని ప్రశ్నించు ఈ శ్లోకమును వినుఁడు:

"కిమస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వం, కిం కాలకూటం కిము వా యశోదాస్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే"—నీ అలంకారమునకు అస్థిమాల కావలెనా? కౌస్తుభమణి కావలెనా? నీ ఆహారమునకుఁ గాలకూటమా-యశోద చనుబాలా? ఏది నీకుఁ జవిగానుండును?—ఈ అడుగుటలో నెంత యమాయకత్వమో అంత చాతుర్యము—ఎంత భక్తియో అంత విరక్తి-ఎంత ఆవేశమో అంత అద్వైతభావము! ఆహా! ఏమి నేర్పరితనము! పేరునకు హరిహరనాథు నడుగుచుండినను నిజమునకుఁ దన సమభావమును లోకమునకుఁ జెప్పుచున్నట్లు లేదా! చూపులు దేవునివైపు, హృదయము లోకమువైపు-ఈ వ్యంగ్యమర్యాద యెంత మధురమైనది! ఇందులో నీ గడుసుదనముఁ జూడుఁడు: తా నెన్నఁడో వ్రాసికొన్న ఈ యొక శ్లోకమును వినఁగనే స్వామి సంతోషించి మెచ్చికొని "ఈ గ్రంథమును నా కంకితముసేయు"మని యడిగెనఁట! ఎన్నఁడో వ్రాసికొన్న పద్యమే యింత హృద్యమై, సామాన్యరాజు గాదు-హరిహరనాథునంతటివాఁడు అంకితముకోరుటలో నెంత ధ్వని యున్నది? ఒక శ్లోకమే యిట్లున్నచో నిఁక గ్రంథమంతయు నెట్టిదిగా నుండవలయును-ఈశ్వరుఁడే యిట్లడుగునపుడు సామాన్యమానవు లా గ్రంథమునకై యెంత యువ్విళ్ళూరుదురు! ఎంత బతిమాలుకొందురు?—ఈ స్వప్నవృత్తాంతములో గ్రంథము మొదటియాకునందే తిక్కన యెంత దివ్యచిత్రమును మన కన్నులకుఁ జూపుచున్నాఁడు! ఆయనరచన యంతయుఁ దుదిమొదలుగా నిట్లే యుండును. ఒక చిన్నమాటలో నొక గొప్పభావమును-ఒక చిన్న సంవిధానముతో గొప్ప ప్రయోజనమును సాధించుచుండును. తిక్కనపద్యరచనయే ఒక రకమైన యొత్తుగడ గలది. వేయిపద్యముల రాశిలోఁ దిక్కనపద్య మెక్కడనున్నను అతని శైలి విన్నవాఁడు వెంటనే 'యిది తిక్కనపద్య'మని యెత్తిచూపఁ గలఁడు. అలతియలతిపదములు, నట్టివే సమాసములు-వాక్యములు, వాక్యాంతమందు భావస్ఫోరకమగు నేదో యొక కాకుస్వరము - భావము సంగ్రహించుటలో, సూటిగఁ జెప్పుటలో నొక ప్రత్యేకత-సందర్భ సాక్షాత్కారము చేయుటలో నొక విశిష్టత—ఇట్టి వెన్నియో ఆయనకు సొంతసొమ్ములై యితరుల కనుకరింపరాని గుణములు గలవు. చూడుఁడు:-

"ఇది యొక పెద్ద గట్టిమొన;
యీమొనముందట గోగణంబులో

వదిరెయొక యల్పసైన్య; మట
 యాతల వేఱొక కొంతసేన; అ
ల్లదె యిటు పంచిపెట్టఁజనెన్;
 నన్నిటిలోన వృథాభిమాన దు
ర్మద బహుభాషియైన కురు
 రా జెచటన్ జనుచున్న వాఁడొకో !”

ఈ విస్పష్టవివరణము చూడుఁడు :—

“వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁ;డ
 వశ్యము గెల్తు మనంగరాదు; రా
లచ్చికినై పెనంగిన బ
 లంబులు రెండును గెల్వ నేర్చునే!
హెచ్చునుఁ గుందునున్; దొడరు
 టెల్ల విధంబుల గోర్చునట్లు గా
కిచ్చఁ దలంచి యొక్కయెడ
 నిత్తురెఁ బొందుగ చేతయున్ దగన్”

తిక్కనరచనలోని శబ్దప్రపంచ సౌభాగ్యము వర్ణనాతీతమైనది. ఒక మానవుఁ డింత సృష్టి చేయఁగలఁడా యని యాశ్చర్యము కలిగించును. తెలుఁగులో నింతటి యమూల్యపదములు-మృదువులై, మధురములై, మనసులోని భావమును నూటిగఁ జెప్పఁగలిగినవి-కర్ణపేయములై కూర్పునం దాణిముత్యాలవలె నదికి యందగించఁగలవి ఎక్కడివి? తిక్కనకుఁ బూర్వ మేగ్రంథమున నివి కనఁబడవే! తర్వాతి కవు లెంత యత్నించినను ఆ గని వారికి దొరకలేదేమో! అది యంతయు నాయన సొంతఆస్తి. పట్టణములలో-అంతకంటె ముఖ్యముగఁ బల్లెలలో నిత్యవ్యవహారమున నిగనిగలాడునవి-మాలుమూలల మరుగుపడినవి అన్నియు సేకరించినాఁడు. మాసిపోయినవానికి మెఱుఁగులు దిద్దినాఁడు. వికృతములైనవానికి వేసముఁ దీర్చినాఁడు. అవసరమైనచోట నదనుఁబట్టి యనువుగా సృష్టించుకొన్నాఁడు. అప్రయత్నముగా దొరలిపడినవి దక్కించుకొన్నాఁడు. అన్నిటికి రూపమును బట్టి, గుణమునుబట్టి, అక్కఱఁబట్టి కులగోత్రముల నేర్పఱచుకొన్నాఁడు. పుష్పజాతులు కొన్ని, ఫలజాతులు కొన్ని-రత్నజాతులు కొన్ని, లోహజాతులు కొన్ని-జాతీయములు కొన్ని, సామెతలు కొన్ని-అన్నియు రాసులుపోసి దొంతులుతీర్చినాఁడు. వానివాని పలుకుబడి వేఱు-నుడికారము వేఱు. సందర్భమునుబట్టి ఆ ధ్వని కొక యర్థము-ధ్వనినిబట్టి యాసందర్భమున కొక భావము వచ్చునట్లును, ఒక పదము తన సొంత వెలుఁగుతో నిరుగుపొరుగువానికి జీవముపోయునట్లును, ఇరువైపుల పదములు నడుమనున్న మాఁటదానికి మేలిమాటలు నేర్పునట్లును, దండలుగూర్చి చెండులుగట్టి వింత సోయగముతో విన్నాణములఁ దీర్చినాఁడు. అన్నింటను తెనుఁగుదనము, తియ్యఁదనము నిండి తొణికిసలాడునట్లు పుంజుకొన్నాఁడు. భారతరచనలోఁ గవిబ్రహ్మ చేసిన శబ్దసృష్టి అనన్యసామాన్యమైనది. ప్రబంధ పరమేశ్వరుఁడు ఈ రచననుగూర్చి “తన కావించిన సృష్టి తక్కొరులచేతఁ గా”దని ప్రశంసించినాఁడు. తిక్కన యీ తెలుఁగునుడికారమునకు భారతమంతయు నుదాహరణమే. ఇదియని దేని నెత్తిచూపఁగలము!

ఈ పద్యముఁ జిత్తగింపుఁడు:—

“ఇది గడు ముద్దరాలు; పను
 లేమియుఁ జేయఁగ నేర; దెంతయున్
మృదువు; వొక కీడుపాటునకు
 మేకొనఁజాల; దుదాత్తచిత్త; యొం
టిఁ దిరుగు దాని కోర్వ; దొక
 టిన్ దమఁదా సవరించుచొప్పెఱుం
గదు; తగ నొండులన్ గొలువఁ
 గా వెఱవెమ్మెయిఁ గల్గ నక్కటా !”

ఇట్లని తిక్కనకు సంస్కృతరచన సహింపదని, చేతఁగాదని యనుకోఁగూడదు. సందర్భమునుబట్టి సంస్కృతము నెంతో గంభీరముగా నడుపఁగలఁడు.

“దుర్వారోద్యమబాహువిక్రమరసా
 స్తోకప్రతాపస్ఫుర
ద్గర్వాంధప్రతివీరనిర్మథనవి
 ద్యాపారగుల్ మత్స్యతుల్
గీర్వాణాకృతు లేవు రిప్డు నిను దో
 ర్లీలన్ వెసన్ గిట్టి, గం
ధర్వుల్ మానముఁ బ్రాణమున్ గొనుట త
 థ్యం బెమ్మెయిన్ గీచకా !”

ఒకప్పు డన్నియు సంస్కృతదీర్ఘ సమాసములే కూర్చును. చూడుఁడు:—

“భీష్మద్రోణకృపాది ధన్వినికరా
 భీలంబు, దుర్యోధన
శ్రీహ్మదిత్యపటుప్రతాపవిసరా
 కీర్ణంబు, శస్త్రాస్త్రజా

లోకస్ఫార చతుర్విధోజ్జ్వలబలా
త్యుగ్రం, బుదగ్రధ్వజా
ర్చిష్మచ్ఛస్త్రాకలితంబు సైన్యమిది యేఁ
గేరంగ శక్తుండనే!"

మఱియొకప్పుడు విడివిడి సంస్కృతపదములతో నడచుచుఁ దటాలునఁ దెనుఁగునడకలోనికి దిగును: చూడుఁడు:—

"అకుటిలుఁ, డార్యసమ్మతుఁ, డ
హంకృతిదూరుఁడు, నీతినిర్మలా
త్మకుఁ, డనవద్యశీలుఁడు, స
ధర్ముఁడు, శాంతుఁడు, గొంతిముద్దుసే
యుఁ గొడుకు, మేము లేఁత, తన
యుల్లము మెత్తన; యిట్టియాతఁ డె
ట్లోకో యొరు నాశ్రయించు! విధి
రూపఱ యెవ్వరి నెట్లు సేయఁగన్!"

మఱియొకసారి తెలుఁగునుడుల తీర్పు నందముగ నడుపుచు నడుమనడుమ సంస్కృతపదముల నఱుకుట యదొక వింతగా నుండును.

"తగవునఁ బోక రాజు చెడి
దంబులఁ బల్కినయేని సైఁచి యొ
ప్పుగ నిలువరా! గురుత్వము ప్ర
భుత్వమునున్ గల పెద్దవారి మా
ట గొనమి యాసురయోగము గ
డన్ నిలువన్, మన మెల్ల గారవం
బుగఁ గురువృద్ధపల్కుతల
పున్ జననిచ్చిన మెచ్చరే జనుల్!"

తిక్కనార్యుని విచిత్రవిహారములతో నిట్లెంత సేపైన నానందింపవచ్చును. కాని మనకు వ్యవధి చాలదు. అక్షరధ్వన్యాత్మకముగా వీనులవిందు సేయుచున్న యీ బాహ్యసౌందర్య మింత కమనీయముగదా! ఇఁక భావార్థగౌరవాది పరిపాక పరిణతమైన ఆంతర మాధురి నాస్వాదింతము. అది యొక చిద్విలాసము! తిక్కన యెంత గంభీరార్థమునైనను తేఁటగాఁ బిఁకిచి యియ్యఁగలఁడు– తేలికగా నొలిచిపెట్టఁగలఁడు. ఎంత సామాన్యవిషయముపైనైన వెలితిపేదలికములు లేక గంభీరోపన్యాసము చేయఁగలఁడు. చెప్పవలయునది మానఁడు–మానఁదగినది చెప్పఁడు. చెప్పినప్పటి యా మెలఁకువ యాయనతోనే పుట్టిన దనవచ్చును. విషయము నెత్తికొనుటలోనే యొక క్రొత్తపోకడ. నడుమ నడుమఁ దానే యొక ప్రశ్న వేసికొని సమాధానముఁ జెప్పికొనుచున్నట్లుగాఁ బోవును. ఒక విచిత్రమైన కాకుస్వరముతో బ్రహ్మాండమైన భావమును వెల్లగించును. వెంగము చూచుచు మనసులో మాటలాడును. మనసు గిల్లుచు వెంగముగ నవ్వును. ఇష్టానిష్టము లేవియు వాచ్యముగఁ జెప్పక యేఁతలయూపుతోనో, కన్బొమ కదలికతోనో, పెదవులు విప్పుటతోనో సూచించును. ఏ విషయముఁ జెప్పుచున్నను ఆ సందర్భమునకు నాపాత్రమునకుఁ దగినట్లుగాఁ దనదే యొక ముద్ర వైచి, ఆలంకారికులు చెప్పిన ఉక్తివైచిత్ర్యముల కన్నింటికిని– భరతముని చూపిన యభినయ విశేషముల కన్నిటికిని ఉత్తమ లక్ష్యముల నిచ్చుచుండును. అన్నిటికంటె నాయనసందర్భశుద్ధియు, ఔచితీపోషణము ఒరవడిగా గ్రహింపఁదగినవి. ఒక ఘట్టమును దేనినైన వర్ణింపవలసివచ్చినపుడు కథను, సన్నివేశమును రెండు మాటలతో సూచించి అది యొక రంగముగాఁ గల్పించును. సంభాషణక్రమముతోఁ దక్కిన సంగతు లన్నియుఁ బాత్రలనోటనే పల్కించును. అది శ్రవ్యకావ్యమే యైనను పద్యమయమైన దృశ్యకావ్యముగాఁ జిత్రించి మన కన్నులయెదుటఁ బెట్టును. ఈ నాటకఫక్కి రచనలోఁ దిక్కనకు పూర్వ మద్వితీయము. తర్వాతి కవులలో ఈ ఫక్కి సాధించినవారు చాల తక్కువ. తిక్కనకవితాశిల్పము నిట్లే తడవికొనుచు నెంత దూరమైనను సంతోషముతోఁ బ్రయాణము చేయవచ్చును. ఉదాహరణముగ నెన్ని పద్యములైనఁ జూపవచ్చును. మచ్చునకొకటిరెండు చిత్తగింపుఁడు:—

"ఆపద గడవం బెట్టఁగ,
నోపి శుభంబైనదాని నొడఁగూర్పఁగ మా
కీపుట్టువునన్ బాండు
క్ష్మాపాలుఁడు నిన్ను జూపి చనియె మహాత్మా!"

ఇందు పూర్వార్ధము సాధారణము. ఉత్తరార్ధమునఁ బ్రతియొకపద మెంతో భావమును గర్భీకరించుకొన్నవి. "మేము తండ్రిలేని బిడ్డలము. అన్నివిధముల నీవే మా కాదరువు" అని ధర్మరాజు చెప్పుచున్నాఁడు. అప్పుడు మానవుఁడు తా నెన్నిరీతుల నెంత పెద్దవాఁడైనను ఈశ్వరుని యెదుట నింతటివాఁడుగనే నిలఁబడును గదా! "అన్యథా శరణం నాస్తి త్వమేవ శరణం మమ"

అను భాగవతధర్మమిదియేగదా! "ఈపుట్టువునన్" అన్నప్పుడు "బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యతే" అను గీతావాక్యము ధ్వనించుచుండలేదా! "పాండు క్ష్మాపాలుఁడు నిన్నుఁ జూపి చనియె"—ఈ చూపిచనుటలో ఒప్పగింతయు, పాండు క్ష్మాపాలుని యందలి పితృకర్తవ్యమంతయుఁ గృష్ణునిపై మోపుటయు నెంత సుకుమారము! మఱియు "గురూపదేశమునఁగాని యీశ్వరునిఁ గనుఁగొనఁజాలఁడు. తానసహాయుఁడైనపుడుగాని యీశ్వరునివైపు మనసు ద్రిప్పఁడు" ఈ భావము లెంత గంభీరముగా ధ్వనించుచున్నవి! "మహాత్మా"—"నీవు పరమాత్ముఁడవు-నేను జీవుఁడను. ఈ జన్మమున గురూపదేశమున నిప్పుడే ఆత్మ సాక్షాత్కారము చేసికొనుచున్నాను"-ఈ భావమెంత సంప్రదాయసిద్ధమైనది! పద్యము కథ చెప్పుచున్నను, తిక్కన పదప్రయోగము ఈ సందర్భమున హృదయతంత్రుల నన్నింటిని గదిపి మధురభావాలాపన చేయుచున్నది.

"మనమునఁ బక్షపాతగతి
మాదెస మానుము; ధర్మనీతివ
ర్తనములు రెండు దిక్కులహి
తంబును పెంపును గల్గునట్టి చొ
ప్పున విదురాదిసజ్జనుల
బుద్ధికి రా నుచితంబుతోడి మె
ల్పున పరుసందనంబునను
భూపతులెల్ల నెఱుంగనాడుమీ!"

ధర్మరాజు స్వకార్యమునే చెప్పుచున్నాఁడు. అయినను "మాదెస పక్షపాతము వలదు-ధర్మనీతి వర్తనములు-రెండువైపుల హితము పెంపు గల్గునట్టి చొప్పు గమనించియే నడుపు"మని అసిధారావ్రతముగా ములు ద్రొక్కనిరీతిగా ధర్మమునే సూచి పల్కు అతని యుదాత్తత యెట్లున్నదో చూడుఁడు! పోనీ-స్వకార్యమున నేమలుపాటు గలదా? "విదురాదిసజ్జనుల బుద్ధికి రాన్-ఉచితంబుతోడి మెల్పునన్-పరుసందనంబునను-భూపతులెల్ల నెఱుంగన్"-ఈపదము లన్నియు ఒకవైపు న్యాయపక్షమును సమర్థించుచున్నను, మఱియొకవైపు ప్రతిపదము స్వకార్యసిద్ధికొఱకుఁ బ్రత్యేకప్రయోజనముల గర్భీకరించుకొని సుకుమారముగ సూచన లిచ్చుచున్నవి.

"మమ్మెఱుఁగు, దెదిరి నెఱుఁగుదు;
నెమ్మియెఱుఁగు, దర్థసిద్ధి నెఱి యెఱుఁగుదు, వా
క్యమ్ములపద్ధతి యెఱుఁగుదు,
పొమ్మెవ్వఁడ నేను నీకు బుద్ధులు సెప్పన్"

"అన్నియు నీవే యెఱుఁగుదువు; నీకు బుద్ధులు సెప్ప నే నెంతటివాఁడను, పోయిరమ్ము" అనుచున్నాఁడు ధర్మరాజు. పాపము! తా నేమియు నెఱుఁగఁడఁట—చెప్పవలసిన దేమియు లేదఁట! ఇంకను జెప్పవలసినదని యేమే మనుకొన్నాఁడో! ప్రతియొక చిన్నవాక్యమునందును దాను జెప్పవలసినదంతయుఁ గొసరుద్రొక్కులతో నూఁది చెప్పుచునేయున్నాఁడు. పైఁగాఁ జల్లగా సమ్మోహనాస్త్రమును బ్రయోగించుచునేయున్నాఁడు. ఔరా! చాతుర్యము! "బుద్ధులు సెప్పన్"అని ఒక ఫలోక్తి విసరుచు-"ఎఱుఁగుదు"అను ప్రతిచోటను "ఎఱుఁగుము" అని మార్చి చదువుకొమ్మని ఉపాధ్యాయునివలె సూచింపుచుఁ గృష్ణుని హృదయములోనికిఁ దొంగిచూచుచున్నట్లు లేదా! తిక్కన ఉక్తివైచిత్రి యంతయు భారతము నిండ నిట్లే యుండును. భారతమున నుద్యోగపర్వము—అందు కృష్ణరాయబారము ఇట్లే ప్రత్యేక జాగరూకతతోఁ జదువఁదగినది. ఈ ఘట్టమున ద్రౌపది ఒక యసాధారణ వ్యక్తి. పరాభవమును బొందిన భారతవీరపత్ని—భారతవీరమాత; ఈమెకు వ్యాసుఁడు పురుడుపున్నములు తీర్చి పెంచి పెద్దచేసినను, తిక్కన తీర్పులో ఆమెకు ఆర్యత్వము, ఆంధ్రత్వము నిలువెల్ల నెలసినవి. కథలో ద్రౌపది పాండవపంచకమునకు ధర్మపత్ని—భావములోఁ బ్రాణపంచకమునకు జీవశక్తి. భారతకథాజీవయాత్రలో నామె ఇచ్ఛాశక్తి-జ్ఞానశక్తి-క్రియాశక్తి స్వరూపిణియై ప్రవర్తించినది. స్వరాజ్యసిద్ధికై రాయబారము పంపునపు డామె పాండవులకుఁ, గృష్ణునకు నడుమ నిలిచి జీవాత్మకుఁ, బరమాత్మకు నడుమ ఆదిశక్తియై అద్భుతవిహారము సలిపినది. ఆయావిశేషములన్నియు భావుకులు, రసజ్ఞులు భారతమును ప్రత్యేకముగాఁ జదివి ప్రతిపద్యమునను చవిచూడఁగలరు. ఇట్లే భారతమున విరాటపర్వ మొక ప్రత్యేక కావ్యమనఁదగినది. అజ్ఞాతవాసముతోఁ బ్రారంభమై ఉత్తరావివాహముతో మంగళాంతముగా ముగిసినది. మహాకావ్యత్వసిద్ధియంతయు నందుఁ జూడఁగలము. అందలి పాత్రపోషణము, రసపుష్టియు మిక్కిలి హృద్యములైనవి.

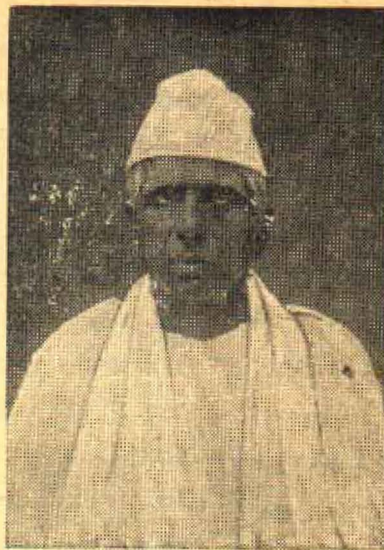
ఇతివృత్తమునందలి పాత్ర లేవి యెప్పు డెట్లు నడుచుకొన్న స్వభావసిద్ధములై మన యనుభవములను దలంపునకుఁ దెచ్చుచుండునో అట్లు చిత్రించుట పాత్ర పోషణము. భారతరచనయం దీకార్యము మిక్కిలి కష్టమైనది. ఎందుకనఁగా: అది యొక సముద్రమువంటి గాథ. పాత్రలు అసంఖ్యాకములు—వివిధములైన అవస్థలు, అంతరములు గలిగి, ఒకటిరెండు తరముల వఱకు కథవెంట నడచినవారు పెక్కురు గలరు. ఆయా సన్నివేశములలో ఆయాదశలలో వారివారి భావరూపచేష్టాదులను భావనాపథమునఁ జిత్రించుకొని, అందరి జాతకచర్యలకు సహజమైన, అనుభవసిద్ధమైన ఫలితములు వ్రాసిచూపుట చిన్నపని కాదు. తిక్కన నిజమైన దైవజ్ఞుఁడు-నైష్ఠికుఁడు. కావుననే తనకు రావలసిన సంభావన యెట్లున్నను దాను జేయవలసిన పని ఉత్తమముగా నిర్వహించి కృతార్థుఁడైనాఁడు. పలుతావుల మూలమున కెన్నో మెఱుఁగులు దిద్దినాఁడు. కొందఱు ద్రౌపదీ పాత్రపోషణమునందు వ్యాసుని-నన్నయను-తిక్కనను-పోతనను బోల్చుకొని హెచ్చుతక్కువలు కొలుచుచుందురు. కాని వీరందఱు నొక శకమువారా, ఒక శతాబ్దివారా? ఒక తరమువారిలోనే ఎన్నో మార్పులు మనము చూచుచున్నాముగదా! కనుకనే యెవరి గొప్పను వారిలోఁ జూచి సంతోషించుటే మంచిది.

తిక్కన భారతాంధ్రీకరణము మూలమునకు సరిగా లేదనియుఁ, గొన్నిచోట్ల వికృతమైన దనియుఁ గొందఱు విమర్శించినారు. ఇది సాహసము. భారతమును 'మక్కికిమక్కి'గా వ్యాఖ్యానాంశములతోఁ గూడఁ దెలుఁగునఁ బెట్టితినని తిక్కనయుఁ జెప్పలేదు. అది స్వరసమును గాదు. ఆ కాలమున నెవరి యాంధ్రీకరణపద్ధతియు నట్టిది కాదు. మూలమునకు స్వేచ్ఛానువాదస్వాతంత్ర్యమే యందఱు నవలంబించిరి. వారిలోఁ దిక్కన యగ్రగణ్యుఁడు-సిద్ధహస్తుఁడు. కథాసంవిధానము, పాత్రౌచితి, సందర్భశుద్ధి-ఏదియుఁ గొఱత పడకుండఁగనే చక్కఁగఁ దీర్చినాఁడు. భారతమును జదువునప్పు డందలి పాత్ర లేదో కథ నడుపుచున్నట్లు గాక, అందలి బ్రదుకు తాము బ్రదుకుచున్నట్లుగాఁ దోఁపించి, మన హృదయానుభవములను మేల్కొల్పుచు వారితో మనకుఁ దాదాత్మ్యము గలిగించుచుందురు. తిక్కన తన పాత్రలకు ఇట్టి జీవకళ పోసి నిర్మించినాఁడు. కనుకనే అతని రచనలో భారతము కావ్యమైనది. అప్పుడుగూడ నది తన ఇతిహాసత్వము, పంచమవేదత్వము పోఁగొట్టుకొనలేదు. మీఁదుమిక్కిలి ఆయన తెనుఁగు పలుకుబడిలో మెరిగి అందలి సర్వసామగ్రియుఁ దెలుఁగువారి సొమ్మైనది. ఆ భారతవీరులు-వీరమాతలు మన కుటుంబములోనివారైనారు. భారతధర్మము మనయింటి యాచారమైనది. మన తెనుఁగు తోఁట నందనోద్యానమై పరిమళించి ఫలించినది. తిక్కనయే భారతము నాంధ్రీకరించియుండనిచో-లేక 'మక్కికిమక్కి'గాఁ జేసియున్నచో ఆంధ్రజాతికి, ఆంధ్రభాషకు నిజముగా నెంతనష్టము కలిగియుండెడిది! ఆ పరమస్వతంత్రుని ఆ తెలుఁగుబుషిని దీవించి, ఆయన చేతినుండి ఆంధ్రభారతమును దనచేతఁ బెట్టించుకొని, దానిని మన చేతిలోఁ బెట్టి మనకు మహాసాహిత్యభాండారమును బ్రసాదించిన ఆ హరిహరనాథునికి ఆంధ్రజాతి యంతయుఁ దీరని యప్పు పడియున్నది.

కొందఱు "తిక్కనకు సంస్కృతము రాదు, ఆయన పాత్రౌచిత్యముఁ జెఱచినాఁడు, భావస్ఫోరకముగా వాక్యరచన చేయలేఁడు" ఇట్లే కొంత విమర్శ చేసియున్నారు. తిక్కన అందందు తన రచనలో నిరువది నవ్వులు నవ్వినాఁడఁట. వానిలోఁ గొన్ని ఈ విమర్శనములకు బదులు సెప్పఁగలవు.

ఆంధ్రసాహిత్యమున నున్నతోన్నత స్థానము నాక్రమించిన మహాభారతసాగరమును గడముట్ట నీఁది పూర్ణకాముఁడై, సుప్రసన్నహృదయముతోఁ జేతులు జోడించుకొని "హరిహరనాథ! సర్వభువనార్చిత! నన్ దయఁ జూడు మెప్పుడున్"—అని స్వామి యెదుట నిలిచి వేఁడుకొనుచున్న ఆ కవిబ్రహ్మకును మన తిక్కనసోమయాజికి భక్తిపూర్వకముగ ధన్యవాదము లర్పించుచున్నాను.

(నెల్లూరులోని వర్ధమాన సమాజమువారు ఇటీవలనే జరిపిన 'తిక్కనజయంతి' సందర్భమున చదువబడిన వ్యాసము)

కీ. శే. శ్రీ కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు

(పుణ్యస్మరణ)

— శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ —

శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు లింగైక్యము పొంది తొమ్మిదేళ్ళ యినది.

శ్రీపంతులుగారు ఆంధ్రదేశానికి చేసినసేవ ఇంతా అంతా కాదు; అపారమైనది. ఆంధ్ర పత్రిక పెట్టి "ఆంధ్రం మాటాడేవారందరూ, ఆంధ్రదేశ వాసులందరూ ఐక్యం కావాలి; ఆంధ్రదేశం ఒక ప్రత్యేక రాష్ట్రం కావాలి. ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రంలేనంతవరకు ఆంధ్రులు అభ్యుదయం పొందలేరు." అని ఆంధ్రరాష్ట్ర ఆవశ్యకతను మొట్టమొదట తన పత్రిక ద్వారా ఎలుగెత్తి చాటిన మహనీయు డాయన.

నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తనజీవిత మంతా ఆంధ్రాభ్యుదయం కోసమే పాటు పడ్డారంటే అది అతిశయోక్తి కాదు. ఆంధ్ర దేశం ముక్తకంఠంతో ఈమాట చెప్పింది; ముందు చెప్పగలదుకూడాను. ఆయన ఏ పని చేసినా ఆంధ్రుల అభ్యుదయంమీద, పురోభి వృద్ధిమీద లక్ష్యముంచే చేసేవారు. ఆంధ్రుల కళాసంస్కృతులు చాలా గొప్పవి; మళ్ళీ ఆంధ్రకళ విశిష్టత గడించాలి. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యం చాలా గొప్పది. నేటి పరిస్థితు లలో హృదయంగమమైన నవ్య సౌందర్యం సేకరించుకొని నవ్యాంధ్ర సాహిత్యముకూడా తోడి దేశభాషాసాహిత్యాలలో గొప్ప పేరు సంపాదించాలి; ఆంధ్ర సంస్థలలో ఆంధ్రుల వ్యాపారనిర్వహణప్రజ్ఞ కానరావాలి; ఆంధ్ర సంస్థలద్వారా ఆంధ్రదేశ ఔన్నత్యం లోకా నికి విశదం కావాలి; ఈ ప్రజా ప్రభుత్వ

యుగంలో ఆంధ్రులలో రాజకీయ పరిజ్ఞానం వృద్ధిపొందాలి; కుల భేదము, మత భేదము ఆంధ్రుల రాజకీయాభివృద్ధికి ఆటంకం కారాదు-అని ఈ విధమయిన ఆశయాలతో శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తమ జీవితసర్వస్వాన్ని ఆంధ్రదేశానికి సమర్పించారు. పంతులుగారి జీవితానికి ఈ ఆశయాలే మూల సూత్రాలు. ఇది అర్థమైతే ఆయనజీవితం మనకు సుబోధకమవుతుంది.

శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి ఆర్థిక సాహాయ్యం పొందని ఏ సంస్థాలేదు ఆంధ్ర దేశంలో. ఖాదీనిర్మాణ సంస్థల కెన్నన్నిటికి సాయం చేసినారో చెప్పలేము. ఆ విధంగానే దేశంలో విద్యావ్యాపనానికి పాటుపడే గ్రంథాలయా లెన్నిటికి ఆర్థిక సహాయము చేసినారో పంతులుగారు. శ్రీ పంతులు గారి సాహాయ్యసంపత్తిని ఏదో విధంగా బడసిన సాహిత్య సంఘాలూ ఉన్నవి. చెన్నపట్నం వచ్చి పంతులుగారి మెప్పూ, గౌరవమూ పొందని ఉత్తమ ఆంధ్రనటులుకాని, నాటక సంఘాలుకాని అరుదు. తమకు తోచినరీతిని యువచిత్రకారులను ప్రోత్సహించారు; నవ్యయువకవులను ప్రశంసించారు; తెలుగునాటిలో బయలుదేరినఏక్రొత్తఉద్యమముగాని, తెలుగువారి అభ్యుదయానికి కృషిచేసే ఏ సంస్థకాని శ్రీ పంతులవారి ఆదరానికీ, అభిమానానికీ లక్ష్యంకాకుండాపోలేదు. అట్టిది పంతులవారి ఆంధ్రత్వము; అట్టిది పంతులవారి ఆంధ్రాభిమానము. శ్రీ పంతులవారు తమలో ఆంధ్రదేశాన్నీ, ఆంధ్రదేశములో తమనూ సందర్శించిన మహానుభావులు, పుణ్యమూర్తులు.

నిజమే, శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతుల వారిది అఖండ ధనజాతకం. ఆయన పట్టినదల్లా బంగారమయ్యేది. అయితే అఖండ ధన జాతకు లెందరులేరు? జమీనుదారులు వేలూ లక్షలూ రాబడివచ్చేవా రెందరులేరు? కాని అందరికీ శ్రీ పంతులవారికున్న ఆశయము లున్నవా, లక్ష్య మున్నదా? ఉన్నప్పటికీ వారు తమ ధనాన్ని శ్రీ పంతులవారి వలె సద్వినియోగంచేసినారా? చేయగలిగినారా? ఆ సాహసం అందరికీ రాదు. పంతులవారిది సంపాదనలో ఎంతటి దీక్షో సంపాదించిన ధనాన్ని త్యాగము చేయుటలోను అంతటి దీక్షే; ధనసంపాదనలో ఎంతటి మమతో త్యాగంచేయుటలో అంతటి నిర్లిప్తత. అదొక మహాగుణము. శ్రీ పంతులవారు ఒక మహాత్యాగశీలి. తిరుగ వర్షరూపముగా భూమికిచ్చివేయుటకే లోకబాంధవుడు సముద్రోదకమును సంగ్రహించేటట్లు శ్రీ పంతులుగారు కూడా వ్యాపారవిధానములో ధనమురాబట్టి ఆంధ్రాభ్యుదయము కోసము అనేక విధముల దానిని వెచ్చించారు. ఆ దానవీరుని త్యాగసంపద కారణముగానే నేడాంధ్రదేశము ఇప్పుడున్న స్థితికి వచ్చినదంటే అది అతిశయోక్త్యలంకారము కాదు; పరమసత్యము.

శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు రాజకీయాలలో పనిచేశారు; గ్రంథాలయోద్యమ సభలలో పాల్గొన్నారు; గాంధీ మహాత్ముని సత్యాగ్రహోద్యమంలో ప్రచారంచేసినారు; ఆంధ్రుల సాహిత్య, రాజకీయ పరిజ్ఞానాభివృద్ధికి భారతి, ఆంధ్రపత్రికలు స్థాపించి కృషి చేశారు. చివరకి గాంధీమహాత్ముని ఆదేశానుసారము కారాగారముకూడా అలంకరించారు. ఆయన ఆంధ్రదేశంలో తిరగని ప్రాంతంలేదు; అధ్యక్షత వహించని సభలేదు; ఆంధ్రాభ్యుదయం కోసం చేయని కృషిలేదు. ఆంధ్రుల

ఆనందము ఆయనఆనందము; ఆంధ్రుల విచారము ఆయనవిచారము.

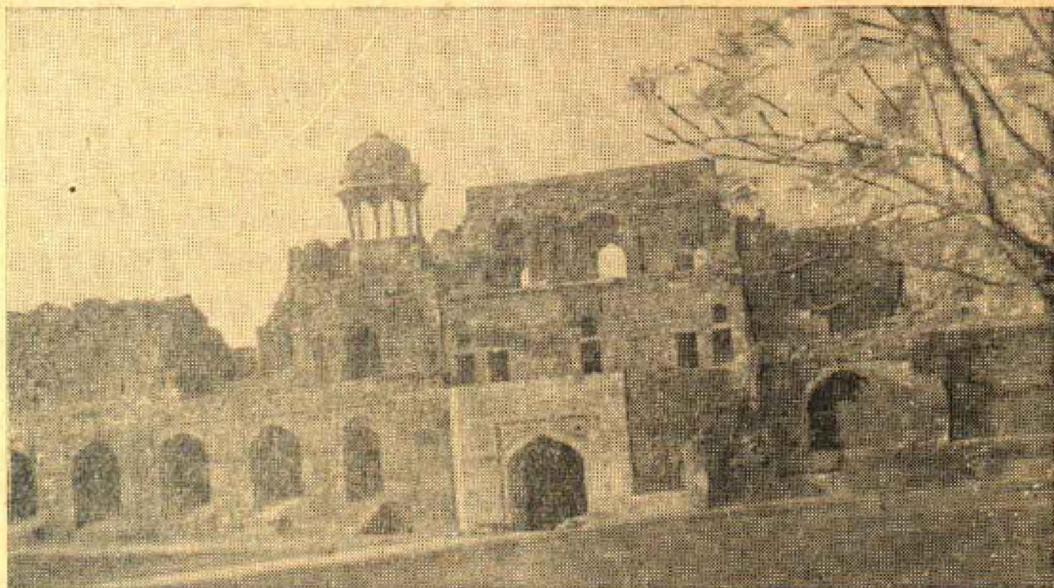
ఆయనది నిత్యమూ సంతోషమే, నిత్యమూ విచారమే; నిత్యమూ ధనికతే, నిత్యమూ దారిద్ర్యమే; నిత్యమూ సంపాదనమే, నిత్యమూ త్యాగమే; నిత్యమూ ఐహిక లంపటతయే, నిత్యమూ తాత్విక విచారమే; నిత్యమూ ఐహికాసక్తే, నిత్యమూ ఆధ్యాత్మికదృష్టే - ఆయన పరమయోగి; ఆయన లోకారాధ్యుడు, ధన్యమూర్తి.

శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులు గారు నవ్యాంధ్ర జాతీయ నిర్మాతలలో ఒకరు. ఈ విషయము కాదనేవా రెవరూ ఉండరు. తమకై, తమ అభ్యుదయానికై ప్రాకులాడిన, కృషిచేసిన శ్రీ నాగేశ్వరరాయని ఆంధ్రలోకం ఎంతలో విస్మరించింది? తన వీరులను, తన జాతీయ సేవకులను, తన సాహిత్యనిర్మాతలను, తన జాతీయాభ్యుదయ కారకులను విస్మరించే జాతికి, గౌరవించని జాతికి ఎక్కడా ఏనాడూ అభ్యుదయమూ లేదు; అభివృద్ధీ లేదు. ఆంధ్రులిది యెరిగి ప్రవర్తింపవలసిన విషయం. మన జాతీయ వీరులను, జాతీయ మహాపురుషులను మనం గౌరవించుటలేదంటే అది వారికి గాదు, మన ఆత్మగౌరవాభిమానాలకే లోటు; మనకింకా సమ్యగ్దృష్టి కలుగలేదనీ, మన మనస్సు ఇంకా సంస్కారము పొందలేదనీ దాని అర్థము. మనిషిచేసే, జాతిచేసే సర్వప్రయత్నాలలక్ష్యమూ ఆత్మసంస్కారానికే, ఆత్మోన్నతికే. స్వరాజ్యమయ్యేది, అభ్యుదయమయ్యేది ఈసంస్కారం మనం పొంది ఆత్మోపలబ్ధి పొందడానికీ, మనం తరించడానికీని. మనంచేసే ప్రతిప్రయత్నమూ ఇందు కుపకరింపకపోతే, మనఉద్యమాలూ, వివిధరంగాలలో మనముచేసే కృషీ మనలో ఈసంస్కారము కలిగింపలేకపోతే— ఆధునికయంత్ర సంపదతో, వైభవభోగ్యములతో తులతూగుతూ ఉన్నా—మనమింకా అనాగరిక స్థితినుంచి బయలుపడలేదన్నమాట.

శ్రీనాగేశ్వరరావు పంతులుగారి ఋణ మెప్పటికైనా తీర్చుకోగలదా ఆంధ్రదేశము? ఇప్పటికైనా ఆంధ్రదేశము శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారికి చూపవలసిన రీతిని ఆయనయెడల తన కృతజ్ఞతను చూపి గౌరవించినదా సముచితరీతిని? ఆయనను ఏటా కృతజ్ఞతతో స్మరించనైనా స్మరిస్తున్నదా? ఈనాడైనా ఆంధ్రులు ఈవిషయము నొక్కమారు ప్రశాంతముగా కూర్చుండి ఆలోచిస్తే చాలు, తన కర్తవ్యమేమిటో తలపోస్తే చాలు.

శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులు గారు మహాపురుషుడు; మన మాయనను కృతజ్ఞతతో సంస్మరించాలనీ, గౌరవించాలనీ పాటుపడినవాడు కాదు ఆయన. అది తన ధర్మమని ఆయనవిధి ఆయన నిర్వర్తించాడు. ఆయన ఎవరికోసము తన జీవితసర్వస్వము సమర్పించాడో అట్టి మనముకూడా అనుష్ఠింపవలసిన ధర్మములేదూ? మనము కూడా మనవిధి నిర్వర్తింపవద్దూ?

ఢిల్లీలో జరిగిన అఖిల-ఆసియా మహాసభ చిత్రాలు

పురాణాఖిల్లా, ఢిల్లీ

ఈ చారిత్రక భవనాలలోనే గతమాసాంతాన అఖిల ఆసియా మహాసభ దిగ్విజయంగా జరిగింది.

ASIA

మహాసభకు అధ్యక్షత వహించి ప్రసంగిస్తున్న శ్రీమతి సరోజినీ దేవి.

ఉత్తరగోగ్రహణము

[నాటిక]

●

= శ్రీ సీతంరాజు సుబ్రహ్మణ్యశర్మ =

౧

విరాటు రాచనగరు : విలాసభవనము

[రాజకుమారుడు ఉత్తరుడు—విలాసపురుషుడు; కళాప్రియుడు; తదేకదీక్షతో ఏదో చిత్తరువు వ్రాయుచుండును.

రాజకుమారి ఉత్తర; సఖులు వేర్వేరుపనులపై నుందురు. ఒకతే సన్నగా రాగముతీయుచు పాడుచుండును.]

ఏమే గులాబీ

ఏమే గులాబీ!!

ఏమే!

వేరొకతె—(ఆనందంతో) అబ్బ! నా హంస నడక నీ పాటకు సరిగా తాళం వేస్తోందే.

ఎవరే ఇచ్చినదీ

నీ కీఅందం.

చిలుక—అందం!!

ఇంకొకతె—ఆ! ఆ! అట్లా.

ఏమే నీపరిమళమూ

ఆఆఆఆఆఆఆ

ఉత్తర—(వికటముగా) ఆఆఆ! ఏమిటా నీ తలకాయపాట.

ఉత్తరుడు—(చురుకుగా, కొంచెం కోపంతో) అదిగో, అట్లా అనవద్దనే ఎన్నోసార్లు చెప్పినాను. ప్రతివ్యక్తి తనకు ఏకళయందు అభిరుచి వుంటే అది అభివృద్ధిపరచుకొని, దాని ద్వారా తన జీవితమును సౌఖ్యవంతం చేసికొనవలెను. దానికి అటువంటి పాటలంటే ఎక్కువ యిష్టం. అవి పాడకపోతే దాని జీవితానికి సంపూర్ణ సౌఖ్యం ఉండదు.

ఉత్తర—పాపం! ఇట్లాంటి పిచ్చిపాటలు పాడుతూ, అనవసరమైన పనులు చేస్తే ఆనందం కలుగుతుందికమా! లేకపోతే జీవితమంతా వృథాయే!

ఉత్తరుడు—ఔను. ప్రతివ్యక్తి ఎప్పుడూ ఆనందంకోసమే ప్రాకులాడుతాడు. ఆనందమేకదా జీవితాశ. ఒకవ్యక్తి తన జీవితంలో ఎంత ఆనందం, ఎంతసౌఖ్యం అనుభవిస్తాడో అతనిది అంత ఉత్తమజన్మ అన్నమాట.

ఉత్తర— మరి జీవితంలో ఆనందం, సౌఖ్యం అనుభవించలేనివారు వుంటే? వారిది నీచజన్మ అంటావా? వారు అట్లా ఎందుకు ఉండాలి?

ఉత్తరుడు—అది వారివారి పూర్వకర్మను సారంగా ఉంటుంది. ఎవరు ఎంత సౌఖ్యం అనుభవించటానికి అర్హులో దానికి తగిన చోట జన్మపొందుతారు.

ఒకతె—అవును. ఇప్పుడు మన సంగతి చూచుకో. మీరు రాజబిడ్డలై జన్మించారంటే దానికి మీరు పూర్వజన్మలో చేసిన పనులనుబట్టి అర్హులన్నమాట. మేము మీసేవ చేసి యింత ఆనందం పొందుతున్నామంటే పూర్వజన్మలో ఏదో కొంత మంచి, పుణ్యం చేసి ఉంటాము. కాని, చూడు, ఆ బీదవాళ్లు అంత దుఃఖంలో ఉన్నారంటే అది వారి పూర్వకర్మను బట్టే అయివుండాలి.

ఉత్తర—అయితే, మా ఆచార్యులవారు మరి అట్లా చెపుతారే? జీవితానికో ఆదర్శం వుండాలనీ, మానవుడు తనలో వున్న కళను ఆ జీవితధర్మాన్ని,

ఆదర్శాన్ని సరిగా నిర్వర్తించేందుకు తగినట్లుగా అభివృద్ధిపరచుకోవాలనీ ఏమో, ఏమో......

ఒకతె—అంటే ?

ఉత్తర—ఊ. రాజుగా జన్మించినవాడు తన సౌఖ్యంకన్న తన ప్రజలసౌఖ్యమే ఎక్కువగా చూడాలనీ, తన ప్రజలకు మార్గదర్శిగా వుండాలనీ, ఎప్పుడూ అతడు ప్రజాభీష్టాన్నే నెరవేర్చాలనీ, అట్లానే రాణి కూడ వుండాలనీ, పూర్వజన్మలో చేసిన కర్మలబట్టి అలా వుండగలగని తోచినవారినే భగవంతుడు రాజకుటుంబంలో పుట్టిస్తాడనీ, ఈజన్మలో అట్లా చేయకపోతే తర్వాత నీచజన్మ తప్పదనీ...

ఉత్తరుడు—నీ ఆచార్యుడూ, ఆయన నపుంసకత్వమూ ! మొగా ఆడా కానివాడు చెప్పే మాటలు నమ్మమని ఎవడు చెప్పాడు ? తన తోక తెగిన నక్కట, అడవిలో నక్కలన్నింటిని తోకలు తెగకోసుకోమందట ! ఇదా ఆయన నేర్పుతున్న చదువు ? మరి ఆయన నాట్యం నేర్పటం ఏంవుద్ధరించటానికి ?

ఉత్తర—నాట్యంకూడాను విలాసానికి కాకుండా జాతీయంగా వుండాలిట. నిరుత్సాహులైన ప్రజలలో కోరికలను రేకెత్తించటానికీ, వారిని కార్యనిర్వహణానికి ప్రోత్సహించటానికీ తగినట్లుగా నాట్యాన్ని మార్చివేస్తే, అది ఇప్పటివలె కొద్దిమందికిగాక, జనసామాన్యానికి రుచించి, దేశాభ్యుదయానికి చాలా ఉపయోగపడుతుందట.

(వార్తాహారుడు ప్రవేశము)

వార్తా—జయము. జయము. యువరాజా ! మన పట్టణమునకు ఉత్తరపాలములలో నున్న గోవులను శత్రువులు తోలుకుపోవుచున్నారు.

ఉత్తరుడు—మంచివార్త తెచ్చావు. ఉత్తరపాలములలోని గోవులా ? అవన్నీ కలిసినా నేగీచే యీ బొమ్మకనుబొమలంత విలువ చెయ్యవు. చూడు, ఆ చిలుకముద్దుమాటల అందం వాటి కేదీ ? ఆ హంసనడకలో వుండే ఠీవి వాటి కేదీ ? అయినా ఎవరో ఆవులను తోలుకుపోతుంటే సైన్యాధ్యక్షుడికి చెపితే సైన్యం పోయి విడిపించుకురారూ ? ఇంతకీ అంత ధైర్యం చేసిన శత్రువు లెవరూ ? వాళ్లకి ప్రాణాలు దక్కవని తెలియరు కాబోలు, పాపం.

వార్తా—అవధరింపుడు, యువరాజా. ఇదివరకే దక్షిణమున నున్న గోవుల నన్నింటినీ తోలుకుపోతుంటే విడిపించటానికి మహారాజుగారు సర్వసైన్యసమేతులై వెళ్లినారు. ఇప్పు డక్కడ యుద్ధం జరుగుతున్నది. పట్టణంలోని సైనికులందరూ ఆ యుద్ధంలోనికి వెళ్లారు ప్రభూ. ఇప్పుడు పట్టణంలో ఒక్క సైనికుడుగాని సారథిగాని, రథంగాని లేవు ప్రభూ. అందువలననే తమకు మనవిచేసుకుంటున్నాను.

ఉత్తరుడు—అరే ! అందరూ ఆవులను తోలుకుపోయేవాళ్లను అడ్డగించటానికే ? అసలు అక్కడ వున్న గోపాలురూ, కావలివారూ చాలరూ వాళ్లను తరిమివేయటానికి ?

వార్తా—కాదు ప్రభూ. కౌరవులందరూ బలసమేతంగా వచ్చి ముట్టడించినారు ప్రభూ. వారి సైన్యం ఎటు చూసినా అంతులేకుండా వుందండి. అందరూ బాగా ఆరితేరినవారు ప్రభూ.

ఉత్తర—అసలు పట్టణంలో కొంత సైన్యమైనా లేకుండా అందరూ ఎలా వెళ్లారు యుద్ధానికి ?

ఉత్తరుడు—(గర్వంతో) ఆ ! వాళ్లకు తెలియదూ నేనున్నా ననీ. నా ప్రతాపం ఎరుగరుకనుకనా ?

ఉత్తర—అరె. నువ్వు యుద్ధం చేయటం ఎప్పుడు నేర్చుకున్నావు ? యుద్ధం అంటే బొమ్మలు గీయటం, పాటలుపాడటం, నాట్యం చేయటంతో సమానమేనా ?

ఉత్తరుడు—అసలు ఒక వ్యక్తి ఒక కళలో ఎంత సమర్థుడో మిగతా అన్నికళలలోను అంతే సమర్థుడౌతాడు. నేను ఎంత నేర్పుతో బొమ్మలు గీస్తానో, అవసరమైతే అంత నేర్పుతో యుద్ధం చేస్తాను.

వార్తా—రక్షించాలి ప్రభూ. ఆలస్యం అయితే అక్కడ వున్న కొద్దిమంది ప్రాణాలూ పోతవి.

ఉత్తరుడు—నీవు పోయి సారథిని రథం పూన్చి తీసుకురమ్మను. ఓ. అందరూ యుద్ధానికి వెళ్లారన్నావు

కదూ. (విసుగుగా) అబ్బా. ఒక తగిన సారథియే వుంటే కౌరవసేనయేగాదు, మూడుజగాలు ఎత్తివచ్చినా నిలిపివేయనూ? ఛీ! ఒక్కడూ లేకుండా పోవట మేమిటి?

ఉత్తర—మా ఆచార్యులు బృహన్నలవారు సారథ్యం చేస్తారుట అన్నయ్యా. ఇదివరకు ఆయన అర్జునునకే సారథిగా పనిచేశారట. ఇప్పుడు నీ వాయనను ఎందుకు తీసుకువెళ్ల కూడదు?

ఉత్తరుడు—ఆ. నేనా! ఒక నపుంసకుని సారథిగానా? హాస్యాస్పదము. బృహన్నలసారథ్యమా? బహుశః ఇటువంటి సారథి వుండబట్టే అర్జుననకు సారథి అవుసరమే లేకుండాపోయింది.

ఉత్తర—అది కాదన్నయ్యా. ఆయనకు రథం నడపటం చాలా బాగా చాతవునని సైరంధ్రికూడ చాలా మార్లు చెప్పింది. ఎవరూ లేనప్పుడు ఆయనను ఎందుకు ఉపయోగించుకోకూడదు?

అందరు—అవును. ఇప్పుడు ఎలాగైనా శత్రువును జయించటం ముఖ్యం. మిగతావిషయాలు గమనించకూడదు.

ఉత్తరుడు—అబ్బ. సరే. మీ రందరూ ఇంత గట్టిగా చెపుతున్నారుగాబట్టి సరే. వినా సారథి ఎవడైతే నేమి? నా పరాక్రమంముందు శత్రుసేన ఎంత?

ఉత్తర—నేను పోయి, సైరంధ్రితో యీ విషయం చెప్పి, ఇద్దరం ఆచార్యులవారిని ఒప్పించి రథం తయారుచేసి తెమ్మని చెపుతాము.

౨

విలాసభవనము ముందు: రథముతో బృహన్నల

[లోపల ఉత్తరుడు యుద్ధమునకు పోవు వీరుని వలె వేషము. హడావుడిగా అటుయిటు తిరుగుచుండును. ఉత్తర చెలికత్తెలు, సైరంధ్రికూడా వుందురు.]

ఉత్తర—అయితే అన్నయ్యా, నువ్వు శత్రువులనందరినీ జయిస్తా వన్నమాటేనా?

ఉత్తరుడు—నా శక్తిమీద మీ కింకా నమ్మకం లేదులాగుంది. మీకే తెలుస్తుంది నావిజయోత్సవం జరిపే టప్పుడు. అంతకన్న ముందుగానే తెలుస్తుంది కౌరవులకు నా బాణాల శక్తి. పాపం, అమాయకులు పాండవులనుకొన్నారు కాబోలు.

ఉత్తర—మరి యుద్ధంలో బాణం నీకే తగిలితే·

ఉత్తరుడు—అస లెప్పుడూ అట్లా జరగలేజరగదు. అది ఓడిపోయేవాడికి జరిగే పని. ఏమిటి ఇంత ఆలస్యం. రథం తయారైందేమో చూసిరండి.

(ఒక దాసి పోయి చూచివచ్చును)

దాసి—అయిందండి. బృహన్నలవారు తమ కోసమే ఎదురుచూస్తున్నారు.

(అందరు నడుతురు. ఉత్తరుడు హుషారుగా పెద్దపెద్ద అంగలు వేస్తూ ముందుగానే రథమును చేరును. బృహన్నలను చూసి కొంచెం అసహ్యంతో మొహం ముడుచుకొని, ఇష్టంలేనివానివలె రథం ఎక్కును. సఖులు ఉత్తరునకు హారతిఇత్తురు.)

ఉత్తరుడు—నేను యుద్ధంచేసి గెలిచివస్తాను. చూస్తానుగదా మీరు నావిజయోత్సవం ఎంత గొప్పగా చేస్తారో.

ఉత్తర—మరి యుద్ధం చేసి గెలుస్తావుకదా నాకేమి తెస్తా వన్నయ్యా·

ఉత్తరుడు—(నవ్వుతూ) పిచ్చిదానా. యుద్ధరంగమంటే ఏం బజారనుకున్నావా? అక్కడ తెగిన తలకాయలు, కిందపడిన కిరీటాలు, విరిగిపోయిన రథాలు, చచ్చిన ఏనుగులు, గుర్రాలు ఎన్నెన్నో వుంటాయి. విజయోత్సవమప్పుడు చెప్పు. నీ కేం కావాలో తెప్పిస్తాను.

ఉత్తర—మరి సైరంధ్రి చెప్పింది: దుర్యోధనుడు కిరీటంలో పెట్టుకునే కురాయి చాలాబాగుంటుందట. అది తెస్తే బొమ్మల పెళ్ళిళ్ళలో నాబొమ్మకి పెట్టుకుంటాను.

ఉత్తరుడు—ఓస్, ఇంతేకదా. తప్పకుండా తెస్తాను. ఇంకా ఏమడుగుతావో, రథం పట్టుకుందో

పట్టదో అనుకుంటున్నాను. భలే కోరికే కోరావులే. పోనీవోయ్ రథం.

(నిష్క్రమణ)

(ఊరిబెలుపలి బయలు. రథము తోలుచూ బృహన్నల; అటూ యిటూ చూస్తూ ఉత్తరుడు.)

ఉత్తరుడు—పోనీ. త్వరగా పోనీ. లేకపోతే శత్రువులు పారిపోగలరు.

బృహన్నల—అప్పుడే నగరం విడిచి చాలా దూరం వచ్చాము. ఇంకా త్వరగా పోతే గుఱ్ఱాలు అలసిపోయి, యుద్ధరంగములో సరిగా పనిచేయలేవు.

ఉత్తరుడు—(విసుగు, కోపముతో) సరి. సరి. బాగుంది నీ సారథ్యం. ఇక యుద్ధరంగంలో ఏమి చేస్తావో నాకు బోధపడటం లేదు. (దూరంగా ఏదో చూసి) అదేమిటి. అంత ఎత్తుగా లేస్తోంది ?

బృహన్నల— (నిర్లక్ష్యంగా) అదా? శత్రు సైన్యాలు కదులుతుంటే లేచిన దుమ్ము.

ఉత్తరుడు— ఆ! (ఆశ్చర్యంతో) సైన్యాలు కదులుతుంటే అంత దుమ్మా! పెద్ద మేఘమల్లే వుంది.

బృహన్నల—మరి కౌరవసైన్యమంటే ఏమనుకున్నారు. (ఇంతలో కౌరవసైన్యమునకు దగ్గరగా వత్తురు. సైన్యము సరిగా కనుపించును.)

ఉత్తరుడు—అమ్మో, అంత సైన్యమే! అన్ని గుఱ్ఱాలే! అన్ని రథాలే! అన్ని ఏనుగులే! వీటన్నిటితోను నేను ఒక్కడనా పోరాడేది ? అమ్మో! (మిక్కిలి భయంతో) అందరూ తలొక బాణం వేస్తే నామీద ఒక బాణాలపర్వతం నిలిచిపోదూ. అన్ని బాణాలు నాశరీరానికి తగిలితే అసలు చర్మం అనేది కనపడుతుందా ? (వణుకుతూ) అమ్మయ్యో, యుద్ధం వద్దు, ఏమీవద్దు. బృహన్నలా, రథం త్వరగా వెనక్కు మరల్చు.

బృహన్నల— అదేమి యువరాజా! తమరు యుద్ధంచేసి జయించివస్తారని అందరూ కొండంత ఆశ పెట్టుకునివున్నారే. ఇప్పుడు తిరిగివెడితే మనని చూసి నవ్వరూ ! మీ విజయోత్సవం జరపటానికి ప్రజలు ఎంతో సంబరంగా వున్నారే. ఇట్లా వెడితే మనకు ఏమి ఉత్సవం చేస్తారు!

ఉత్తరుడు—ఉత్సవంసంగతి తరువాత చూద్దాం. ముందు ఇంటికి పోనివ్వవయ్యా. ఇంతసేనతో నేనొక్కడనేనా యుద్ధ చేసేది. అందులోను ఇంతవరకు బాణం విడవటం ఎట్లాగో తెలియదే. ఏదో సరదాగా వుంటుందనుకున్నాగాని. బాబోయ్. నేను యుద్ధం చేయలేను. తిప్పు బృహన్నలా, వెనక్కు తిప్పు! (సరకుచేయక తోలుచుండును) అబ్బ, తిప్పవయ్యా వెనక్కు. ఈ బృహన్నలను ఏరికోరి తెచ్చుకున్నందుకు బాగానే చేస్తున్నావ్. వాళ్ళేం చేస్తారో తెలుసా నీకు! బాబోయ్. నేను ఒక్క క్షణం రథంలో వుండలేను. (దూకి పరుగెత్తును. బృహన్నల రథము ఆపి పరుగెత్తి పట్టుకొనును) అబ్బ! వుండు బృహన్నలా. నాకు భయం వేస్తోంది. నేను యుద్ధం చేయలేను. ఇంటికి పోదాం రా.

బృహన్నల— రాజకుమారా! ఎంత పౌరుషహీనమైన పని చేస్తున్నావో చూడు. ఎదుట ఎందరు రాజకుమారులు నిన్ను చూసి నవ్వుతున్నారో చూడు. ఇంతమందిలో పరాభవింపబడి బ్రతికివుండేకంటె యుద్ధరంగంలో నీదేశంకోసం, నీరాజ్యంకోసం శత్రువులతో పోరాడుతూ మరణించటం మంచిదికాదా ? అది నీకూ, మీ వంశానికీ ఎంత కీర్తితెస్తుంది.

ఉత్తరుడు—అబ్బ! కీర్తి. మనిషే లేనప్పుడు కీర్తెందుకయ్యా బాబూ. మా తల్లిదండ్రులు నాకోసం ఎంతో బెంగ పెట్టుకుంటారు. ఇంటికి పోదాం పద.

బృహన్నల—ఇంటికి వెడితే నీవు తెచ్చిన పేరుకు మీ తండ్రిగారు సంతోషిస్తారు కదూ. మూర్ఖుడా, నీమూలంగా మీవంశానికంతకూ తీరని అప్రతిష్ఠకలుగుతోందనేనా ఆలోచింపవే. నీపూర్వులను ఒక్కమారు స్మరించుకో. తమ రాజ్యంకోసం, తమ ప్రజల రక్షణకోసం రణరంగాలలో తమ ప్రాణాలనిచ్చినవారిని జ్ఞప్తికితెచ్చుకో. రాజువై ప్రజలనుండి సేవలను పొందినవాడివి. అవసరమైనప్పుడు వారికి సహాయపడటానికీ, రక్షించటానికేనా లేక పారిపోయి

దాసుకోటానికా? చూడు. నీ ఆవులను, గోపాలురను పట్టుకుపోవటమే కాదు, త్రోవలో ఎన్ని గ్రామాలను కొల్లగొడతారో, ఎంతమంది అమాయిక ప్రజలను హింసించుతారో, వారిని శత్రువులబారినుండి తప్పించలేని వాడివి నీవు రాజుగా నుండుటకు ఏ విధంగా తగుదువు? రాజుగా పుట్టింది చుట్టూతా దాసీలను కూర్చోపెట్టుకు నేందుకూ, అర్థంలేని బొమ్మలు గీస్తూ కాలక్షేపం చేసేందుకూ, అందుకై ప్రజలనుండి సొమ్ములాగేందుకూనా? ఈ నాడు నీవే ఈ యుద్ధం చేసి గెలిచి నీ దేశాన్నీ, నీ ప్రజలనూ రక్షించితేనే నీవు రాజధర్మాన్ని సరిగా నెరవేర్చావన్నమాట. అప్పుడే ప్రజలకు రాజుగా నుండుటకు తగుదువు. లేకపోతే నీ అధికృత ఏమిటి? ఊరికే శత్రుసైన్యం చూసి పారిపోయేవాడివి నీవు ప్రజలకు ఆదర్శంగా ఎట్లు ప్రవర్తించగలవు? నిన్ను చూసి వారు ఏమి నేర్చుకుంటారు? నిన్ను ఎలా గౌరవిస్తారు? నీకూ, ఒక సామాన్య పౌరునికీ తేడా ఏముంది? బహుశః వారిలోనే ఎక్కువ పౌరుషముందేమో నీలోకన్న! రాజకుమారా, ఆదర్శపురుషుడిగా నీవు నీ ప్రజలకు కనపడినప్పుడే నీకు రాజ్యం నిలుస్తుంది. నీవు సుఖపడటానికై, తమ చెమట నోడ్చిన ప్రజలను శత్రువులనుండి రక్షించటానికై వారి సేవతో పెంచిన నీ శరీరము నియ్యలేవా? చావో బ్రతుకో, నీ దేశంకోసం, నిన్ను నమ్మిన నీ ప్రజలకోసం, నీవు కాపాడవలసిన నీ వంశగౌరవం కోసం నీ వేత్యాగమైనా చేయుటానికి ఎప్పుడూ సంసిద్ధుడవై ఉండాలి. (మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ ఒక్కమారు అర్జునుడుగా మారిపోవును.)

ఉత్తరుడు—(ఆశ్చర్యముతో నమస్కరించుచు వినయముతో) మహానుభావా. తా మెవ్వరోగాని సరిగా అర్జునునిగురించి నే విన్నదానికి తగినట్లుగా నున్నారు. నాలోని పిరికితనమును రూపుమాపి నాకు కర్తవ్యము నుపదేశించి నాకండ్లు తెరిచినారు. నేను మీ శిష్యుడను. మీరు ఏమి చేయమంటే అదిచేస్తాను. నా దేశానికీ, ప్రజలకూ, రాజ్యానికీ ఏమిచేయవలసినా జంకులేకుండా చేస్తాను. దారిచూపండి.

అర్జునుడు—కుమారా, నీవన్నట్లు ఆ మధ్యము పాండవుడను నేనే. ఈ నాటితోనే మా అజ్ఞాతవాసము పూర్తియైనది. నా సోదరులు, ద్రౌపది మీ కొలువునసే ఉన్నారు. (ఉత్తరుడు ఆశ్చర్యముతో వినుచుండును) పద, ఇప్పుడు యుద్ధంచేసి, గోవులను మరల్చుకొని రాజధానికి పోదాము. అదుగో ఆ శమీవృక్షము పైననే మా ఆయుధము లున్నవి. భయంలేదు. ఇక రథం నీవు తోలు. నేను యుద్ధం చేస్తాను. ముందు గాండీవం తీసుకోవాలి. పద.

3

విరటు రాజదర్బారు: విజయోత్సవము

[మహారాజు, పరివారము ఆసీనులై యుందురు]

మహామంత్రి—సామంతులారా! పౌరులారా! వీరభటులారా! ఈ నాడు దక్షిణగోగ్రహణమున మనకు అఖండవిజయలక్ష్మిని చేకూర్చటానికి పాటుబడ్డ ప్రతి సైనికునికి మహారాజు తమ కృతజ్ఞతనూ, వారందరికీ రాజకుటుంబమునందూ, రాజ్యమునందూగల భక్తికి తమ సంతృప్తిని, సంతోషమును వెలిబుచ్చుచున్నారు. ఈ సందర్భమున మహారాజులు తమకు తమ ప్రజలయందు గల ప్రేమనూ, వారిని సర్వవిధముల రక్షించుటకు తమ సర్వస్వమును త్యాగముచేయుటకు తమకు గల మనో నిశ్చయమును వెల్లడించుచున్నారు.

("జయ్‌మహారాజ్ కీ జయ్—మహారాజు చిరకాలం వర్ధిల్లాలి" అని కేకలు)

ఒక సామంతుడు—మహారాజా! మీ రాజవంశమునందును, ఈ రాజ్యమునందును, ఈ ప్రజలయందును మాకు గల గౌరవ, భక్తి, ప్రేమలనూ, మీ సేవకై మా సర్వస్వమును వినియోగింప మా నిశ్చయమునూ, ఈ రాజ్యపురోభివృద్ధియత్నములందు మా సంపూర్ణసహకారమునూ ఈ విజయోత్సవసందర్భమున తమకు మీ సామంతులందరితరఫున మనవిచేయుచున్నాను.

("మహారాజాధిరాజ విరటమహారాజుకూ జయ్" అని కేకలు.)

ఒక పౌరుడు—మహారాజా! తమ చల్లని పరిపాలనయందు మే మనుభవించుచున్న సౌఖ్యములకు, సౌకర్య

ములకు, రక్షణకు - ముఖ్యముగా సర్వావశ్యము నుండి ఈ నాడు మా కొసగబడిన సర్వరక్షణకు మా కృతజ్ఞతనూ, మాకు మీ రాజకుటుంబమునందు గల భక్తి గౌరవవిశ్వాసములనూ తమకు మనవిచేసికొను చున్నాను.

("జయ్ మహారాజాధిరాజ విరాటమహారాజుకు జయ్." అని కేకలు.)

సైన్యాధ్యక్షుడు—మహారాజా! ఈ సింహాసన మునకును, ఈ ప్రజలకును ఎట్టి శత్రువునుండియైనను ఒక్క సైనికుని బొందిలోనైనా ప్రాణమున్నంతవరకు ఎట్టి ఆపద రాజాలదని యీ సేవకుడు విన్నవించు చున్నాడు.

("జయ్‌మహారాజుకూ జయ్- మహారాజు చిర కాలం వర్ధిల్లాలి" అని కేకలు.)

విరటుడు—సామంతులారా, పౌరులారా, వీర భటులారా. ఈరోజు యుద్ధమునందు మీరు చూపిన శౌర్యమునకు, అంతకుమించి యిప్పుడు మీరు మారాజ వంశమునందు, రాజ్యమునందు వెల్లడించిన భక్తిగౌరవ ములకు నే నెంతయు సంతసించుచున్నాను. మన ప్రజల ధన ప్రాణములను కాపాడిన వీరభటనికాయము యొక్క శౌర్యమును అభినందనీయము. కాని యీ విజ యోత్సవసందర్భమున ఉత్తరగోగ్రహణమున కేగిన మన రాజకుమారుడు తిరిగి ఇంకనూ రాకుండుటచే నా మనస్సు పరిపరివిధముల పోవుచున్నది. అనన్యసేనా సమేతులైన కౌరవు లెక్కడ, బాణమునైన సరిగ సంధింపలేని యీ పసిబాలు డెక్కడ......

(ఒక వార్తాహారుడు త్వరత్వరగా ప్రవేశించి నమస్కరించి నిలుచుండును)

ఏమిరా, వార్తలేమి?

వార్తా—యువరాజు ఎవరో మహానుభావుని సహాయముతో యుద్ధము గెల్చినారు; గోవులను మర లించినారు. ఆమహానుభావుని వెంటబెట్టుకొని యువ రాజు పట్టణము ప్రవేశించుచున్నారు.

("ఉత్తర కుమారునకూ జయ్. యువరాజు వర్ధిల్లాలి" అని కేకలు)

విరటు—ఆహా, ఈనాడుగదా నేను నిజముగా గర్వపడుచుంటిని. కౌరవులనందరినీ జయింపగల కుమా రుని గని నేను ధన్యుడనైతిని. పట్టణమునందెల్ల ఉత్తర గోగ్రహణ విజయోత్సవము చాటింపుడు. ఉత్తరకుమా రునకు అఖండస్వాగత మొసగుటకు, మహామంత్రీ, ఇప్పుడే ఏర్పాటు చేయవలయును.

కంకుభట్టు—మహారాజా, విజయలక్ష్మీసమేతు డైన యువరాజునకు సుస్వాగతము. కాని యువరాజు వెంటనున్న ఆమహానుభావు డెవ్వడో అతనికి మనము బ్రహ్మాండమైన స్వాగత మొసగవలెను. వింట నారిని సంధింపలేని బాలు డెక్కడ, కౌరవసేన ఎక్కడ. ఈ విజయము ఆ మహానుభావునిదే అయియుండవలెను.

విరటుడు—(కోపముతో) ఆ. ఏమీ. ఉత్తర కుమారుని చులకనచేసి మారాజవంశమునకు అవమానము చేసెదవా. ఇది సహింపరాని నేరము. (తన చేతిలో నున్న పాచికను విసరివేయును, అది కంకుభట్టుతలపై కొద్దిగాయమును చేయును. వెంటనే సైరంధ్రి ప్రవే శించి కంకుభట్టుతలను పట్టుకుని రక్తమును తుడుచు చుండును. వేరొక ప్రక్కనుండి ఉత్తరుడు, అర్జునుడు ప్రవేశము.)

ఉత్తరుడు—ఆ. ఆ. ఆగుడు. తండ్రీ. ఆమహా నుభావు డెవ్వరనుకున్నారు! ఏనను నేను విజయమును సాధించుటకు ఈ మహానుభావుడేకదా కారణము.

విరటుడు— (వినిపించుకొనక) నాయనా, సంతోషము. వయసున చిన్నవయ్యు, నీవొనరించిన యీ ఘనకార్యమునకు నేనెంతయు గర్వించు చున్నాను. ఈ మనరాజధానీప్రజలు విజయలక్ష్మీ సమేతుడవైన నీకు సుస్వాగత మొసగుచున్నారు.

("జై మహారాజకుమారునకూ జై, ఉత్తరకుమా రునకూ జై" అని కేకలు)

ఉత్తరుడు—పౌరులారా, వీరభటులారా. ఈ మీ స్వాగతమున కెంతయు కృతజ్ఞుడను. దేశరక్షణకు, దేశస్వాతంత్ర్యమునకు పాటుబడుట దేశమునందు జన్మిం చిన ప్రతివ్యక్తికి విధియైయున్నది. అందు మీకన నేనొనర్చిన దేమున్నది? ఇవ్వాళ్యా విలాసప్రియుడనై

యుండి దేశమునకు తీరని అపకారమొనర్చితిని. నా విధిని నేను మరచితిని. దేశరక్షణకు నాకు అవకాశము లభించునప్పటికి పిరికిపందనైతిని. కాని ఈ మహానుభావుడు బృహన్నలదయవలన నావిధిని గుర్తించితిని. ఈ రోజు జరిగిన యుద్ధము మన గోవులకొరకు కాదు; మన రాజ్యరక్షణకు. ఈ యుద్ధమునందు మనము జయింపకున్న ఈపాటికే మనదేశము, మనప్రజలు, వారి సర్వస్వము శత్రువుల హస్తగతమైయుండెడివి కదా. దేశస్వాతంత్ర్యమునకై ప్రతివ్యక్తియు తన సర్వశక్తులనూ వినియోగింపవలెను. స్వాతంత్ర్యసమరము పేరు విన్నంతనే అబలలు సబలలు కావలె; పిరికిపందలు కార్యశూరులై పోవలె; భోగలాలసులు రణోన్మత్తులు కావలె; పేడీలు, ఉత్తరులు, బృహన్నలలు అర్జునులై పోవలె. ఆనాడే తమ దేశమునకు, తమ సోదరులకు, తమ పితరులకు తమ విధ్యుక్తధర్మము నెరవేర్చినవారగుదురు. ఇదియే ఈ విజయోత్సవసందర్భమున మనకు అమృతసందేశము. ఈ సందేశమును సర్వదా ఆదరించుటకు, ఆచరించుటకు నేను సంసిద్ధుడను.

("మహారాజ కుమారునకూ జై - యువరాజా వర్ధిల్లాలి" అని కేకలు)

ఈ మహానుభావుడే మన రాజ్యరక్షణకు కారకుడు. ఈయన మనము రోజూ చూచుచున్న బృహన్నలయే! కాదుకాదు. ఎవని నామము కౌరవసేనను కంపింపజేయునో ఆసవ్యసాచి యీ మహానుభావుడే!! అజ్ఞాతవాససందర్భమున పాండవు లేవురూ, ద్రౌపదియు మన రాజ్యమును పవిత్రమొనరించిరి. ఆ మహానుభావుడే ధర్మరాజు. ఆ వల్లుడే భీమసేనుడు. వారే నకుల సహదేవులు. ఆయమయే ద్రౌపది. (అందరు ఆశ్చర్యమును సూచింతురు.)

విరటుడు—(సింహాసనము దిగి ధర్మరాజునకు మోకరించి)మహానుభావా, నన్ను క్షమింపుడు. ఈ సంవత్సరమునుండి అజ్ఞానుడనై మీచే సేవలు గొన్నందుకు నాకూతును మీ కోడలిగా గైకొని నన్ను ధన్యుని చేయుడు.

ద్రౌపది—అట్లా. అట్లే యగుగాక. ఉత్తర అభిమన్యుకుమారుని సతీతిలకమై వర్ధిల్లుగాక.

(ప్రతీహారి ప్రవేశించి విరటునకు నమస్కరించి) జయము, జయము, మహారాజా! దుర్యోధన చక్రవర్తి రాయబారి తమ దర్శనార్థము వచ్చియున్నాడు.

విరటుడు—సత్వరము ప్రవేశ పెట్టుము.

(ప్రతీహారి నిష్క్రమణ)

(రాయబారి ప్రవేశించి విరటునకు, పాండవులకు నమస్కరించును.)

విరటుడు—ఏమి నీ రాయబారము?

రాయబారి— జయము, జయము మహారాజా. తమ కొలువునందు పాండవులున్నారని మా చక్రవర్తి గారు కనుగొని, అజ్ఞాతవాసనిబంధన ఉల్లంఘనమునకు వారలు మరల అరణ్యవాసము, అజ్ఞాతవాసము చేయవలెనని ఉద్దేశపడుచున్నారు.

(అందరు కోపముతో చూచుచుందురు)

అర్జునుడు—(కోపముతో) ఓహో. అటులనా! పాపము, నిన్నటితోనే అజ్ఞాతవాససంవత్సరము నిండినదని మీ రాజునకు తెలియదు కాబోలు. దానితోపాటు అతని ఆయువుకూడ నిండినదని చెప్పుము.

(భీముడు మాట్లాడబోగా వారించి)

ధర్మరాజు—అది అంతయు నేల? నామాటలుగా మీరాజునకు ఇట్లు చెప్పుము. అడగియుండు రోజులు, ఆశ్రయించు రోజులు గడచిపోయినవి. ఈనాడు స్వరాజ్యమునకై పాండవుల సేవియు సంతృప్తి పరుపజాలదు. కుయుక్తులు, భేదోపాయములు పరిస్థితిని మరింత విపరీతమొనరింపగలవు. ఈనాడు స్వదేశము, స్వరాజ్యము చేకూరకున్న పాండవుల యొక్క క్రోధాగ్ని ప్రజ్వరిల్లి నిన్నూ, నీదేశమునూ, రాజ్యమునూ కాల్చివేయగలదు. ఈఅంతిమపోరాటమునందు తమ సర్వస్వము ధారపోయుటకు పాండవులు సంసిద్ధులైయున్నారు. స్వరాజ్యమో, వీరస్వర్గమో, ఇదే పాండవుల నిశ్చయము.

భా వ ల హ రి

— శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి —

జీవిత మెంత నాటకము చేసితివోయి నటావతంస! మా
భావములోని వర్తనము పల్కుల కందదు పో; యెడందలో
లో విషభాండముల్ కనులలో మధుకోశము లెన్న, సత్యపుం
తావగు నయ్య నాలుక, ప్రణాళిక కుత్తుకకోతలున్ ప్రభూ!

ప్రతివా డొక్కొక వేదమూర్తి యయి సంభాషించు శాస్త్రార్థముల్,
శతధానీత్యవినీతివర్తనల భాష్యమ్ముల్ పచారించి జీ
వితలక్ష్యమ్ముగ పుణ్యపాపములు చూపించున్ మహర్షిక్రియన్
క్షితిలోమాత్ర మధర్మతాండవములే చిత్రమ్ము విశ్వప్రభూ!

ఈ రుద్రాక్షల పిల్లి తావళముతో నేరామనామమ్ము, నే
ర్పారంబూని ముముక్షుయోగిజన విఖ్యాతిన్ విడంబించెడిన్;
క్రూరారంభములోన సౌబలుని కర్ణున్ రాక్షసస్వాములన్
మీరంజాలిన బుద్ధిశాలి యిత డేమీసృష్టి! విశ్వప్రభూ!

గతికయుపాటి సత్త్వగుణగౌరవమందని దేవతార్చనా
నిరతుల తామ్రపేటికల నీరసజీవన మేల? నిత్యసుం
దరసువిశాలవిశ్వభవనమ్మున నిల్చి జగజ్జనావనా
పరత వహించి దుఃఖితుల పాపుల నీహృది జేర్పు మోప్రభూ!

అందరు పుణ్యకార్యకరణాభిరతుల్, పరమార్థచింతనా
స్పందవిరాగచిత్తులు, విశాలమతుల్ విషమోహభోగక
ర్మందులు, దివ్యజీవనపరాయణు లౌదురు నేటి లోకమం
దిందరిలోన నే నొకడనే దురితాత్ముడ; ప్రోవు నన్ ప్రభూ!

ఆంధ్రకథానక కావ్యములు: భోజరాజీయము

•

— శ్రీ బులుసు వెంకటేశ్వర్లు —

ప్రాచీనాంధ్రసారస్వతమునఁ బురాణ ప్రబంధ కావ్య నాటకాదులతో పాటు చక్కని పద్య కథానక వాఙ్మయమును గ్రాలియున్నది. ఈ కథానకములలోఁ గూడ నితరశాఖలవలెనే యనువాద కావ్యములు, స్వతంత్రకావ్యములును గలవు. స్వతంత్రపద్యకథానక కావ్యములలో నాయాకవిపుంగవులు కథాకథనచాతుర్యము, నూతనకల్పనానైపుణ్యము ప్రతిభావ్యుత్పత్తులతో జోడించి యస్వకీయకథాసాహిత్యమును మనకుఁ బ్రసాదించియున్నారు.

ఈ కథానక కావ్యములలో శాలివాహనగాథాసప్తశతి, సింహాసనద్వాత్రింశిక, విక్రమార్కచరిత్రము మున్నగు కథానకములు సంస్కృతకథానక కావ్యానువాదములు. భోజరాజీయము, హంసవింశతి, శుకసప్తతి, కళాపూర్ణోదయము మున్నగు కథానకము లాయాకవిచంద్రుల స్వకపోలకల్పితములు, స్వకీయ శిల్పప్రతిభాంకములు. కళాపూర్ణోదయము పద్యకథలరాజమని విఖ్యాతి నార్జించినది. ఇఁక, శుకసప్తతి హంసవింశతుల కేదియో మూల మున్నదని రెవరో యూహించిరి కాని, యది సత్యమునకు సన్నిహితము కానిమాట. ఈ రెండు కథానకములందలి కథాచమత్కృతి, నిరుపమానశిల్పము, నందు ద్యోతకమగు లోకజ్ఞానము, కల్పనాపాటవము, హృదయాకర్షణశక్తి ప్రత్యేకవ్యాసముల నిరూపింపఁదగి యున్నది.

ఇఁక, బరమపవిత్ర కథానిధి యనఁ దగు భోజరాజీయము కేవలము స్వతంత్రకథానక కావ్యము. ఇందుఁ దద్రచయిత యగు ననంతామాత్యుఁడు గడిదేలినకథారచయితగ గోచరించుచుండును. ఈతని కథారచనమందలి యాదర్శములు, కథాశిల్పము, నందలి మెలఁకువలు, కథానకమునందలి జనరంజకత్వము పరిశీలించినచోఁ గవిత్రయమునకుఁ దరువాతివాఁడును, ప్రబంధకవులకుఁ బూర్వుఁడును నగు ననంతామాత్యుఁడు కొన్ని వందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే యస్వకీయకథాసాహిత్యమును మనకుఁ బ్రసాదించియుండుట గోచరము కాఁగలదు.

అనంతామాత్యుఁడు తాను బుధచకోరచిత్త ప్రీతుఁడైననీ, సంతతనాటకాంతప్రసాదానులబ్ధ వాగ్విభవుఁడైననీ చెప్పుకొని తనయొక్కతను బాటి సజ్జనరంజకత్వమే తన కృతికిఁ గావలయునదని పేర్కొనియున్నాఁడు. కవిత్వప్రాశస్త్యము, కృతుల యాదర్శములు తా ననుసరించినవిధమున నిట్లు వాక్రుచ్చియున్నాఁడు:

"సకలవిద్యలయందుఁ జర్చింపఁ గవిత యు
త్కృష్టమై మంత్రాది నిత్యకీర్తికొఱకు
సర్వార్థసిద్ధికొఱకు వ్యవహారలక్షణం
బెఱుఁగుటకొఱకు ననేకవిధము
లగు నమంగళముల హరియించుకొఱకు న
చితనిత్యసౌఖ్యసంసిద్ధికొఱకు
ఒనరఁ గాంతాసమ్మితోపదేశంబునఁ
బ్రీతిమై హితమాచరించుకొఱకు
సరవిగాఁ బెద్ద లాచరించెద రంచు
నేర్పుకొలఁదిఁ గృతి యొనర్పఁ బూని."

ఇట్లు కృతియొక్క పరమార్థమును వక్కాణించి తాను భోజరాజీయమును రచించుటకింకను గారణము లిట్లుగాఁ గవి పలుకుచున్నాఁడు:

"నూతనం బయ్యుఁ బురాతనకృతులట్ల
సంతతసేవ్యమై జరుగు ననియు
నాదిరాజసమానుఁ డగు భోజభూపతి
చరిత మీ కవితాప్రసంగ మనియు
నింతఁ జెప్పెడి కథ లిన్నియు నోలిఁ బ్ర
శస్తధర్మోపదేశంబు లనియు
నఖిలజగన్నాథుఁ డగు నహోబలనాథుఁ
డీప్రబంధకృతికి నధిపుఁ డనియుఁ
బృథివి పెల్లజనులు ప్రీతిభక్తియుక్తిఁ జా
టింతు రనియు నూఱడిల్లి......"

అధికాసక్తితో నీకృతి రచించినట్లు చెప్పినాఁడు. ఇందు ముఖ్యముగా గమనింపఁదగిన కథాన కౌదర్యములు. ౧. నూతనత్వము. ౨. పురాతనకృతిసామ్యత. ౩. ప్రశస్తకవితాప్రసంగము. ౪. ధర్మోపదేశకత్వము. ౫. సజ్జనరంజకత్వము. ఈ యైదుసుగుణములు సర్వదీయముగాఁ బట్టినవి కనుకనే యనంతామాత్యుని భోజరాజీయము సారస్వతమున శాశ్వతత్వము నందఁ గన్నది. ఒక్కమాటలో నాతఁడు మఱలఁ దన కథాప్రసంగము నిట్లు క్రోడీకరించినాఁడు:

"సూత్రకథ భోజరాజ చ
రిత్రమయా నడుమ ధర్మరీతులు నీతుల్
చిత్రకథలై తలిర్పఁగ
శ్రోత్రసుఖముగా నొనర్పఁ జెప్పెడియుండున్."

ఇందు ధర్మరీతులు నీతులు చిత్రకథలై శ్రోత్రపేయముగా నుండుటే కథాకథనప్రధానాశయ మని దక్కఁగాఁ బల్కి యనంతామాత్యుఁ డీపలుకుఁ దన కృతియందుఁ బరమసత్యము కావించినాఁడు. అందుచేఁ బూర్వోదాహృతము లగు గుణములను స్థాలీపులాకన్యాయమున నాతనికృతిలోఁ గాంచిన నవికథానకమున కెంత శోభావంతములో తెలియఁగలదు.

కథాసంవిధానము : నవీనత

భోజరాజీయము 'నూతనం బయ్యుఁ బురాతన కృతులట్ల సంతతసేవ్య' మనియు,

"దత్తాత్రేయప్రోక్తము
దాత్తసుకృతిభోగవిశ్రుతసునీతిపథా
యత్తం బై యితిహాసము
క్రొత్తగ దే భూమి..."

అనియు, నీకృతి సంతతశ్రావ్యము, "వివిధకథానూత్నగణ్నభూషణాభిరామము" అని కవి తెల్పియుండుటచే నిందలికథాభాగములు నూతనకల్పితములే కాని పురాతనములు కావన్నట్లు సుస్పష్టము. సంస్కృతమందలి భోజచరిత్రమునకును, దీనికిని పోలికలు లేకపోవుట యిందులకు మఱియుఁ బ్రబలతార్కాణము.

పురాతనకృతిసామ్యత

కాని, కొన్ని కథాభాగములు పూర్వపురాణకథానుకరణములై గ్రంథప్రాశస్త్యమునకుఁ గొంత కారణభూతమైనవి. భారతమునందలి "సర్వప్రొద్దు గుడుచుచు నెడనెడ గుడికెక యొప్పునాతఁడు నిత్యోపవాసి" "ఋతుకాలముల నాత్మసతి గూడి క్రీడించి పరగువాఁడు సదాబ్రహ్మచారి" యనువాక్యములు నైకాని కవి యతోతిసుందరముగ నరుంధతీవసిష్ఠు లగస్త్యుని నతిథిగాఁ బూజించిన కథాసందర్భము మహోన్నతముగ వివరించినాఁడు. పావకలోచనుఁడు హంసయంత్రము చేసి యనుమతిని బరిణయ మైన కథాభాగము మత్స్యయంత్రము చేసి ద్రౌపదిని బడసిన యర్జునుని చరిత్రమును స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నది. ఉత్తమగుణవిరాజితుఁ డగు పావకలోచనుని కాళ్లు నఱుకఁబడుటయు, నాతనికిఁ బార్వతీపరమేశ్వరులు ప్రత్యక్ష మగుటయు సారంగధరచరిత్రముఁ బోలియున్నది. వంజరుఁడు తప మొనరించి గంగను భూమికిఁ దెచ్చుకథ గౌతమమహర్షి గంగను భూమికిఁ దెచ్చినకథకు రమ్యోదాత్తానుకరణ మనుట తోఁచును. ఇట్లే, కొన్ని కథాభాగములకు మాత్రము పురాతనకథాభాగములు సూత్రప్రాయములై యనంతామాత్యుని పరిణతహస్తమున నొదిగియుండెఁ దగను, నాతని

మృదుమధురభాషణమున సుశ్రావ్యతను గడించి పాన కేలిన రత్నములైనవి.

ప్రశస్తకవితాప్రసంగము

కొంచె మించుమించుగా నీసుగుణము తరువాతి దగు ధర్మోపదేశకత యను సుగుణమున నంతర్భూతమై యున్న దని చెప్పవచ్చును. పరమప్రామాణ్యము లగు శ్రుతి స్మృతిపురాణేతిహాసాదులందుఁ బ్రతిపాదితము లగు సత్యము, ధర్మము, అహింస మున్నగు సుగుణములే యీ కవితాప్రసంగమునకుఁ బరమార్థములు. ఉత్తమమైన ధర్మముల నుత్తమమైననీతుల నుత్తమమైనమార్గముల బోధించుటచేతనే యీ కావ్యమున కింత వైశిష్ట్యము సంభవించిన దని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ధర్మోపదేశకత్వము

మహోపజ్ఞాకల్పితము లగు నిందలి కథాభాగములు ప్రశస్తధర్మోపదేశకము లగుట విశేషముల కెల్ల విశేషము. ఇందలి కథాభాగము సరసమును బ్రశస్తధర్మోపదేశకమును, సునీతిపథాయత్తమునై పాఠకమానసముల నానందమగ్నములఁ జేయుచు ననంతామాత్యుని కావ్యపరమార్థదృక్పథమును వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. గోగర్భయోగిముఖ్యుఁ డగు మహాత్మచరిత్రమునను, మాంత్రికప్రభావమును సూచించిన దుష్టసర్గ, సత్పతి - శీలచరిత్రమును, యోగికి వేఁడి పాయస మిడిన బ్రాహ్మణుఁడు, యోగికి మంటిముద్ద యిచ్చుటగా నిడినయామెకథ, చండాలదంపతులచరిత్రము, సుశీలకథ మున్నగునవి "అవశ్య మనుభోక్తవ్యమ్ కృతం కర్మ శుభాశుభమ్" మ్మను నార్యోక్తికిఁ దార్కాణములై యలరుచున్నవి. పుష్పగంధిచరిత్రము, మదనరేఖమహత్త్వము, అనుమతిచరిత్రము, అన్నదానపరుఁ డగు విప్రుని భార్యకథ మున్నగునవి పరమపాతివ్రత్యమాహాత్మ్యమును వేనోళ్లఁ జాటు శంఖారావములు. మఱియు, నతిథిపూజాప్రభావము, సత్యవాక్యపరిపాలనామహత్త్వము, అన్నదానము వలని యనంతఫలము నద్భుతముగా నుద్ఘోషింపఁబడినవి. ఇట్లు దానధర్మసత్యదయాశౌచముల ప్రభావ మనంత మని వివరింపఁబడినట్లే లుబ్ధత్వము, అధర్మము, అసత్యము, క్రౌర్యము, అశౌచము మున్నగుదుర్గుణము లెన్ని యిక్కట్టులు గొనివచ్చుననియుఁ దెలుపుటకుఁ సుబుద్ధిచరిత్రము, అన్నదానపరుఁ డగు విప్రుని పదిసెలచరిత్రము మున్నగునవి సాక్షీభూతము లగుచున్నవి. అన్నిటికన్న మిన్నగా మహారాక్షసునిహృదయము, మహాకామాంధునిమనస్సు, మహాక్రూరసింహహృదయము మార్పుచేసి యున్నతిపరివర్తనమును గొనితెచ్చిన సత్యవాక్యవిజయ మీగ్రంథమున నద్వితీయముగా, నత్యద్భుతముగాఁ గొనియాడఁబడియున్నది. ఈ మహోత్కృష్టసుగుణమునంత దను జాటుగొన్న గోవ్యాఘ్రసంవాదకథ, పుష్పగంధిచరిత్రము, పావకలోముని కథ యాంధ్రసారస్వతమున కాచంద్రతారకముగ నిత్యనవచైతన్యము నొసఁగఁ జాలియున్నవి.

ఇట్టి మహనీయకథామధుర మగుటచేతనే భోజరాజీయకథాభాగమును శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, పింగళి సూరనార్యునివంటివారే కొన్నిపట్ల ననుకరించియున్నారు. ఆముక్తమాల్యదయందలి మాలదాసరికథ మదనరేఖకథకును, కళాపూర్ణోదయమునందలి సత్త్వదాస్మి కథ చెప్పు బాలికథ యిందుఁ గల యన్నదానపరుఁ డగువిప్రునకు నన్నదానమాహాత్మ్యము నప్పుడే పుట్టిన బాలుఁడే చెప్పినకథ కనుకరణము.

సజ్జనరంజకత్వము

అనంతామాత్యుఁడు:

"...సరసీరుహాసంభవుఁ డిచ్చుఁగాత మ
త్కృతికిఁ జిరాయువున్ విమలకీర్తియు
సజ్జనరంజకత్వమున్."

అని కోరుకొనియున్నాఁడు. వాణీపతియు నీగుణముల నీకవి కనుగ్రహించియుండుట కావ్యమున స్పష్టముగా గోచరించుచున్నవి. అనంతామాత్యుని కవిత్వము కడుమృదుమధుర మనియు, నుత్తమకవిత్వము నకుఁ గలప్రతిభావ్యుత్పత్తులు, నుత్తమశైలికిఁ గల మాధుర్యము, సర్వబోధకత మున్నగుసుగుణముల నది యద్భుతముగాఁ దలదాఁచుకొనె ననుట యతిశయోక్తి కాఁజాలదు. ఈతనిశైలియందు గమనింపఁదగిన ముఖ్యాంశము లివి:

గానమాధుర్యము, అర్థసౌలభ్యము, సహజగాంభీర్యము, మార్దవము, ఔపదేశిక సంపన్నత మున్నవని. ఆయా [illegible]గా నొకేదినమున మృదుమధురముగ నున్న భోజరాజీయమందలి శైలి తరువాతి యాంధ్రకవులలోఁ బలువుర కలదనే దని ఘంటాపథముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈ విషయము కూడఁ బ్రత్యేకముగనే విస్తరింపఁదగి యున్నది.

మఱియు నితరకావ్యములవలెఁ గాక భోజరాజీయమందలి ప్రతికథాభాగమును నీతులనిధి, ధర్మముల పుట్ట, మంచికి యిల్లు. ఇవియే సజ్జనరంజకత్వమునకుఁ బ్రధానకారణములైనవి.

ఈవిధముగ సర్వోపలక్షితములగు కథాసక కావ్యములలో భోజరాజీయ మగ్రగణ్యమని చెప్పవచ్చును. చిన్నకథల ప్రయోజనము, చిన్నకథల శిల్పము, వానియాదర్శములు, కథనైపుణ్యములో మెలఁకువలు ననంతామాత్యుఁ డెఱిఁగి స్వతంత్ర సర్వకథావళీ కావ్యము నాంధ్రసారస్వతమునకు మొట్టమొదట నొసఁగినవాఁడగుట వారితోపాటు మనము వారిని కృతికి శుభ మాకాంక్షింతము :

"అఖిలజగన్నేత్రమై భూమిపై నహో
బిలము దా నెందాఁక వెలయుచుండు
నాతీర్థము దుఁ బ్రఖ్యాతమై ధరణాశ
నీనది యెందాఁక నెగడుచుండు
నామహోన్నతకాంతి సత్కాంతిపూజ్యమై
గరుడాద్రి యెందాఁకఁ గదలకుండు
సత్యాద్రిశిఖరభుజంగము నెందాఁక
శ్రీనృసింహస్వామి స్థిరత నుండు
సస్మదీయకృతియు నందాఁక సంతత
ప్రాజ్యమై సమస్తభూములందు
విస్తరిల్లఁగాత వివిధకథాగాథ
రత్నభూషణాభిరామ మగుట."

గులాబితోట *

= శ్రీ కవికోకిల దువ్వూరి రామిరెడ్డి =

[కలిమిలేములను గురించి సాదీకిని, అతని ప్రతిపక్షునకును జరిగిన వాదప్రతివాదములు.]

బయటికి దరివేసివలె అగపడినను దరివేసుల సద్గుణములు లేని యొకడు గోష్ఠియందు కూర్చుండియుండ నేను చూచితిని. అతడు భాగ్యవంతులను నిందించుచు వారి యాక్రమములను తూర్పారబట్టుచు, తన పెద్దతనమును ప్రకటించుచుండెను. అతని మాటలు "నిరుపేదలకు శక్తిలేదు, భాగ్యవంతులకు ఇచ్ఛలేదు" అనునంతవరకు వచ్చినవి.

దయ గల్గువానికి ధనము శూన్యంబు
ధనమున్నవారికి దయ బండిసున్న.

నేను గొప్పవారి ద్రవ్యముతో పోషింపబడినవాడనుగాన అతని మాటలు కర్ణకఠోరములయి నన్ను బాధింప నిట్లంటిని: "ఓయి మిత్రుడా, భాగ్యవంతుడు పేదల రాబడి మూలము. యోగులకు, సన్న్యాసులకు ధాన్యపు పాతర. అభ్యాగతులకు ఆలంబనము. బాటసారులకు ఆశ్రయము. ధనికులు ఇతరులకు సంతోషము చేకూర్చుటకు తాము భారము వహింతురు. సేవకులును, దీనులును అన్నము ముట్టనిదే వారు భుజింపరు. వారి భుక్తశేషములగు భక్ష్యభోజ్యములు అనాథలకు, ముదుసలులకు, ఆశ్రితులకు ఇరుగుపొరుగు వారికి పంచిపెట్టబడును.

విత్తవంతులు ధర్మకార్యములకు శాశ్వతదాయము వచ్చు దానములు చేయుదురు. మ్రొక్కుబడుల జెల్లింతురు. అతిథులను సత్కరింతురు. భిక్షము పెట్టుదురు. పస్తున్నవాని యాకటిమంట దీర్తురు. బానిసలను బంధవిముక్తుల గావింతురు. జంతుబలులతో దేవుని తృప్తిపరతురు. అట్టివారి ప్రాభవము నీకెట్లు లభ్యమగును? దినమునకు రెండుమారులు నమాజుచేయుట తప్ప నీ వేమియు నొనర్పలేవు. దానికిని మూరుగండములు.

ధనవంతులకు మంచిసేయు శక్తి గలదు. వారి ప్రార్థనములను భగవంతు డంగీకరించును. ఏలయన, వారి ధనము దానములకు వినియోగపడును. వారి కీర్తి నిష్కళంకము; హృదయము శాంతము. కమ్మని భోజనముపై భక్తిబల మాధారపడియుండును. పుణ్యశీలత పరిశుభ్రమైన యుడుపులవలన కలుగును. పస్తుపడి కడుపు వెన్నెముక కంటుకొనియున్నవానికి స్థిరమైన భక్తి యెట్లు కుదురును? రిక్తహస్తునకు ఎట్టి మానవత్వ ముండును? బద్ధపాదు డెట్లు విహరింపగలడు? ఆకలిగొన్నవాడు ఏమి మంచి చేయగలడు?

రేపటికి తిండిలేని దరిద్రు డెపుడు
కలతచెందని నిద్దుర గనడు రాత్రి;
చీకుకారున సుఖియింప చీమ లెరను
గొరత లేకుండ వేసవి గూడబెట్టు.

విశ్రాంతికిని, దినపస్తులకును పొత్తు కుదురదు. చిత్తశాంతికిని, రిక్తహస్తతకును సంబంధము పొసగదు. శాంతహృదయుడు సాయంకాలము నమాజుకు గూర్చుండ, ఆకలిగొన్నవాడు మాపటిపూట అన్నమునకై నిరీక్షించుచు గూరుచుండును. ఎప్పటికైన వీరిద్దరకు ఏమిపోలిక యుండును?

---

* పారసీక మహాకవి షేక్‌సాదీ రచించిన 'గులిస్తా' అను గ్రంథములోని సప్తమాధ్యాయమందలి ౨౦-వ కథ కనువాదము.

దేవతత్త్వగాఢానుభవ మున్నవాడు;
బత్తెము లేకున్న జిత్తె మల్లాడు.

భాగ్యవంతుల పూజాపురస్కారములు దేవునికి అంగీకారపాత్రము లగును. ఏలయన, వారి హృదయము వేదనాచలితముగాక శాంతముగను, ఏకాగ్రముగను ఉండును. జీవయాత్ర సుఖముగ గడపుటకు తగిన సౌకర్యములు సిద్ధమైయున్నవిగాన, ప్రతిదినము వారు పూజలందు నిమగ్నులు కాగలరు. ఒక యరబ్బీ యిట్లు చెప్పెను: "నిర్భరదారిద్ర్యమునుండియు, నే నిష్టపడని వాని సహవాసమునుండియు భగవంతుడు నన్ను రక్షించును గాక!"

"ఇహపరములయందును దారిద్ర్యము నింద్యము" అను శ్రీసూక్తి 'ఖబరు'నందు కలదు.

ఈ మాటలు విని నా ప్రతివాది యిట్లనియెను: "ఈసూక్తిచే నీవు వింటివిగాని 'దారిద్ర్యమే నాకు యశస్కరము' అను మహమ్మద్ ప్రవక్తవచనమును నీవు మరచితివి."

వాది:— ఊరకుండుము. సుఖదుఃఖముల నేకరీతిగ ప్రవర్తించుచు విధిశాసనపరంపరకు సరియైన దైవతత్త్వగుల దారిద్ర్యమునుగురించి మహమ్మద్ ప్రవక్త అట్లు సెలవిచ్చెనుగాని, ధర్మకంబళము సంపాదించుకొనుటకు పవిత్రమైన కుట్లబొంతను దొడుగుకొని నీచజీవనము చేయు వేషధారులకు ఆ సూక్తి యన్వయింపదు.

పెద్దపెద్దగ నినదించు భేరి, నీదు
పటిమ యెంతదాక, శూన్యగర్భంబ నీవు!
దారిబత్తెంబు లేక నీ వాతిరమె
యుద్ధయాత్రల గష్టాల గోర్చి ప్రోగ!
మనుజుండ వై లేని మాను యోచనము
జేయిపూసలమాల ద్రేళ్ళ ద్రిప్పకుము.

గాఢమైన మతవిశ్వాసము లేని దరివేసి లేమిడి అతని పతితుని చేయునంతవరకు వదలదు. నిరుపేదయైనవాడు మతభ్రష్టు డగును. ద్రవ్యముండినచో తప్ప దిగంబరులకు కప్పడముల నిచ్చుటకును, బద్ధులైనవారిని చెరవిడిపించుటకును సాధ్యముకాదు. మనబోటి నిరుపేదలకు అట్టి ధనికుల యౌన్నత్య మెట్లు కలుగును! ఇచ్చునప్పుడు మీదైన యుపకారహస్తమునకును తీసుకొనునప్పుడు క్రిందైన దీనహస్తమునకును ఏమి సంబంధము గలదు! "ఈ తెగవారికి, అనగా యథార్థమైన ముసల్మానులకు దినబత్తె మేర్పాటుకాబడియున్నది" అని పవిత్రమైన ఖురానునందు సర్వోన్నతుడైన భగవంతుడు స్వర్గవాసుల భోగములనుగురించి సెలవిచ్చియున్నాడు.

దగ గొన్నవానికి నగపట్టు, గలను,
జగమెల్ల సెలయూట బొగడు చందమున.

నే నిట్లు వచించినంతనే ఆ దరివేసికి ఓర్పు పసలి నోటికి అడ్డము ఆపలేక, సిగ్గువిడిచి యిట్లు వదరెను:

ప్రతివాది:— నీవు మితిమీర అత్యుక్తులతో ధనవంతులను పొగడుటయు, మనసు నొచ్చునటుల మాటాడుటయు చూడ, ప్రతినిరుపేదకును దారిద్ర్యవిషమును హరించుటకు సంజీవనౌషధముకంటివాడవనియో, లేక ధర్మశాలతలుపులు తెరచు తాళముచెవివంటివాడవనియో యూహించినట్లున్నది.

ధనవంతులు మదమత్తులు; గర్విష్ఠులు; అహంభావులు; అసహ్యవర్తనులు; ఐహిక ధనభోగాసక్తులు; సంపద్గౌరవతృష్ణాతప్తులు; బతిమాలి బంగపడినచేతప్ప ఇతరులతో మాటలాడరు. అలక్ష్యతిరస్కారదృష్టులతో తప్ప ప్రసన్నవదనులై చూడరు. పండితులను బిచ్చగాండ్రని తలంతురు. భక్తులను తలకు మొలకు లేని దరిద్రులని నిందింతురు. గట్టి రొక్కమున్న దన్న గౌరవముచేతను, ఉన్నతపదవుల మన్న తలంపుచేతను, అందరకన్న మాది పై చేయి యని యుద్ధతులై ప్రవర్తింతురు. ఎవరి తట్టయిన తలయెత్తి చూడవలయునని తలంపరు. "వినయమునందు ఇతరులకంటె తక్కువగను, సంపదలయందు హెచ్చుగను ఉన్నవాడు బయటికి ధనవంతుడుగ నగపడినను యథార్థముగ ఆతడు దరిద్రుడే"నని తత్త్వవేత్తలు చెప్పినమాటలు వా రెరుగరు.

వాది:— భాగ్యవంతులను నిందింపకుము. వారు కరుణామయహృదయులు.

ప్రతివాది:—నీవు అబద్ధము చెప్పుచున్నావు. వారు రూపాయలకు దాసులు. ధనికులు శ్రావణ నీల మేఘములే యగుదురుగాక, వర్షింపకుండిన నేమి లాభము? కాంతిప్రవాహము లయ్యును ఎవరిమీదను ప్రకాశింపకుండిన ప్రయోజనమేమి? సామర్థ్య మను గుర్రముపై నెక్కియు పరుగెత్తింపకున్న నేమి ఫలము? వారు దేవునికొరకైనను అడుగెత్తి యట్లు పెట్టరు. స్వప్రయోజనము వాంఛింపక చిల్లిగవ్వయైన నొకరి కియ్యరు. ఎంతయో శ్రమపడి ద్రవ్య మార్జింతురు. దానిని పదిలముచేయుదురు. పుట్టుకుదకు బాధపడుచు, విధిలేక, అంతయు వదలిపెట్టి పోయెదరు. "లోభి కళేబరము భూమిలోనికి పోయినప్పుడు, వాని ద్రవ్యము భూమిలోనుండి పైకి వెడలును." అని పెద్దలు చెప్పియుండిరి.

ఒక్కడు నిరతము శ్రమలకు
జిక్కి ప్రయత్నించి నిలువచేసిన నిధి వే
రొక్కడు శ్రమ ప్రయత్నంబుల
నొక్కటియును లేక దాని నూరక గొనియెన్.

వాది:—భాగ్యవంతుల లోభిత్వమును యాచనామూలమున తప్ప ఇంకేవిధమున నీ వెరిగియుండవు. ఆశాపాశబద్ధులు కానివారికి కరుణామయులను. లోభులను ఒకేవిధముగ కనిపింతురు. బంగారు ఏదియెట్టిది యొరపురాయి కనుగొనును. లోభి యెవడైనది బిచ్చగాడు కనుగొనును.

ప్రతివాది:—నేను అనుభవపూర్వకముగ చెప్పుచున్నాను. భాగ్యవంతులు ద్వారముల యొద్ద సేవకులను కాపుదారియుంతురు. ప్రియస్నేహితులనైనను రానీయక అడ్డగించుటకు బలిష్ఠకాయులైన మొరకలను నియోగింతురు. వారు సజ్జనులయు, పండితులయు మెడపట్టుల నొడిసిపట్టుకొని, "ఇచ్చట ఎవ్వరును లేరు" అని చెప్పుదురు. నిజముగా సత్యమే చెప్పబడినది.

తెలివితేటలు, యోచన, తెంపుదనము
స్వామికిని లేవటన్న భావము ధ్వనింప
నింట నెవ్వరు లేరు, పొం డెచటికైన
ననుచు యుక్తంబుగా బణిహారి పల్కు.

వాది:—ఏలయన, యాచకుల పీడింపులకుగా, బిచ్చగాండ్ర యాచనాలేఖలకును తట్టుకొనలేక ప్రాణము విసిగి వారట్లు చేయుచుందురు. ఎడారిలోని యిసుక యంతయు ముత్యములైనను, బిచ్చగాండ్ర కన్నులు నిండునని తలంచుట తెలియనితనము.

నూతులు నిండునె నీరున
రాతిరి బడు మంచునీటి రవలు తొరంగన్ !
ఆతత ధనధాన్యాళిన్
చేతనుక్కల కనులు నిండి చెందునె తృప్తిన్ !

కష్టపరంపరల ననుభవించి జీవితముపై విసుగు పుట్టిన మనుష్యుడు బుద్ధిపూర్వకముగ ఘోరకృత్యములందు తన్ను తానే పడద్రోసికొనును. భగవంతుని శిక్షకొరకు భయపడడు. "ఇది శాస్త్రసమ్మతమైనది, అది శాస్త్రనిషిద్ధమైనది" అను జ్ఞానము వానికుండదు.

కుక్క నొక మంటిపెళ్లతో గొట్టినంత
నెముక యని సంతసంబున నెగిరిదూకు;
వ్రేలవేపేటి సిరుపుకు మోదు గాంచి
అన్నభాజన మని యెంచు నధము డాస.

అయినను, ధనవంతుడు దైవానుగ్రహమునకు పాత్రుడగుటవలన శాస్త్రసమ్మతకార్యములనే తలపోయును. అందువలన శాస్త్రనిషిద్ధ కార్యములనుండి రక్షింపబడును. నేను నా పక్షము స్థాపించుకొనుటకు కావలసిన యున్నివాదములను ఏకత్రముగ సూచించితినే గాని క్రమ తీకరించి వివరింపలేదు. అయినను మీ న్యాయనిర్ణయముపై నాధారపడియుండెదను.

మోసగాడు పెడరెక్కలు విరిచికట్టబడుట, అప్పు చెల్లింపనివాడు చెరసాలబడుట, అమాయికత్వము ముసుగుచింపబడుట, దొంగతనము చేసినందులకు చేయి తెగగొట్టబడుట మొదలగు ఈ దుఃస్థితులకు మూలకారణము దారిద్ర్యమేగదా! అట్లు కానిది ఎప్పుడైన నీవు చూచియున్నావా? సింహములవంటి మనుష్యులుకూడ, ఆకలివలన, ఇండ్లకు కన్నములు వేసి పట్టుపడుదురు. చీలమండలకు వెనుకప్రక్క బొందలుపొడిచి వారిని తల్లక్రిందుగా వ్రేలగట్టుదురు.

ముల్లుకూడ నుండునని తెలిసికొమ్ము. సారాయితోడ మత్తుండును. పెన్నిధి యున్నచోట పాముండును. ఆణిముత్యము లుండుచోట మనుష్యులను దిగమ్రింగు మకరములు, చొరచేపలు నుండును. ఐహిక భోగముల రందమునకు మృత్యువుకాటు వెన్నంటియుండును. స్వర్గసౌఖ్యములకు ముందు సైతాను గోడవలె నిలిచి యుండును.

ఇంపుల వెలంత ప్రియుని హింసింపకున్న
జేమిసేయును ప్రత్యర్థియానఁగోసు ?
మల్లెపన్నీరు పూవు, సమ్మదము తేన,
మహియు వెన్నిధి, యన్యోన్య మనుసరించు.

తోటయందు కస్తూరికుంకుమ లున్నచోట ఎండిన చెట్ల మోడు లుండుట నీవు చూచుట లేదా ? ధనికుల యందుకూడ నట్లే కొందరు కృతజ్ఞులు, కొందరు కృతఘ్నులు నుందురు. అట్లే నిరుపేదలందును సద్భా వము గలవారు, దుడుకుపడువారు నుందురు.

మంచుతుంపురులెల్ల మంచిముత్తెంబు
లైన, గవ్వలట్టు లంగళ్ల నిండు.

దరివేసి స్వభావము గల భాగ్యవంతులు, భాగ్య వంతమైన హృదయము గల దరివేసులు భగవంతునికి సమీపవర్తు లగుదురు. దరివేసుల సుఖదుఃఖములతో సహానుభూతి గలవాడే భాగ్యవంతులలో నుత్తముడు. దేవునియందు విశ్వాసము గలవానికి ఆయన విశ్వదాత యగును."

అంతట నన్ను మందలించుట చాలించి, దరి వేసితట్టు తిరిగి న్యాయాధిపతి యిట్లనియెను : "ఓయీ, ధనవంతులు నిషిద్ధకార్యము లొనరించుచుందురనియు, భోగమత్తులనియు నిందించితివి. నీవు వివరించినట్టి గుణములుగల సంకల్పశూన్యులు, కృతఘ్నులు వారిలో నున్నారు. వారు సంపాదించి కూడబెట్టుదురు ; తా మనుభవింపరు ; ఇతరులకు పెట్టరు. అనావృష్టివలన కరవు వచ్చినను, అతివృష్టివలన వెల్లువ పెట్టినను తాము క్షేమముగ నుందురన్న నమ్మకముచేత దరివేసుల కష్టములను విచారింపరు. దేవునకైన భయపడరు.

తిండిలేక యొక్క దీనుండు మరణింప
"అంత నాకు గలదు, చింతయేల ?
నాకు కేమి భయము పల్లెవెల్లువపెట్ట"
యనుచు నధమధనికు డెవరయు దృష్టి.

ఒంటె యంబారితోట్లలో సుఖముగ కూర్చుండి పయనించువారికి ఎడారియిసుకలో పడిచచ్చు బాట సారిపయి ఏమి కనికరము !

తన చింపి గొంగడిని చ
య్యన బయటికి దెచ్చుకొన్న యధమాత్ముడు లో
ననుకొనును "లోక మెల్లను
మునిఁగినను మాడినను నాకు మాత్రము సుఖమా."

నీవిప్పుడు వివినట్టి ప్రవర్తనము గలవారు కొందరున్నారు. కాని మరికొందరు బీదాబిక్కలకు ధనధాన్యములు పంచిపెట్టు కరుణామయహృదయులు, కీర్తికాములు, క్షమాపరులు, ఇహపర సుఖాసక్తులు కూడ నున్నారు.

సకల సామ్రాజ్యపట్టాభిషిక్తుడు, న్యాయవర్త నుడు, మతవిశ్వాసపూర్ణుడు, విజయ ధ్వజుడు, రాజాధి రాజు, ఇస్లాంమతదుర్గసంరక్షకుడు, సులేమాన్ రాజ్య మునకు వారసు, సమకాలీనసృపులలో న్యాయవంతుడు ముజఫరుద్దీన్ వలద్దీన్ అతబక్ అబూబకర్ బిన్ సాద్ జంగి (దేవు డాయనకు చిరాయువు నొసగి, ఆయన ధ్వజములకు విజయము చేకూర్చుగాక !), వారి దాసులు కూడ భాగ్యవంతులలో పైని చెప్పబడిన యుత్తమ వర్గమునకు చెందినవారు.

కరుణమెయి మీరు ప్రజలను గాచునటుల
దండ్రి బిడ్డలసైతము దనుపలేడు ;
సృష్టికర్త యిలకు మేలుసేయు కోర్కె
సకలసమ్రాట్టుగా మిమ్ము నిలిపినాడు.

న్యాయాధిపతి యీవిధముగ మాయూహ కతీత ముగునట్లు ఉపన్యసింప విని ఆయనతీర్పును శిరసావహిం చితిమి. ఇదివరకు జరిగిపోయినదానికి పరస్పర క్షమా ర్పణము వేడుకొని, కలహము మాని, సమాధానము చేసుకొని దోషపరిహారముగ ఒకనిపాదములం దొకడు తలమోపి, మోములు ముద్దిడుకొని మా వితర్కమును ఈ పద్యములో ఉపసంహరించుకొంటిమి.

కటిక నిరుపేద, వగరకు కాలగతికి
అట్టి యూహాల మగణించు టార్తికరము ;
ధనికుడా, యిచ్చు శక్తియు దనరు నీకు,
ఇమ్ము కుడువుము గాంచెద విహము పరము.

పద్యానికి రాగం నిండు తెస్తుందా?

— శ్రీ శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి —

అయితే ఎందుకు మరి రాగాన్ని పద్యమ్మీద సవారి చేయించడమూ? అని ప్రశ్న వేస్తే "ఆనందం కోసం" అని జవాబు వస్తుంది. అవును. అదే అసలు కారణం. వినేవాళ్ళ పద్యంపాటని సహిస్తున్నారంటే ఈ ఆనందానికి లోభించే. కవులు తమ రచనల్ని పరాయి వాళ్ళ చేత పాడించుకుంటున్నారంటే, ఈ సౌందర్యం ఎక్కడ లోపించిపోతుందో అనే. ఈ ఆనందము న్యాయమే అయితే తప్పకుండా లోభనీయమే. "న్యాయమో అన్యాయమో — అదక్కర లేదు. నాకు పద్యాలు పాడితేనే బాగుంటాయి" అనే పండితులకి ఒక్క నమస్కారం. వారు వాదానికి అతీతులు. పద్యాల్ని పాడడం అన్యాయమైతే తప్పకుండా మానివేయవలసిందే అనే వారికోసము రాస్తున్నాను ఈ వ్యాసాలు.

పద్యాల్ని పాడడం అన్యాయమంటున్నాను. కారణాలు మనవిచేస్తున్నాను.

'ఒకరు ఇచ్చిన కేట్లాగు నుంచుకొనక,
పారవేయుట ఘోరమా పాతకంబు'

అనే పద్యం ఎవరికీ రసానందం ఇవ్వదు. ఈ పద్యాన్నే చక్కని రాగవరసతో చదివితే దీనికి విజాతీయ సౌందర్యం చేరుతుందని అందరూ ఒప్పుకుంటారు. ఈ రీతిగానే తాను చేరే పద్యానికల్లా కొద్దో, గొప్పో, అదివరకు లేని కొత్త సౌందర్యం తెస్తుంది రాగం. ఈ అదనపు సౌందర్యం రాగానిదే; పద్యానిది కాదు. ఈ కృత్రిమసౌందర్యం అసలు కళ అయిన కవిత్వానికి లోభనీయమూ కాదు, గౌరవప్రదమూ కాదు. 'చక్కని రాగవరసతో చదివినపద్యము వినువారికి హాయి గొల్పును. అట్లు కాదేని అదియొక రొదయగును అన్నారు కాశీభట్ట సుబ్బరామశాస్త్రిగారు. ఎరువుసరుకు పెట్టుకోకపోతే అందం పాడైపోతుందనడము కాదూ ఇది! (ఇంతకీ సుకుమారసంగీతగతప్రాణులు సాహిత్యంలో ప్రవేశించడంవల్ల వారికీ సుఖం లేదు, సాహిత్యానికీ శోభరాదు.) రాగం పద్యానికి ఎరువు సరుకా అంటారేమో? ఆహా. ఎరువుసరుకే. పుట్టుకలో లేకపోయె కావ్యరూపంగా ప్రపంచానికిచ్చినప్పుడూ రాగప్రశంస లేకపోయె. ఇంక రాగం మధ్యగాళ్లు తెచ్చి పెట్టినది కాక మరేమి టవుతుంది?

అసలు కవిత్వమూ, గానమూ వేర్వేరుకళలు. పద్యమూ, రాగమూ ఈ వేర్వేరు కళలకి సంబంధించినవి కాబట్టి అవీ వేర్వేరే గాని చేరికగలవి కావు. "సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాః కుచద్వయం" అంటే రెండూ ఎప్పుడూ కలిసే వుండాలి అనే అర్థము కాదేమో అంటాను. రాగానికి సాహిత్యం లేదు, మిలిటరీ బ్యాండుకి లేదు, శ్రీకృష్ణుని వేణుగానానికీ లేదు. అలాగే గద్యంలో రాగం లేదు. ఏకవీర, మాలపల్లి నవలల్లో గొప్ప కవిత్వము ఉంది, రాగము లేదు. కాబట్టి 'కవిత్వమూ, సంగీతమూ ఎప్పుడూ చేరేవుండాలి' అనడంలో సబబు లేదు. ఇక, రెంటినీ కుచద్వయంతో ఎందుకు పోల్చారు! అంటే, రెండూ శబ్ద సంబంధులు కావడముచేతనేమో అంటాను. సంగీతమూ, సాహిత్యమూ వాక్కుకు సంబంధించినవి. కాబట్టి వాగ్దేవి కుచద్వయమన్నారు.

అలాగ అన్నవారే తమ అర్థాన్ని రెండో పాదంలో వివరించారు, చూడండి. "ఏక మాపాతతో రమ్యం, అన్య దాలోచనామృతం." కుచద్వయం పోలిక రెండోపాదానికి చెల్లదు. సంగీత మాపాతతో రమ్యము. సాహిత్యానికి ఆలోచన కావాలి. ఇవి

రెండూ, రెండు సంబంధములేని కళలు. (కవిత్వము, లేదా) పద్యము మాటలతో ఏర్పడుతుంది. రాగం స్వరాలతో ఏర్పడుతుంది. మాటలకి 'ఇదీ' అని అర్థా లుంటాయి. మాటలతో రచించిన పద్యానికి 'ఇదీ' అని ఒక దండాన్వయ ముంటుంది. ఆయామాటలకి ఆయా అర్థాలు ఎరిగినవారికందరికీ ఈ దండాన్వయం ఒక్కటే. దీని ద్వారా పొందే ఆనందముమాత్రం వ్యక్తుల సంస్కారాన్ని బట్టివుంటుంది. కవిత్వము మతి గల మానవులకుమాత్రమే అందుతుంది. రాగానికి అర్థ మంటూ ఏదీ లేదు. రాగముయొక్క సంబోధనము భాష తెలిసిన మానవత్వానికి కాదు, సర్వజీవుల్లోనూ వున్న చైతన్యానికి. కవిత్వం భావాల్ని చెప్పి చెప్పి గింజుకుంటున్న సమయంలో రాగం అందుకుంటుంది. 'అమ్మా, ఆకలేస్తోంది' అంటాము; 'కడుపు మాడు తోందే' అంటాము; 'అబ్బ. అన్నం పెట్టవే' అంటాం. ఇంకా ఏమేమిటో అంటాం. ఈ భావాలన్నిటినీ 'మ్యావు' అన్న ఒక్క పిల్లి అరుపులో మాత్రం పట్టి ఇచ్చేస్తుంది నాదం. సంగీతమూ, సాహిత్యమూ చేరి నడిచే కళలు కావు. కవిత్వానికి అందని ఎత్తులకి సంగీతం ఎగురుతుంది. దాని క్షేత్రము వేరు, దీని క్షేత్రము వేరూను.

పద్యానికి అందంతెచ్చే పరిస్థితులూ, రాగానికి అందంతెచ్చే పరిస్థితులూ వేరు. పద్యానికి భావం పూర్తి అయ్యేటట్టు చేసే విరుపులూ, మాటల ప్రాధాన్య తని తెలిపే ఉదాత్తానుదాత్తాలూ అందం తెస్తాయి. పద్యం చదువుతున్నప్పుడు మాటలు వేటికవి తెలిసి పోవాలి. లేకపోతే భావాలు సరిగ్గా అవగాహనకావు. రాగానికి గమకాలూ, సంచారవైలక్షణ్యతా అందం తెస్తాయి. గమకం అంటే స్వరముయొక్క కంపము. (అంటే స్థైర్యానికి విరోధి) తోడిరాగములోని 'రిషభము' చలనశీలి. నిలిచి వినిపించదు. గమకాలన్నీ చలన శీలత్వం కలిగినవే. ఆరోహణమూ, అవరోహణమూ అనే గమకా లీసత్యాన్ని చక్కగా చూపిస్తాయి. మన సంగీతానికి నిలిచి వినిపించే స్వరాలకంటె, గమించే వాటి అంతరాలే అందం. రాగము స్వరాల ప్రవాహం. ఆ ప్రవాహంయొక్క గమనంలో పైకాలపు స్వరముల గుత్తులూ, మొదాటికాలపు స్వరాల జారులూ (ఆరోహణమూ, అవరోహణమూను), సంచార వైలక్షణ్యతా అందాలు.

పద్యానికి గురులఘుబద్ధమైన గతి వుంది. వచనంలో లేని ఈ గతివల్ల పద్యానికి కీలు, నడకా అలవడ్డాయి. వచనము పాకుతుంది. పద్యం అడుగుతీసి అడుగు వేస్తూ నడుస్తుంది.

"ఆంధ్రక్షమామండ లాఖండలుండైన
వేమభూపతి కృపావీక్షణంబు"

అని చదివినప్పుడు యతిఅక్షరాలమీద నొక్కులు సీసపద్యగతినీ,

"మెలత నడవినుంచి మృగము వెంటనె పోరె
రామచంద్రు బోలు రసికుడేడి"

అని చదివినప్పుడు ఇంద్రగణాల వేర్పాటు ఆట వెలదిగతినీ స్ఫురింపజేస్తాయి. పద్యాల కన్నిటికీ వాటి వాటికి విలక్షణమైన నడక లున్నాయి. ఈ నడకలకి అన్నిటికీ ప్రత్యేకమైన అంద ముంది. ఒకదాని అందం మరొకదానిది కాదు...రాగానికి గతి అంటూ ఏదీ లేదు. రాగం నడవదు, ప్రవహిస్తుంది. మందప్రవాహమూ, శీఘ్రప్రవాహమూ తప్ప ఒకరకపుగతి అంటూ లేదు రాగానికి. అటు కూడదీసుకుంటూ, ఇటువైపు దగ్గరగా తోసుకుంటూ, గిరగిరా తిరుగుతూ, గవ్వలు గిలకరించినట్లు, మువ్వలు మోగినట్లు, లత పాకినట్లు, చక్రం తిప్పినట్లు సాగిపోతుంది రాగం.

పద్యంనడక భూమిమీదే. ఒక పెద్దఅడుగూ ఒక చిన్న అడుగూ వేసుకుంటూ పటాలంలాగా, తెడ్ల నావలాగా సాగిపోతుంది పద్యం. ప్రాచీనకవులు పద్యం నడకని మదపుటేనుగు నడకతోనూ, గుర్రంనడకతోనూ పోల్చారు. పద్యంనడక సమతలభూమిమీదే, ఒకే స్థాయిలో ఉంటుంది పద్యం. అపులూ, జారులూ, ఊపులూ మాత్రం వుంటాయి...రాగం ఏనుగు ఈదినట్టూ, నావ సముద్రతరంగాలమీద తూగినట్టూ, గాలికి మన ఉత్తరీయం తరంగితమైనట్టూ, నిమ్నోన్నతాలతో ఊగుతుంది. రాగం చేసే సంచారం విహాయస పథంలో; నేలమీద కాదు. రాగానికి జీవం వైవిధ్యం

దగ్గరచేసే సంచారమని అరియకుడివారి నమ్మిక. రాగానికి అల్లికే అందమని శమ్మంపడివారి ఆశయం. వాయించినదానికంటే ధ్వనింపజేసే భాగం అందమని వాయకుడుగారి ఉద్దేశం. ఇవన్నీ రాగసంచారాన్ని ముగ్గురు పండితులు మూడువిధాలుగా తీర్మనము చేసుకున్న రీతులు. అన్నిటిలోనూ రాగం చేసే నిమ్నోన్నతసంచారం వ్యక్తమౌతూనే వుంటుంది. ఒక స్వరం దాటితే రెండో దానికి దిగడమో, ఎక్కడమో వుంటుంది. పద్యంలో ఒక గణం దాటితే అంతకన్న పొడుగుదో పొట్టిదో మరోగణము వస్తుంది. కాని దిగడమూ, ఎక్కడమూ వుండదు.

కాబట్టి పద్యగమనానికీ, రాగ గమనానికీ పోలిక లేదు. పద్యానికి అందం తెచ్చే అంశాలకీ, రాగానికి అందం తెచ్చే అంశాలకీ పోలిక లేదు. దాని సౌందర్యం దీనికీ, దీని సౌందర్యం దానికీ విజాతీయం.

"విజాతీయమైనంత మాత్రమున విరోధముందని ఏమిటి నిశ్చయం?" అని అడుగుతారేమో. విరోధము అసలే లేదనీ, పైపెచ్చు సహకారము కావలసినంత వుందనీ వాదించేవా రున్నారు. వారి వాదానికి సారము ఇది—"ప్రతికళయందును కొంత విశిష్టమైన మేలిమియు కలదు. అట్టి కొదవయు గలదు. ప్రతికళయు తనయందలి కొఱత నెఱుఁగునదగావున నే తన ప్రధానధర్మమును చక్కగా నెరవేర్చుటకు ఇతర కళల సాహాయ్యము నపేక్షించును" అని. కవిత్వము స్థూలభావములచే ప్రదర్శించగలదు గాని సూక్ష్మసూక్ష్మతిభావములను ప్రదర్శించలేదనీ, గాన మీపనిని నెరవేర్పగలదు కాబట్టి సాహిత్యపు స్థూలభావాలకి గానము సూక్ష్మసూక్ష్మతరభావాల్ని చేర్చినట్లయితే బంగారానికి తావి అబ్బినట్లుంటుందనీ వారి అభిప్రాయము.

మాటవరసకి ఇది నిజమే అనుకుందాం. అయినప్పుడు, ఏకవిపద్యమైనా పదిమంది పాడినప్పుడు, ఆ పదిమందిలో ప్రతి ఒక్కరూ, ఆ కవిగారి స్థూలభావాలకి తమ సూక్ష్మసూక్ష్మతిభావాల్ని చేర్చారన్నమాటేకదూ! నన్నయగారి పద్యాలికి మన సూక్ష్మసూక్ష్మతిభావాల్ని చేర్చడము ఆయన కప చారము కామా. ఒకవ్యక్తి ఒక ఉపాఖ్యానాన్ని పాడి వినిపించాడంటే అందులో ఈయనగారి సూక్ష్మసూక్ష్మతిభావాలు దండిగా చేరతాయి. మరోవ్యక్తి పాడివినిపిస్తే ఆయనభావాలు చేరతాయి. కవిగారి భావాలికి ఎవరికితోచిన సూక్ష్మభావాల్ని వారు చేర్చినట్లే అవుతోంది మొత్తానికిది. నటరాజ విగ్రహానికి మనము రంగు పూయడము వంటిదే ఇది. అమ్మబాబ్బో! నా కంత అహంకారము లేదు.

గానము కవిత్వానికి నిందు తెస్తుందా? అసలు తేగలదా? అనే ప్రశ్న వేసుకుని ఇప్పుడు తర్కిస్తాను. నిందు తేవడమంటే పద్యసౌందర్యము వ్యక్తమయ్యే పరిస్థితులకు వ్యతిరేకి కాకుండా, తన సౌందర్యాన్ని పద్యానికి చేర్చడము. రాగం ఈ సత్కార్యాన్ని అసలే చెయ్యలేదంటున్నాను. రాగం రాణించగల పరిస్థితులకీ, పద్యం రాణించగల పరిస్థితులకీ చుక్కెదురు. ఒక పద్యంయొక్క భావం శ్రోతలకి చక్కగా, సులువుగా అందాలంటే ఆ పద్యంలోని అర్థమూ, వ్యంజకశక్తీ, పోహళింపులోని సౌందర్యమూ చక్కగా వ్యక్తమయేటట్టు కావ్యపఠనం జరగాలి. రాగానికి అందం తెచ్చే అంశాలే వేరు. స్వరాల స్ఫుటత్వమూ, గమకసంపదా, ఆరోహణావరోహణాల వక్రతేగ సౌందర్యమూ—ఇవి బాగుంటే రాగం బాగుంటుంది. పద్యంతో రాగాన్ని కలిపి పూన్చినప్పుడు పద్యపఠనానికి అందం తెచ్చే సాధనాలు రాణిస్తూనే వుండి, ఈ సాధనాలకి తోడు రాగానికి అందం తెచ్చే సాధనాలుకూడా రాణిస్తే పద్యగానం కవిత్వానికి కొరదగినదే. కాని అసలు జరిగేదేమిటే! 'పద్యానికి రాగాన్ని చేర్చి నడిపినప్పుడు అటు పద్యపఠనానికి అందం తెచ్చే సాధనాలూ, ఇటు రాగానికి అందం తెచ్చే సాధనాలూ చెడ్డిపోతాయి. ఎలాగు చెడ్డిపోతాయో వివరిస్తాను, చిత్తగించండి.

పద్యంలోని అక్షరాల గురులఘుభేదాన్ని స్ఫుటంగా ఉండనీయక, గమకాలు వాటిని సాగతీస్తాయి. తమంతట తామే రంజించే శక్తి కలిగిన స్వరాలు తాము పట్టుకునే అక్షరాలకన్న మెరుగైక్క మాటల్ని నాదంలో ముంచుతాయి. ఒకేమట్టంలో

సాగిపోయే పదములయొక్క స్వరాలను రాగంలోని ఆరోహణావరోహణాలు కిందికీ మీదికీ వంచేసి పదముల పోహళింపుసౌందర్యాన్ని చెడగొట్టాతాయి. మాటల వ్యంజకశక్తిని పోషించే ఉదాత్తానుదాత్తాలు, స్థాయీభేదమే సైజంగా గల స్వరాల సంచారంలో చెక్కుకుపోతాయి. ఛందోగతివల్ల పద్యానికి రావలసిన విలక్షణసౌందర్యాన్ని రాగగతి మింగేస్తుంది.

అదీ పద్యానికి రాగము చేసే కీడు. ఇక సాహిత్యం రాగానికి చేసే కీడును పరికిద్దాం. అక్షరాల గురులఘుభేదం ఎక్కడ విపరీతంగా లోపించిపోతుందో అని గమకాలు మొగమాటపడి లోపించిపోతాయి. ప్రతిస్వరమూ తన స్ఫుటత్వాన్ని అక్షరముయొక్క క్రీనీడలో చేరివుండే నిరూపించుకోవలసిన అవసరముంటుంది. కనుక, రాగాలాపనలోని గమకసౌందర్యమూ, స్వరముల స్ఫుటత్వమూ పోయి రాగము ఆరోహణావరోహణాల సౌందర్యముమీదనే ఆధారపడుతుంది. కాబట్టి పద్యానికి రాగం చేరిస్తే, రాగము తన సౌందర్యాన్ని కొంత త్యాగముచేసి పద్యసౌందర్యాన్ని కొంత లోపింపజేసి దాన్ని అధిక్షిప్తోంది. రాగంలో పోయేవి గమకాలూ, పద్యానికి పోయేవి ఉదాత్తానుదాత్తాలూను. రాగముయొక్క చైతన్యం గమకాలూ, సాహిత్యంయొక్క చైతన్యం ఉదాత్తానుదాత్తాలూను! పద్యగానమంటే చైతన్యం వినా సంగీతసాహిత్యాలన్నమాట!

'కీర్తనలు కూడా అంతేనా?' అని అడుగుతున్నారు కొందరు. ఆహా. అంతే. కీర్తనలలో సంగీతానిదే రాజ్యము. సాహిత్యము కీర్తనలోని సంగీతానికి బంటు. సంగీతసాహిత్యాలు కలవవు. కలిపితే ఏదో ఒకటి తరుక్కుపోయిందన్న మాటే. తొలిరోజుల్లో ఆట, తరవాత పాట, తరవాత మాటా పుట్టాయని సంస్కృతిపరులందరూ ఒప్పుకునేమాటే. ఆటకి 'భావ' చాలనప్పుడు మాటలతో కలిసిన పాట అవతరించింది. భరతాచార్యుల కాలంలోని క్రీడనీయ కాలకి నాట్యమూ, స్వరతాలపదాశ్రయమైన గాంధర్వమూ, అభినయమూ కూడ కలసివచ్చింది. అంతకు ముందు ఈమూడూ వ్యాప్తిలో ఉండనే ఉన్నాయి. కాని మహేంద్రవిజయధ్వజ నాటకంలోనికి వీటిని మూడింటినీ గ్రహించి నృత్యగీతవాద్యాలకి సభాగౌరవం కలిగించినవాడు భరతాచార్యుడు. స్త్రీపురుషుల అన్యోన్య ప్రేమకి సంబంధించివుండడముచేత స్వరతాలపదాశ్రయమైన గాంధర్వాన్ని బౌద్ధులు బహిష్కరించారు. కాని జనసామాన్యానికి ఈ కళలలో గల అభిమానాన్ని బట్టి వాద్యసంగీతాన్ని మట్టుకు ఊరేగింపుల్లో బాహాటంగా ఉపయోగించుకున్నారు అని జాతకకథన్నిబట్టి తెలుస్తుంది. వీణావాదనమూ, దానికనుగుణంగా నృత్యం చెయ్యడమూ రాజుల అంతఃపురాల్లో ఉండేవి. నృత్యగీత వాద్యాలుమాత్రం మారుడి సాధనసామగ్రిగానే చూపించారు బౌద్ధ సుశిల్పులు. మహాయానబౌద్ధంతో నృత్యగీతవాద్యాలు భూలోకంలోకి దిగేయి.

(అమరావతి శిల్పంలోని 'సర్వతోభద్రము' చూడండి) కాని కీర్తనలకి పూర్తిగా ఆంక్ష తొలిగిపోలేదు. (నాగార్జునకొండలో పంచాశిఖుని గానానికి బౌద్ధులు చెవులలో వేళ్లు పెట్టుకున్నారు.) గానమూ, తక్కిన కళలూ పూర్తిగా అడుగునిపడిపోకుండా రాజులు కాపాడేరు. (కాళిదాసు అజుడిచేత "ప్రియశిష్యా లలితే కలావిధౌ" అని ఏడిపించాడు) సముద్రగుప్తుడి చేతిలో వీణ ఉంది అతని నాణేల్లో. జంత్రగాత్రాలు నాట్యంనించి విడిపోయా యన్నమాట గుప్తుల కాలం నాటికే! జంత్రమే లేని నోటిపాట అజంతాలో కిన్నరదంపతుల్లో కనబడుతోంది. కాని అప్పటికీ సంగీతమనబడే నృత్యగీతవాద్యాల చేరికకి గౌరవం ఉన్నట్టుగా హర్షుని 'రత్నావళి' సాక్ష్యమిస్తుంది. కవులూ, సంగీతశాస్త్రకారులూ నృత్యగీతవాద్యాలకే సంగీతము అని పేరు పెట్టారు. కాని 'అన్యులు' రాగమూ, స్వరమూ, తాళమూ చేరిందికూడా సంగీతమే అన్నారట. నేడు మనం 'సంగీతం' అనే కళ ౧౩ వ శతాబ్దంనాటికి నాట్యంయొక్క బానిసత్వం నించి పూర్తిగా తప్పుకునేటంత పెరిగిందన్నమాట. జయదేవుడూ, మీరాబాయీ మొదలైన వాగ్గేయకారుల ధర్మాన్ని సంగీతసాహిత్యాల చేరికకి సత్త ఏర్పడింది. కాని కృష్ణరాయల కాలంవరకూ జంత్ర

గాత్రాలకే ప్రాధాన్యత. కీర్తనలలో చాలా చరణాలుండేవి. వాటినిండా అక్షరాలే. తాళ్ళపాకవారు పల్లవీ, అనుపల్లవీ, చరణమూ అనే మూడింటినీ వాడి కీర్తనాశిల్పాన్ని పెంచారు. క్షేత్రయ చౌక కాలంలో పదాల్ని రచించి రాగానికి కీర్తనలో ఎక్కువ చోటు కల్పించాడు. త్యాగరాజస్వామి సంగతులపద్ధతి ప్రవేశపెట్టి కీర్తనలోని సాహిత్యాన్ని సుగ్రంమీది నుంచి దింపి రాగాన్ని సుగ్రమ్యానికి ఎక్కించారు. తోడి శీతారామయ్యలవంటివారి ధర్మమా, రాగాలకి సభాగౌరవం కలిగింది. ఈ నాడు వేణువుకీ, వీణకీ, ఫిడేలుకీ, జలతరంగిణికీ తని కచేరీలు కల్పించి, రసికులు సాహిత్యసాహచర్యం లేని సంగీతాన్ని గుర్తించుకుంటున్నారు. గ్రామోఫోనుధర్మమా అని నాయుడుగారి వంటి సంగీతోపాసకుల రాగాలాపనకే స్వతంత్రస్థాయి కలిగింది. కాలక్రమాన్ని మీరూ, నేనూ ఊహించలేనంత చిత్రంగా సంగీతము సాహిత్యాన్ని ఒక్కతాపు తంతుంది. అస్తు.

కాగా, కీర్తన ఇంకా సంగీతానికి ఆధారమాత్రంగా పట్టుకుని వ్రేలాడుతూన్న సాహిత్యానికి ఉదాహరణం. కీర్తనలో సంగీతసాహిత్యాలు గంగాయమునల్లాగ కలిసివున్నాయనీ, అరకలు సాహిత్యాన్ని పాడుచేస్తున్నారనీ జరిగే ప్రచారం మన్ని వెనక్కి యీడుస్తోంది. కీర్తనాసాహిత్యాన్ని ఎవరూ వేరే పాడుచెయ్యనక్కరలేదు. అక్షరస్వరాల కాలంనుంచి (రాగస్వరూపాన్నీ ఆరోహణావరోహణాన్నీ చూపించే) అనుపల్లవికాలానికీ, అక్కడనుంచి సాహిత్యాన్ని చిందరవందరచేసే చౌకకాలపు పదాలకీ, తరవాత సాహిత్యాన్ని ముక్కలుగా కొట్టేసే సంగతుల కాలానికీ జరిగిన వాగ్గేయకారులే మరికొంత కాలానికి సాహిత్యాన్ని ఒక్కతాపు తంతారు. కాబట్టి సంగీత సాహిత్యాల ప్రత్యేకతని మనం ఎంత త్వరగా గుర్తించుకుంటే అంత మేలు. గుర్తించుకోకుంటే ఆకళలు ముందుకి సాగిపోతాయి. మనమే వెనకపడతాము. పద్యంలోని రాగం సాహిత్యాన్ని పట్టి ఊడిగిలబడుతూన్న సంగీతం. దాన్ని ఒక్కతాపుతన్నండి అంటాను.

ఢిల్లీ చిత్రశాలలోని కొన్ని చిత్రాలు

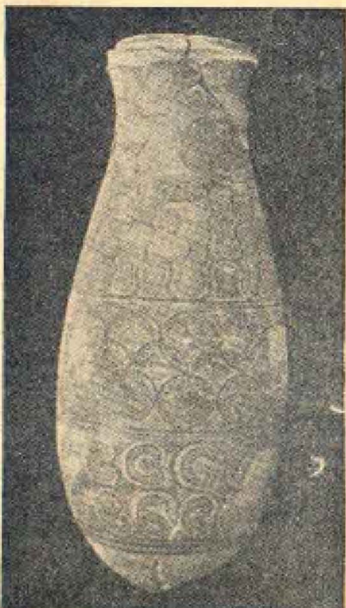

అందమైన ప్రకృతి : అగ్నిపర్వతాలు
— ఒక అజ్ఞాత చిత్రకారుని వారీవర్ణచిత్రము —

— మారుని కుమార్తెలు —

సింహళ వర్ణచిత్రము. చిత్రకారుడు : శ్రీ యస్. పి. సకలసూరియ.

చిత్రరేఖల జాడీ
మొహెంజోదారోలో దొరికిన మట్టిపాత్ర

మొహెంజోదారో కళాక్షేత్రము
ఆర్షశాఖవారి త్రవ్వకాలు

నర్తనబాల
మొహెంజోదారోలో దొరికిన తామ్రప్రతిమ

'ప్రేమదైవము'

—పీటిరంగుల భారతీయ చిత్రము. చిత్రకారుడు : శ్రీ అమూల్యగోపాలసేన్.—

తిరస్కృతి

[కథానిక]

= శ్రీ పినిశెట్టి శ్రీరామమూర్తి =

నారాయణదాసుగారింట్లో ఆ ఒక్కగాని ఒక్క కోడలూ కొడుకైన రమేశుకు ఏమాత్రం నచ్చలేదు. కాని లోకందృష్టిలో కమల అందవికారి కాదు. ముక్కూకన్నూ తీరు బాగానే ఉన్నా, రంగుకు ప్రాముఖ్యమిచ్చే రమేశుదృష్టికి ఆమె చామనచాయ ఏమీ తృప్తిగా కనుపించలేదు.

అందులోనూ ఈసంవత్సరం బి. ఏ. పరీక్షకు కూచున్న రమేశుకు—విమర్శించేకొద్దీ—తల్లిదండ్రులు తన కెంత అపకారం చేశారో అవగాహన కాజొచ్చింది. నీతిశాస్త్రరీత్యా ఆ అపకారానికి ఉపకారం చేయ లేడు గాని, మరోవిధంగా అపకారంచేసి వృద్ధులయిన తల్లిదండ్రులను బాధపెట్టే నిర్ణయానికి మాత్రం రాలేదు.

కలోత్తాలో పరీక్షలు అయిపోగానే ఇంటికి చేరుకున్న రమేశు, చిరునవ్వులతో ఎదురుగా వచ్చిన కమలను చూచినమీదట, ఇంటిదగ్గర అట్టేకాలాన్ని వృథాచేయకూడ దనుకున్నాడు.

తల్లిదండ్రులు వేసిన కుశలప్రశ్నలకు సమాధానం యిచ్చి, భోజనం చేసినమీదట మేడమీదకు పోయి తన గదిలో కూర్చొని, ఏదోపుస్తకం తెరిచాడు రమేశు.

కమల తన పనులు ముగించి, భర్తయొక్క ప్రశాంతవీక్షణప్రసాదంకోసం మేడమీదకు వెళ్లింది. పుస్తకం చదువుకొన్న రమేశుకు కమలరాక ఏమీ ఆనందాన్ని ఇవ్వకపోగా, ఏకాంతవాసానికి భంగం కలిగించింది.

కుర్చీమీదనుంచి లేచి, పుస్తకం రాయరుమీద పెట్టి, తెల్లని తుండును పైన వేసుకొంటోన్న రమేశును—

"ఇంత ఎండలో ఎక్కడికి ప్రయాణం" అని అడిగింది కమల.

రమేశు సమాధానం ఇవ్వలేదు. ఆమెకేసి చూడనే లేదు. బహుశా ఒక అల్పజీవి తన దయాదాన భిక్ష కోసం అర్రులుచాచి ఆశిస్తుం దనే ఆలోచనకూడా అతనికి లేదేమో! చరచరా క్రిందికి దిగివెళ్లిపోయాడు.

తాను క్రితం చేసినదిగాని, ప్రస్తుతం చేస్తోన్నది గాని భర్తపట్ల నేరం ఏమిటో ఆమెకు అర్థం కాలేదు. తన ప్రతివదనశీనూ మనోదృష్టిలో మరోమారు ప్రతిబింబపజేసుకుంది. ఎక్కడాకూడా వేలుపెట్టి చూప గల నేరం తానేమీ చేయనట్లుగా నిర్ధారణచేసుకుంది. కాని తాను ఆశించినదానికి ప్రతిఫలంగా తిరస్కృతి కరం ఆమె అమాయకహృదయంలో నాటుకుంది. రెండు అశ్రుకణాలుకూడా ఆమెకళ్లల్లోంచి క్రింద జారిపడినై.

"కమలా" అని అత్తగారైన మంగతాయి మేడ మెట్లెక్కుతూ పిలిచిన ఆ పిలుపు కమలను ఈలోకంలో పడేటట్లు చేసింది. తొందరగా పయిటచెంగుతో కళ్ళు తుడుచుకుంది. గదిగుమ్మందగ్గరగా వచ్చిన మంగతాయి—

"వా డెక్కడికి పోతున్నాడు?" అని అడిగింది.

"నాతో వారేమీ చెప్పలేదు."

"నువ్వేమీ అడగలేదా?"

"అడిగాను..." కమల మొగం పక్కకు తిప్పుకుంది.

కొడుకుయొక్క నడతను; మొదట్నుంచీ గమని స్తోన్న మంగతాయి తన సంశయ నివృత్తికి మరోప్రశ్న

చేయనక్కర్లేకుండానే గ్రహించుకోగలిగింది. నెమ్మదిగా ఆమె క్రిందకు దిగి వెళ్ళిపోయింది.

పురుషులయొక్క మనోభావాలపట్ల ఉపేక్షకు స్థానం యిచ్చి 'ఏలాగైనా మగవారు' అనే గౌరవసింహాసనాన్నధిష్ఠింపజేసిన కమలలాంటి స్త్రీలకు ఈలాంటి తిరస్కారశరాలు తాకడం సహజమో; లేక అవమానాలు భరించగలిగిన సహనశక్తిని సంపాదించి మంచనే పదార్థానికి వారు అర్హురాండ్రే అవుతారో; తెలుసుకోడం కష్టం.

ఎన్నోరాత్రుల్లు మన్మథునికి ఉపవాసం చెప్పి నిగ్రహించుకున్న రమేసుకు ఆరాత్రి గడవడంకూడా గగనం కాలేదు.

తనకు తన తల్లి చెప్పిన విధ్యుక్తధర్మప్రకారం కమల శయనాగారాన్ని ప్రవేశించగనే భర్తపాదాలు ఒత్తడం, వేకువన లేవగానే ఆ పవిత్రపాదాలకు నమస్కరించడం— ఈ రెండుకార్యాలూ నిర్విఘ్నంగా జరగడంలో రమేశం ఏలాంటి అభ్యంతరమూ పెట్టలేదు.

ఉదయాన్నే కమల తులసికోటదగ్గరగా కలాపి చల్లుతోంది. దూరంగా నిలబడ్డ మంగతాయి అయిదు నిమిషాలపాటు కోడలిమొగంకేసి విమర్శనీయంగా చూసింది.

ఆమెమొగంలో సహనచ్ఛాయల మధ్యగా విషాదరేఖలుకూడా విస్పష్టంగా కనిపిస్తున్నై.

"కమలా!" కరుణాపూరితదృక్కులతో చూస్తూ పిలిచింది మంగతాయి.

పని పూర్తిఅయినవెంటనే చేతులు శుభ్రంచేసుకొని, అత్తగారిదగ్గరగా వెళ్ళి నిలిచింది కమల.

కోడలిశిరాన్ని ఆప్యాయంగా నిమురుతూ— "ఈనేరం మేము చేసిందే తల్లీ! నువ్వు అంతర్యంలోనైనా వాణ్ణి శపించకు" అంది మంగతాయి.

ఆశ్చర్యంగా మంగతాయికేసి చూసింది కమల. ఆమెకళ్లు నీటితో చెమ్మగిల్లాయి.

"వారిని శపించగల శక్తి నాకు లేదండీ. అలాంటి శక్తి నాలో వుంటే, అది సద్వినియోగం చేసుకొని, వార్ని నావారిగా చేసుకునేదాన్ని" కమల యికమించి మాట్లాడలేకపోయింది. అక్కడనుంచి వెళ్ళిపోయింది.

సుగుణశాలిని అయిన తన కోడలి దురవస్థకు మంగతాయి మనస్సులో చాలా వ్యథ చెందింది. తిన్నగా తన భర్త పూజగదిదగ్గరగా వెళ్లి గోడకు చేరి నిలిచి ఏవో ఆలోచనలు సాగిస్తోంది.

నారాయణదాసు పూజ పూర్తిచేసుకొని వెలుపలకు వచ్చేసరికి, ప్రశాంతమైన అర్ధనిమీలితనేత్రాలు రెండూ మంగతాయిమీద పడ్డాయి.

"ఏం యిలా వచ్చావ్?" అని అడిగాడు.

"రమేసువిషయం ఏం బావుండలేదు"

"ఎందువల్ల"

"కమలతో..." అని చెబుతూ ఆగి "మాట్లాట్టంలేదు." అంది మంగతాయి.

ఇకమించి చెప్పనక్కర్లేకుండానే, పరిస్థితినంతా గ్రహించుకోగలిగాడు. నారాయణదాసు ఆరుమాసాల క్రితం ఈలాంటి మాటే ఓనాడు విన్నాడు. కాని "చిన్నతనం" అనే సమర్థనాభావంవల్ల, మరోనాడైనా దారికి వస్తాడనే నమ్మకంవల్ల నారాయణదాసు ఆనాడేమీ మాట్లాడలేదు. ఆ విషయంగురించి తీవ్రంగా ఆలోచించనూ లేదు. కాని యిప్పుడలా తటస్థంగా ఉండాలన్నా ఉండగల కారణం ఏమీ కనిపించలేదు. ఇప్పటికీకూడా కమలపట్ల రమేశు సుముఖుడుగా లేడని విన్న అతని హృదయం కొంతగా కంపించింది. ఆ భావాన్నిమాత్రం భార్యకి వ్యక్తంచేయకుండా— ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తూ—

"ఇక దారిలోకి రాడంటావా?" అన్నాడు.

"అనే యింతకాలం ఊరుకున్నాం" అందామె.

"నిజం" అని వెంటనే సమాధానం యిచ్చాడు. ప్రశాంతమైన అతని మొగంలో అశాంతి ఆక్రమించింది. వెంటనే ఇలా అన్నాడు— "సహించి ఊరుకోగల సావకాశం లేదు" ఈమాట నెమ్మదిగా అందామనే అతని ప్రయత్నం. కాని ఉద్రిక్తంగా ధ్వనించింది.

మంగతాయి భయంగా స్వరాన్ని నెమ్మదిచేసి ముందుకు వంగి "వాణ్ణేంచేద్దామని" అని అడిగింది.

భాగ్యమనోగతాన్ని తెలుసుకున్న వాడిలా మ్లానంగా ఓమారు నవ్వి—"నాకు తెలుసు. వాణ్ణేం బాధపెట్టను" అని, పట్టుబట్ట మార్చుకోడానికి నారాయణదాసు ప్రక్కగదిలోకి వెళ్లాడు.

సావిట్లో కుర్చీమీద కూర్చొని, పోతనభాగవతాన్ని పఠిస్తోన్న నారాయణదాసుకు కొడుకు గడి దాటి వెళుతోన్న అడుగులచప్పుడు వినిపించింది. తల పైకెత్తి "రమేశూ" అని పిలిచాడు.

రమేశు తండ్రిదగ్గరగా వచ్చి నిలిచాడు.

"ఎక్కడికీ, వెళుతోంట!"

"చక్రధరంయింటికి"

"విశ్రమించి పోగల అవకాశంకూడా లేదూ?... ఏమి టాపని" ఆఖరిమాట మొగం చిట్లించి అనడంతో రమేశు వెంటనే సమాధానం యివ్వగల శక్తిని కోల్పోయాడు. కాని ధైర్యంగానే నిలబడ్డాడు.

"వచ్చినదగ్గర్నుంచి చూస్తున్నా. ఒక్కనిమిషం కూడా ఇంటిదగ్గర గడపడం నీ కంత భారంగావుందే మిత్రా"

ఈమాట విన్నతర్వాత "మీరుచేసిన ఘనకార్యంవల్ల" అని మనస్సులో మాత్రం అనుకోగలిగాడు. కాని పెదాలు మెదపలేదు. మౌనంగానే ఉన్నాడు.

"అలా కూర్చో"

తప్పులెక్కచేసిన బడిపిల్లాడు ఆ తప్పును మాష్టారు గుర్తించేకన్నతర్వాత, ఆయన యివ్వబోయే శిక్ష ఏమో అనే అదురుతో ముందుగా ఆ గురువుగారు చెప్పిన పనల్లా మంత్రముగ్ధుడుగా ఎలా చేయగలుగుతాడో, ఇంచుమించు రమేశుపరిస్థితికూడా అలాగే వుంది. కూర్చోవడం మాత్రం తప్పలేదు.

"నువ్వు ఆమెతో మాట్లాట్లేమా"

"ఎవరితో"—ఏమీ తెలియనివాడిలా ముఖభంగిమమార్చి ప్రశ్నించాడు రమేశు.

"ఎవరితోనా—" అని నారాయణదాసు బాధగా నవ్విన మీదట "కమలతో" అని దృఢంగా అన్నాడు.

"కమల చెప్పిందా?"

రమేశుఅన్న ఆమాట విని పుస్తకం హఠాత్తుగా మూసి, తల పైకెత్తి "అభిమానం గల ఏ ఆడదీకూడా నా మొగుడు చూడ్డం లేదని ఆత్మీయులతోకూడా చెప్పుకోలేదురా... చెవిటీ" నారాయణదాసుగొంతు స్ఫుటంతప్పి, ఆదిగ్గరలో వణకడం చూచిన రమేశుకు తండ్రిహృదయవేదన అర్థమైంది. తిరిగి సమాధానం చెప్పడంకూడా భయంగా తోచింది. క్షణంలో తండ్రి కళ్లల్లో నీటితెరలు కనిపించాయి. కమ్మ స్వరంతో నారాయణదాసు "ఆమె చాలా యోగ్యురాలురా! యోగ్యతనేదాన్ని అర్థంచేసుకోలేని పసువుకు కట్టబెట్టాను." అని తలవంచి పుస్తకాన్ని చూస్తూ "ఆ పాపం చుట్టుకొనేది నీకొక్కడుకే: నాకు" అని పుస్తకం తెరిచాడు. కళ్లు ముడిచాడు. రెండు కన్నీటిచుక్కలు పుస్తకంమీద పడ్డం రమేశు గమనించాడు... ఏదో అనడానికి నోరు తెరిచాడు. వెంటనే నారాయణదాసు "చిన్నతనంలో పెళ్లిచేయడం మాది పొరపాటే; కాని నువ్వింత పెద్దవాడివయి ఆమెలో లోపాలు ఏం కనిపెట్టావో చెప్పు" అని కుర్చీమీదనుంచి లేచాడు.

రమేశు తలవంచుకొని దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తున్నాడు.

"వస్తుపరిశీలనవిషయంలో, ఒకరు చేసినదాని కన్నా మేము ఘనంగా చేసేవాళ్లమని గప్పాలుకొట్టడం దౌర్బల్యహృదయులకు చాలామందికి అలవాటు. కాని ఆభాగ్యతే వాళ్ల నెత్తిమీద పడిందంటే, సున్నమే అన్నంగా భ్రమించి, అనుభవించేటప్పుడు నాలుకకు చురక తగిలి అనంతరం సున్నంగా నిర్ధారణ చేసుకోగల తెలివి వాళ్లకుంది" అని గుమ్మంవరకూవెళ్లి వెనక్కి తిరిగి "సరే! నువ్విప్పుడు వెళుతోంది చక్రధరం యింటిక్కదూ? చక్రధరం నీ స్నేహితుడేగా— ఈ విషయంలో నీహితుడి సలహాకూడా పొందు" అని వెంటనే యింట్లోకి వెళ్లిపోయాడు నారాయణదాసు.

మెత్తనిస్థానాన దిగిన మేకు బలవంతాన తీసివేసినంత తేలికపడింది రమేశహృదయం. కాని సుమ్ము ఉన్నచోట పొందే సహజమైన బాధ మేకు ఉన్నప్పటికన్నా హెచ్చిస్తుంది.

చక్రధరం, పురుషోత్తంఅనే ఆయిద్దరే స్వగ్రామంలో రమేశస్నేహితులు. తాను వెళ్లేది పురుషోత్తం యింటికైనా, చెప్పిందిమాత్రం చక్రధరంయింటికని. అందుకు కారణం లేకపోలేదు. పురుషోత్తంలో ఆలోచనాశక్తి మృగ్యమనీ, చక్రధరం మంచి యోచనా ప్రవీణుడనీ నారాయణదాసుకు నమ్మకమనే సంగతి రమేశుకు తెలుసు. చక్రధరంయింటికి తాను వెళ్ళడం అనేది తండ్రిదృష్టిలో తప్పు కాదనే నిజం గ్రహించిన మీదటే అబద్ధాన్నికూడా చెప్పగలిగాడు.

మంధరమనంతో తిన్నగా పురుషోత్తంయింటికి బయల్దేరాడు రమేశం.

అసలు పురుషోత్తం ఎవరో చెప్పాల్సిన అవసరం యిక్కడుంది.

రమేశంతోబాటు పురుషోత్తం ఒక్క క్లాసుతప్పకుండా మెట్రిక్ ఫేల్ అవుతూ వచ్చాడు. మెట్రిక్ ఫేల్ పరీక్షల్లోఎట్టకేలకు పురుషోత్తం పూర్ణానుస్వారాన్ని పొందాడు. చదవగల అవకాశం యింకా ఉన్నా, పురుషోత్తం తల్లి అజ్ఞమాత్రం కాలేదు. ఆమె విధవ. ఇంటిభారాన్ని నిర్వర్తించగల అవసరం పురుషోత్తంమీద పడింది. ఆ రోజుల్లోనే రమేశం కాలేజీలో కాలుపెట్టాడు.

ఇంతకూ ఆశ్చర్యకరమైన విషయం పురుషోత్తం పెళ్లని రమేశం యిప్పటికీకూడా అనుకుంటూనే ఉంటాడు. రమేశం కలకత్తాలో ఉండగానే పురుషోత్తం పెళ్ళయింది. పెళ్లయినతర్వాత రమేశానికి పురుషోత్తం ఈవిధంగా ఉత్తరం రాశాడు: "మిత్రులను ఆహ్వానించగల అవకాశంకాజేసిన నా పెళ్లిలగ్నంగురించి నేను చాలా చింతిస్తున్నాను. శ్రీమతిపేరు లక్ష్మి. చూడ్డానికి నా సుస్వాగతం"

దేనినిగురించి మానవుడు ఎక్కువగా చింతనచేస్తూవుంటాడో, అప్రస్తావనవచ్చేసరికి, శ్రద్ధను త్వరీకృతం చేసి చెవులూ, కళ్లూ వొప్పచెప్పడం సహజం!

ఆ ఉత్తరానికి కళ్లు వప్పచెప్పినాడే పురుషోత్తంపెళ్లి గురించీ, కట్టుకున్నయిల్లాలిని గురించీ ఊహాచిత్రాలను దృష్టిలో నిర్మించుకొన్నాడు రమేశం.

ఇంతతొందరలో పెళ్లి కావడానికి ఏదో కారణం ఉండిఉంటుందనీ, ఆలక్ష్మి బహుశా తం భాగ్యకన్న నల్లగా ఉండవచ్చునీ, లేదా ఎర్రగా బుర్రగా వున్నా, ఏ కాలో కన్నో లొట్టఅయివుంటుందనీ, ఆసంగతి తన మిత్రుడు గుర్తించకుండా కట్నం డబ్బుకోసం కాలుజార్చి ఉంటాడనే నిర్ణయానికి వచ్చాడు.

కాని రమేశం స్వగ్రామం చేరుకున్నతర్వాత పురుషోత్తంయింటికి వెళ్ళి ప్రత్యక్షంగా లక్ష్మిని చూచింమీదట తన నిర్ణయాలన్నీ నిమిత్తమాత్రంగా అయిపోయినాయి. లక్ష్మి సహజలక్ష్మీస్వరూపం. ఆమె చిలిపిచూపులూ, చిరునవ్వుపెదాలూ, శ్వేతకర్ణపుశరీరచ్ఛాయా రమేశాన్ని ఎక్కువగాఆకర్షించాయి.

వెలుగుముందు చీకటి కున్నంత వ్యత్యాసాన్ని లక్ష్మినుగ్గినూ, కమలమ్మగ్గినూ సృష్టించుకొన్నాడు రమేశం. మిత్రునితో కాలక్షేపానికన్నా, లక్ష్మీసౌందర్యంకోసం రమేశం ప్రతిరోజూ పురుషోత్తంయింటికి హాజరవుతూవుంటాడు.

అలానే ఈవేళకూడా తండ్రిచరచిన హృదయంపై చరుపులనూ, వాటి బాధనూ ఆమెదర్శనమాత్రంగా మరచిపోగలననే నమ్మకంతో పురుషోత్తంయింటికి చేరుకున్నాడు రమేశం.

అతనికోసం పురుషోత్తం ఎదురుచూస్తున్నట్లుగా లేదు. వ్యథతో కుములుతోన్న మనోభావాను మభ్యపెట్టే ప్రయత్నంలో ఉన్నట్లుగా అతని వైఖరి చెబుతోంది. రమేశం వచ్చిన అలికిడి విన్నమీదట తల పైకెత్తి "లేట్ చేశావేం?" అన్నాడు. ఆమాటలో జీవం లేదు. కళ్ళల్లో కాంతి లేదు. కాని రమేశం అవేమీ గమనించలేదు. పక్కగా ఉన్న ఫ్రేము కుర్చీని కాలిగ్గా ఎదరకులాగి, దానిమీద బరువుగా కూర్చొని—"మా నాన్నగారితో మాట్లాడుతూవుండటం వల్ల ఆలస్యమైంది." అని ముక్తసరిగా సమాధానం

చెప్పి, గదివైపు చూస్తూ "కాసిన్ని మంచినీళ్లు తెప్పించరా భాయి" అన్నాడు.

అలా అడగడం, పురుషోత్తం యింట్లోకి ఆర్డరు చేయడం, లక్ష్మి మంచినీళ్లు తీసుకురావడం, గ్లాసు అందుకుంటూ రమేశం లక్ష్మియొక్క అందాన్ని ఒక్కసారి కళ్లారా పరికించడం ప్రతిరోజూ జరిగేపని. కాని ఆనాడలా జరగలేదు.

పురుషోత్తం సుబ్బమ్మకేసి చూస్తూ "అమ్మా! రమేశానికి మంచినీళ్లు..." అని పిలిచాడు.

రమేశానికి దాహం తగ్గింది. లక్ష్మికి ఆర్డరుచేయకపోడానికి కారణం ఏమిటో వెతకడానికి ప్రారంభించాడు. "వొదినగారికి క్యాజువల్ లీవేమిట్రా" అని అడిగాడు.

రమేశానికన్నా పురుషోత్తం ఒకటిరెండేళ్లు పెద్ద. అంచేత లక్ష్మిని వొదినగారి వరసతో పిలుస్తాడు.

పురుషోత్తంనుండి సమాధానం రాలేదు.

పురుషోత్తంతల్లి సుబ్బమ్మ మంచినీళ్లు తీసుకొచ్చి రమేశానికి అందజేసింది. ఆమెమొగంలో దైన్యరేఖలు కనిపిస్తున్నాయి.

"పిన్నిగారూ, నీరసంగా కనపిస్తున్నారేం" అని ఎంతో చనువుగా ప్రశ్నించాడు రమేశం.

అడిగినంత త్వరగా ఆమె సమాధానం ఈయలేదు. నెమ్మదిగా గ్లాసు అందుకొంటూ—"కోడలు ఎలావుంది బాబూ" అనిమాత్రం అడిగింది.

అడిగిన మాటకూ, ఇచ్చిన సమాధానానికీ ఆద్యంతంవరకూ ఏమీ సంబంధం లేదు. రమేశం ఆశ్చర్యంగా ఒక్కసారి తల పైకెత్తి, ఆమెఅంతర్యాన్ని గ్రహించినవాడులా పొడిగా నవ్వి "ఎలావుండడమేమిటి, నల్లగావుంది" అని వెంటనే సమాధానం యిచ్చి, తల వంచుకొని "నాకో పిల్లామాత్రం లేదు" అన్నాడు. అతని కంఠంలో ప్రస్ఫుటాన్ని కొద్దికొంతలు కప్పేసినాయి.

ఆమాటలతో పురుషోత్తం హఠాత్తుగా తల పైకెత్తి, అనుమానంగా రమేశంకేసి చూశాడు.

సుబ్బమ్మ గట్టిగా నిట్టూర్చి "మా కోడల్లా ఏ కోడలూ వుండదు... ఉండకూడదని భగవంతుణ్ణి ప్రార్థిస్తున్నాను" అని ఆమె అక్కణ్నించి వెళ్లిపోయింది.

రమేశం అగమ్యస్థితిలో పడ్డాడు. తానన్న మాట ఆ తల్లీకొడుకులను సంతృప్తిపరచగలదని అతని నమ్మకం. కాని సుబ్బమ్మ అన్నమాటల్లో అర్థమేమిటో రమేశానికి గ్రాహ్యంకాలేదు.

"ఊళ్లో ఏమున్నా పుకారుగా వుందేమిట్రా" అంటూ రహస్యంగా అడిగే భంగిమలో అడిగాడు. ఆపురుషోత్తంకళ్లల్లో నీటితెరలు కనిపిస్తున్నై.

రమేశంమనస్సు కొంత తటపటాయించింది. ఆశ్చర్యంగా అతనికేసి చూస్తూ "ఏమిటే నువ్వనేది" అన్నాడు.

వెంటనే పురుషోత్తం రుమక్కస్వరంతో "కష్టాల్లో స్నేహితుణ్ణి గేలిచేయడం ఎవరు నేర్పార్రా" అని అనడంలో పురుషోత్తంకళ్లు రెండూ జలపూరితమయ్యాయి.

రమేశం కుర్చీమీదనుంచి ఎదరకు వంగి అతని చేతులు పట్టుకొని "యథార్థంరా! నాకేం తెలీదు. అదేమిటో నాతో చెప్పవూ" అని ప్రాధేయతగా అడిగాడు.

ఆమాటతో పురుషోత్తం రమేశానికి ఏమీ తెలియలేదనే నిర్ణయానికి వచ్చాడు. జారే కళ్లనీళ్లను తుడుచుకొని "ఇష్టంలేనిభర్తతో కాపురంచేయలేక లక్ష్మి వెళ్లిపోయింది" అని నిరాశగా అరచేతులు ఎదరకు త్రిప్పి, బెంగగా చూస్తున్నాడు.

రమేశం వెంటనే ఏప్రశ్న వేయాలో అతనికి తట్టలేదు. ఆవలించిన నోటితో పురుషోత్తంమొగంకేసి చూస్తూ అలానే ఉండిపోయాడు.

"ఆమె అందకత్తె. నేను కాదనను. కాని ఆ అందం నాచేతిలోపడి మలినం కాక ముందే ఆపని చేయలేక పోయిందీ" పురుషోత్తం అలా చెప్పడంలో రమేశం తేరుకున్నాడు. "ఏంపనీ" అని అడిగాడు.

"ఆ రామారావుతో లేచిపోవడమనే పని"

రమేశంహృదయంలో పిశాచాలు నృత్యంచేస్తున్నై. సున్నితమైన అతని మెదడుపై శూలం తప్ప

కుండా భరతనాట్యం చేసే పాదాలు ఉద్ధృతంగా ఆడుతున్నాయి. ఆత్రంగల కంఠస్వరంతో "పోవడ మెందుకొచ్చిందీ" అని అడిగాడు రమేశం.

ఈసారి పురుషోత్తం కళ్ళనుండి ధారగా ప్రవహిస్తోంది కన్నీరు. రోదనస్వరంతో యిలా అన్నాడు-

"ఆమె ఎప్పుడో రామారావును ప్రేమించిందట. ఆస్తి లేదని వాళ్ల తల్లిదండ్రులు దాన్నిచ్చి నాకు కట్టబెట్టారట. ఈనాడు కన్నుతెరిచి వాడితో అర్ధరాత్రివేళ లేచిపోయింది" అంటూ వాలు కుర్చీలో హఠాత్తుగా తలను వెనకకు ఆనుకొని, కళ్ళను రెండుచేతులతో కప్పుకొని గుడిల్లి చంటిపిల్లాడులా ఏడుస్తున్నాడు.

రమేశానికి ఇంకా నమ్మకం చిక్కలేదు. ఆమె అందాన్ని చూచి ఓర్వలేక ఎవరో ఈ అపవాదును వేశారని అతని అపోహ. ఆసంశయంతోనే "ఇది నమ్మడానికి వీల్లేని మాట; వాడితో పోయినట్లుగా నీ కెవరు చెప్పారు" అని అడిగాడు.

పురుషోత్తం లేచి "రా! లోపలికి" అంటూ రమేశంచేయిపట్టుకొని లోపలకు తీసుకవెళ్లాడు.

తాను కాలేజీలో ఉండగా ఎప్పుడో పురుషోత్తానికి పిచ్చికుక్క కరచిఉండి ఉంటుందనీ, దాని యఫెక్టు హఠాత్తుగా ఈ నాడు పీడికి అంకురించి ఉంటుందనీ ఆలోచిస్తోనే పురుషోత్తం పడకగది చేరుకున్నాడు.

తలదిండుక్రింద జాగ్రత్తపరచిన ఓ తెల్లటి చీటీ తీసి పురుషోత్తం రమేశంచేతులో పెట్టాడు. ఆఉత్తరం రమేశంచదివినమీదట - పురుషోత్తానికి పిచ్చిఎక్కలేదనీ, చెప్పే మాటలన్నీ సత్యమనీ నమ్మగలిగాడు.

సుబ్బమ్మకూడా అక్కడికే వచ్చింది. రమేశాన్ని చూస్తూ "అంతా విన్నావుకదూ" అంది.

తలను బరువుగా, క్రిందకు చూస్తూ, వూపాడు.

"నువ్వుకూడా నాబిడ్డలాంటివాడవు కాబట్టి చెబుతున్నా. మావాడి కేం నష్టంలేదు. నాలుగువేల రూపాయలు కట్నంయిచ్చారు. రెండువేలరూపాయల వస్తువులతో పరారయింది. మిగిలింది ఇక రెండువేలు"

ఆమెనిర్భయానికీ, ఆపదలో ఆదాయవ్యయాల సమర్థనకూ రమేశం ఆశ్చర్యపోయాడు. అనుమానంగా ఆమెకేసి చూస్తూ "మరి ఈమచ్చ మాపుకోడం" అని అడిగాడు.

ఆమె ఓమారు ధైర్యంగా నవ్వి "మగవాడికి మనువుజారిందనే మచ్చ పెద్ద లెక్కలోనిది కాదు. ఆసంగతి ఆడవాళ్ల విషయంలో చెప్పు" అంది.

పురుషోత్తంకేసి చూచాడు రమేశం. అంతవరకూ కిటికీలోనుంచి శూన్యంకేసి చూస్తున్న పురుషోత్తం వెంటనే దృష్టిమార్చి "నిజం! మా అమ్మ చెప్పింది ముమ్మాటికీ నిజంరా! నేనుకూడా నీలాంటి అదృష్టవంతుడు కావడానికి ప్రయత్నంచేస్తా" అని అక్కడనుంచి నెమ్మదిగా సావిట్లోకి వెళ్ళిపోయాడు.

'అంటే!' అని తనలో తాను తర్కించుకున్నాడు రమేశం. ఆమాటే, ఎదురుగాఉన్న సుబ్బమ్మకేసి చూస్తూ "అంటే" అని అడగలేకుండా వుండలేకపోయాడు.

"కమలలాంటి కోడలిని నేనుకూడా పొందినాడు నాజన్మ తరిస్తుంది రమేశూ!...నువ్వు ధన్యుడవు కాబట్టి అలాంటి భార్యను సంపాదించుకోగలిగావు..." అని సుబ్బమ్మ గడిదాటింది. పురుషోత్తాన్ని వీడలేక వీడలేక వీడి రమేశం ఆనాడు యింటికి వెళ్లాడు.

మరునాడు మంగళాయి నారాయణదాసుపూజా మందిరందగ్గరకు వచ్చి "కమల మొగం ఈవేళ కళకళలాడుతోంది. అబ్బాయినోటంట 'కమలా' అనే పిలుపు రాత్రే విన్నాను." అంది.

వెంటనే నారాయణదాసు అర్ధనిమీలితనేత్రాలతో భార్యకేసి చూస్తూ "ఆత్మసౌందర్యం గల ఆడవాళ్లు భర్తలను ఆకర్షించుకోడంలో ఆలస్యం చేస్తారేమో" అన్నాడు ఆధ్యాత్మిక భావంలో, తృప్తిగా నిట్టూరుస్తూ.

మురికిని ఉద్దుకో—అంతేగాని
సబ్బుతో శరీరంపై అరగదియ్యకు.
సబ్బు పెట్టెను పొడిగా వుంచుము.

అతిమృదువైనది!

దీని లావణ్యమైన మెరుగు చర్మమునకు చాలా మెత్తదనం యిస్తుంది. పరిశుభ్రంగా చేసి, సిల్కువలె చర్మాన్ని తయారుచేస్తుంది-చర్మం హెటుగా, పాలిపోయినట్లు చెయ్యదు.

మైసూరు
శాండల్ సోప్

మైసూరు ప్రభుత్వం సరుకు

MSK-12

బిటాకేఫిన్

(తలనొప్పి బిళ్లలు)

అన్ని నొప్పులను, జ్వరములను కుదుర్చును. తలనొప్పి, పంటినొప్పి, కాళ్లనొప్పి, నిద్రలేకుండుట, కీళ్లనొప్పులు, మలేరియా, స్త్రీల బహిష్టునొప్పులు, అలసట, వగైరా అన్నిటికి గ్యారంటీగా పనిచేయును. వాడు విధము పొట్లములో నుండును.

పొట్లం 3 బిళ్లలు 1 అణా.

బిటాలాక్స్

చాక్‌లెట్ భేదిబిళ్లలు.

సుఖవిరేచనౌషధము

ఇవి సుఖ విరేచనము కలిగించి మలబద్ధకమును పోగొట్టి మంచి జీర్ణశక్తి నిచ్చును. పొట్లం 2 బిళ్లలు 1 అణా.

అన్నిచోట్ల దొరుకును.

Stockists: M/S DADHA & Co.,
P. T. Madras.

Manufactured by
BOMBAY TABLET MFG., CO.,
P. O. Box 2092, BOMBAY. 2

స్వర్ణోత్సవ - ఆగమనసందర్భంలో

పండిత డి. గోపాలాచార్యులవారి

జీవామృతము

ఏబదియేండ్లుగా ప్రజాలోకమునకు అమూల్యసేవ చేయుచు, ప్రజల ఆరోగ్యమును పెంపొందించుచు, ఆనంద సంతృప్తులను కల్గించి, ప్రజానురంజకమైనదని చెల్లడించుటకు గర్వించుచున్నాము.

ఆయుర్వేదాశ్రమం, లిమిటెడ్
టి నగర్... మద్రాసు.